

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

necati cumalı

ŞİDDET 'RUHU

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ : 65/2

ISBN 975-494-168-8
90.06. Y. 0105. 0246

**Birinci Basım
Mayıs 1990**

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Tel : 131 81 22 - 131 16 65 - 134 12 71
Telefax : 131 77 58
Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM
Babıâli Cad. 19/2
Tel : 522 52 01 - 526 70 97
Telefax : 527 41 19
Cağaloğlu - İstanbul

NECATİ CUMALI

Şiddet Ruhu

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

**aslımlar
ofset - tipo matbaacılık
tel : 229 40 75 - ankara**

İÇİNDEKİLER

Şiddet Ruhu	7
Şiddet Ortamı	11
Düşman	15
Kim Kışkırtıyor	19
Can Güvenliği	23
Anarşi Deyince	27
Hızla Çoğalma	32
Tehlike	36
Portakal Kabukları	40
Hasta Adam	44
Doğu - Batı	48
Teröre Karşıyız	52
141, 142. Maddeler ile 163. Madde	55
Demir Özlü	58
Yırtıcılar	62
İktidardaki Adam	65
Cumhuriyete Doğru	69
Fırsat	74
Suçlu	77
Acılar Acısı Bir Öykü	81
Çaresizler	84
Yeni Feodalite	87
Kira	91
El Kapılarında	95
Savurganlık	98

Karşılaştırmalar	102
Yeni Düzen	106
Yadsınan Tanzimat	109
Çağ Atlamak	112
Çağ Atlayabilir miyiz?	115
Umut	118
İnan Halûk	122
SHP'nin Düşündürdükleri	126
Tarih Yürüyor	129
National Birlik!..	133
«Âkif İnanmış Adam...»	136
Öykünme Üstüne	140
Öykünme Sol	143
Örgüt Sorunu	147
Halk Adına	151
Biz Bize Benzeriz	155
Çözüm Yolu	159
Kopuk Kopuk	162
Uzun Yol	165
İki Bine Doğru	168
Sovyet Rusya Deneyi I, II	172
Altın Zincir	179
Niçin Yazıyorum?	182
Deredeki Taşlar	185

ŞİDDET RUHU

Habil çoban, Kabil çiftçiydi. Tanrı Habil'in sunduğu kuzu almış, Kabil'in sunduğu toprak ürünlerine el sürmemişti. Kabil kıskanmış, kardeşini öldürmüştü. Kırdan, kimsenin görmeyeceği bir yerde cinayetini işlemiş, Tanrı «Kardeşin nerede?» diye sorunca, «Ne bileyim? Ben kardeşimin bekçisi miyim?» diye saklamaya kalkmıştı suçunu. Tanrı, «Kardeşini öldürdün. Topraktan kanının sesini duyuyorum» demiş, ömrünün sonuna kadar, alnında kardeş katili damgasıyla, suçunun acısını çekerek yeryüzünde kaçak, serseri yaşamakla cezalandırmıştı Kabil'i.

Adem ile Havva'nın ilk çocuklarının tam anlamıyla ilkel bir yaşam sürdürdüklerini unutmamak gerekir o dönemde. Kabil'in duyguları, dışısını kıskanan bir deveden, bir kümes hayvanından ne kadar değişik olabilir? Kutsal Kitapta yazılı olduğu gibi «Adem ile Havva henüz çıplaktılar. Utançları yoktu..» Gövdesini kaplayan kalın kıl örtüsü, uzayan saç sakalı, tırnakları, çiğ çiğ yediği besinleri ile hayvana yakın bir yaratıktı o insan. Konuşma yerine acaip birtakım sesler çıkarıyordu henüz. Utanç duyguları elbette ki oluşmamıştı. Sevgi nedir, acıma nedir bilmiyor, şarkı söyleyemiyor, şiir yazamıyor, resim yapamıyordu. Bu koşullar içinde kıskançlığını yenemeyerek kardeşini öldürmesi az çok anlaşılabilir bir durumdur Kabil'in..

Taşra avukatlığı yaptığım yıllarda, 16 adam öldürme olayında, ya öldürenin, ya da ölenin yakınlarının avukatı olarak duruşmalarda yer aldım. Hiçbir zaman kopamadım bu olaylardan. Avukat olarak görevim sona erdikten sonra, bu kez yazar olarak sık sık düşündüm durdum bu olayları. Düşündükçe de her zaman amansız bir şiddet ortamı içinde; moral yargılarını hayvansal bir yaşamın belirlediği, duygularını ilkel içgüdülerin yönettiği insanlar arasında buldum kendimi.

Cinsel bunalımları, onur yaraları, öç alma duyguları ya da tarla, otlak anlaşmazlıklarıyla karşı karşıya geliyorlar; çıkarları çatışınca, kovaladıkları avın ardında ormanda karşılaşan yabani hayvanlar gibi, boğazlamaya kalkıyorlardı birbirlerini. Haketmedikleri ya da kendilerinin olmayan bir şeyi elde etmeye kalkışmanın yersizliğini düşünemiyorlar, haklarını aramak için kanun yollarına başvurmayı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Göz koydukları genç kıızı dağa kaldırarak elde etmeye kalkıyorlar; o genç kız bir başkasını seviyorsa, sevdiği adamla evlenecek olursa, düğün gecesi damadı vuruyorlar, kahvede atıştırları kimsenin, damına dönerken yolunda pusuya yatıyorlar; kırk yıllık tarla komşularıyla baltalar nacaklarla kıyasıya kanlı kavgalara giriyorlardı. Kabil'den ayrılır yanları yoktu bu davranışlarıyla. Aradan binlerce yıl da geçmiş olsa hâlâ Kabil'in ruhunu saran şiddetin etkisinden kurtulamamışlardı; hâlâ Kabil gibi kanunsuz, devletsiz yaşıyorlardı.

Yirminci yüzyılın sonlarında kimi insanların günümüzden en az on bin yıl geride yaşadıkları anlamına gelen böyle bir görüş ilk bakışta yadırganabilir. Fakat ne yazık ki içinde yaşadığımız olaylar doğruluyor bu görüşü. Çoğu toplumların günümüze gelinceye kadar bireyleri arasında eşitlik sağlayacak bir düzen kuramamış olmalarından doğuyor bu durum. Toplumlardaki eşitsizlik yalnız gelir dağılımlarına özgü bir durum olarak kalmıyor, kültür dağılımında da gösteriyor kendini.

Başlangıçtan günümüze kadar, insanlık binlerce yıllık zengin bir kültür kalıtına sahip. İnsanlığın ortak malı olması gerekirken, özellikle kapitalist toplumlarda, küçük bir azınlık arasında bölüşüldüğü görülüyor bu kalıtın. Bu haksız bölüşme sonuç olarak çağlar açısından çok karışık bir toplum yaratıyor. Bakıyorsunuz, küçük bir azınlık, insanlığın kültür kalıtından aldığı payı özümleyerek, yüzyılımızın sonlarına ulaşmışken, başkaları, kalıttaki payını alamayanlar, uğradıkları zarara göre derece derece geçmiş çağlarda yaşıyorlar. Kabil'e kadar uzuyor bazı toplum kesimlerinde bu gerileme.

Yolsuz, elektriksiz, okulsuz, akarsuyu, kitaplığı, sineması, tiyatrosu olmayan, kitap, dergi, gazete girmeyen uzak köylerde yaşayan insanların bağlantısı ne olabilir yirminci

yüzyılla? Bu ilkel koşulların insanı kente göç etmekle de değiştiremiyor yazgısını. Anamalcı toplumlarda kültür, bol kazanç getiren bir iş alanı olarak dışına itiyor onu. Okul, kitap, sinema, tiyatro, görgüsünü artıracak geziler, yoksul sınıfların kendileri ya da çocukları için ödemeye katlanamayacakları ölçüde yüksek giderleri gerektiriyor. Bu kesimin çocukları, öğrenim görecekleri yaşta ana babalarına yük olan yaşama giderlerini sağlamak için çalışmak zorunda kalıyorlar. Düşük kazançları, çalıştıkları ağır işlerin yorgunluğu yüzünden, düşünce, insanlıklarını algılayacak zaman bulamıyorlar. Daha da kötüsü, kanun dışı girişimlerin vurgun kazançlar sağladığı bu toplumlar, acıma, sevmeye duyguları körleşmiş bencil bir insan tipi yaratıyor. Biçimsel bir öğretim, ya da bu haksız düzene ayak uydurarak sağlanan yüksek kazançlarla sınıf değiştirmiş olmak, temel yapısını etkilemiyor bu insanın. Çıkar kavgaları arasında ormana dönen bir toplumda kendini bulan bu insanın yetişme koşulları ile insancıl bir kültürün verileri çelişik düşüyor birbirine. Sonuç olarak katılaşmış yüreği, duran beyni ile rahatını bulan bu insan, reddetmeyi seçiyor geçmişin kültür kalitini. Yine ilkel kalıyor.

İleri ya da geri anamalcı ülkelerde değişmiyor bu gerçek. W. Faulkner, Nobel armağanını alırken, bütün yazdıklarıyla, özellikle Birleşik Amerika'yı saran şiddet ruhunu yansıtmaya çalıştığını söylüyordu. Aralarında benim de bulunduğum bir bölük Türk yazarı da, az gelişmiş bir anamalcı toplumda belirtmeye çalışıyor bu gerçeğin acılarını.

Çok kişi şiddet olayları deyince, politik amaçla işlenen adam öldürme olaylarını, banka soygunlarını anlıyor. Gerçekte, toplumda öteden beri varolan bir şiddet ruhunun siyasal çatışmalar ön plana çıkınca, siyasal kutuplaşmalara kadar uzamasından başka birşey değil bu olaylar. Amaç bir hakkın, ya da hak olduğu sanılan bir durumun, zor yoluyla elde edilmesi olduktan sonra, bir şiddet olayının nedeninin siyasal olması ya da olmaması neyi değiştirir?. Yanılınan bir başka nokta da, şiddet ruhunu sadece suça varan bu eylemlerde aramak. Akıl almaz haksızlıklarıyla zayıf bulduğunu alabildiğine ezen, insanın konut, beslenme, gezi, kültür vb. gibi en doğal yaşama gereksinmelerini acımasızca aşırı kazanç, giderek soygun konusu yapan; insanın en soylu duy-

gusu aşkı, fuhuş örgütleriyle soysuzlaştıran bu bozuk düzenin dokusuna işlemiş bir tutumdur şiddet...

Toplumda çelişkiler arttıkça, gençler arasındaki gerilim şiddetleniyor. Varlıklı kimselerin çocukları lüks arabalarla okullara gidip gelir, kız arkadaşlarıyla dolaşır, disko-teklerde bir aileyi bir ay geçindirebilecek paralarla günlerini gün eder, gençliklerinin tadını çıkarırlarken; öte yandan dargelirlilerin, geçim sıkıntısı çekenlerin çocukları, yaşam güçlüklerinin gün günden yüreklerine yığıldığı zehiri, öfkeyi nereye boşaltacaklarını bilemiyorlar. Babaları ile harçlık kavgası ediyor, anneleriyle, kız kardeşleriyle cinsel bunalımlarının doğurduğu ayrı anlaşmazlıklara düşüyorlar. Gençliklerinin bu döneminde, okuyup öğrenilmesi, ayrıca öğrenildikten sonra uygulamadaki yerinin, değerinin doğru dürüst anlaşılabilmesi uzun yıllara bağlı yığınla deneyimler isteyen ekonomik doktrinleri şöyle bir yüzeyden öğrenmekle taşıyorlar. Üç gün sonrasını düşünmeden eyleme geçiyorlar. Kimi de para sıkıntılarıyla avlanıyor, kötü niyetlilere yem oluyorlar.

Tümünden haksız değil bu gençler. Kahve köşelerine, kalabalık yurlara itilmiş; yaşadıkları kentlerin adım attıkları her yerinde parasızlıkları, ezilmişlikleri yüzlerine vurulan; cinsel bunalımları, okuma, spor gereksinimleri karşılanmamış bir kuşak bu. Gençliğin bilinçaltında biriken öfkelerini dolduran, taşıran, akıl almaz derecedeki adaletsizlikleriyle hep bu içinde yaşadıkları bozuk düzen. Bu yüzden içinde, kendini kurtaracak, doyuracak inançlarını doğru seçemiyor gençlik. Öfkelerini, yaşam güçlüklerinden doğan acılarını en kısa yoldan kusmasına yardımcı gibi gördüğü sloganlara sarılıyor. Sosyal adaletsizliklerden yararlananlar rahat yaşamlarını, yağmalarını sürdürürlerken; onlar, saplandıkları çıkmazda, bir arada yaşamamanın doğurduğu küçük anlaşmazlıkları, çekişmeleri alabildiğine büyültüyorlar; temeldeki sınıf birliklerini unutup sağcı solcu diye birbirlerini boğazlıyorlar...

Bu acıların sona ermesi için, bu şiddet ruhunu besleyen toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi, ya da giderilmesine girişilmesi, gençliğin de buna inanması gerekiyor. Böyle bir durum ise yok ortada. Varsa bile henüz nutuklarda, kitaplarda...

(Cumhuriyet, 30 Haziran 1979)

ŞİDDET ORTAMI

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinin çöküntüsü üstünde kuruldu. Sorunları yüzeyden alanlar, son yıllarda toplumumuzu saran şiddet olaylarını, 1968'den sonra Avrupa'da yaygınlaşan gençlik eylemlerinin bir uzantısı olarak görüyorlar. Oysaki içinde yaşadığımız şiddet ortamının kökleri Osmanlı devletinin en güçlü dönemlerine kadar iner. Osmanlı tarihi başlangıcından başlayarak sürüp giden sayısız şiddet olayları ile doludur. Saraylarda taht kavgaları yüzünden günahsız şehzadelerin başı vurdurulur. Celali ayaklanmaları, kanlı mezhep çatışmaları birbirini kovalar. Dağlar her dönemde silahlı eylemlere başvuranların elindedir. Dadaloğlu «Ferman padişahın dağlar bizimdir» demeye kadar götürür işi. Devletin eyleme geçenlere uyguladığı cezalar şiddete daha da artan bir şiddetle karşılık verildiğini gösterir niteliktedir. Anadolu'da, Rumeli'nde devlete karşı geldikleri için sayısız insan kazığa vurulur. Şair Nesimi, derisi yüzülerek cezalandırılır. Pir Sultan Abdal, Şeyh Bedrettin asılırlar..

Cumhuriyetin kuruluşuna yakın yıllara dönecek olursak bugünkü şiddet ortamının daha da kabarıp çizgileriyle Osmanlı devletinin çöküş, yıkılış yıllarının belirgin niteliği olduğu görülür. XIX. yüzyıl başlarına gelindiğinde anarşi Osmanlı devletinin bütün organlarını sarmıştır. Ülkenin bütün dağlarını eşkıyalar sarar. Ulaşım bu eşkıyaların denetimindedir. Soygun, ırza yönelik saldırılar her yerde günün olaylarıdır. Adliyede rüşvet yaygındır. Valiler, sancak beyleri kendi saltanatlarına düşmüşlerdir. Ordu kimin için dövüşeceğini bilmez. Eğitim geri, ticaret küçük bir azınlığın elindedir. Devletin gelirleri giderlerini karşılamaz olmuştur..

Tanzimat, doğru tanılamalar getirdi, çare aradı bu acılara. Olmadı. Daha sonra I. Meşrutiyet Anayasası savaşçıları sürgünlerde boğdurularak can verdiler. İttihat ve Terakki bir umuttu. 1908'de sarayın üstüne güllük gülistanlık bir til-

ke yaratmak için yürüdü. Çok değil, on yıl sonra, ülkeyi içinden çıkılmaz bir bunalıma sürükledikten sonra işbaşından ayrıldı.

Bizde çok partili siyasal yaşam, II. Meşrutiyet döneminde bu şiddet ortamı içinde başlar. İttihat ve Terakki ile İtilaf ve Hürriyet partilerinin o dönemdeki çekişmeleri, toplumundaki öbür aksaklıkların yanı sıra bu şiddet ortamını da yansıtır. Trablus, Balkan, Birinci Dünya Savaşlarının yarattığı büyük tehlikeler arasında particilik kavgaları alabildiğine şiddetlenir, kanlı bir aşamaya ulaşır. Daha II. Meşrutiyetin ilk yıllarında Sedayı Millet gazetesinin başyazarı Ahmet Samim, Bahçekapı'da güpegündüz, günümüzdeki siyasal cinayetlere benzer bir saldırı sonucu, tabanca ile vurularak öldürülür. Öldüren yakalanmaz.

Kurtuluş Savaşı boyunca sürüp giden iç isyanlar, çeteci eylemleri hep bu anarşik ortamın ürünleridir. Bu olayların yanı sıra Birinci Büyük Millet Meclisinde muhalefetin tutumu daha da akıl almaz bir nitelik gösterir. Kurtuluş Savaşının en zor günlerinde, yurdun büyük bir bölümü işgal altındayken, Yunan ordusu Polatlı'ya kadar sokulduğu bir sırada, Meclisteki tutucu takım Mustafa Kemal'i yıpratmak için her fırsattan yararlanır; II. Meşrutiyet döneminin particilik kavgalarını, bir ulusun kurtuluş savaşını yöneten bir Meclise bulaştırır..

Sorunun düğüm noktası bu davranıştadır. Gerçekte ortada bir ulus yoktur ki ulusal bir bilinç söz konusu olsun. Osmanlı devleti bir din devletidir. Hiçbir dönemde sınırları içinde bir ulus birliği yaratamamıştır. Gerçi ulusçuluk, XIX. yüzyılın son yarısında Avrupa'yı saran bir akımdır ama, ulusların bazı temel çıkarlar yöresinde birleşmeleri bu bakımdan daha eskidir. Örneğin bugünkü Fransa'nın temelinin XIV. Louis dönemine kadar uzandığını söylemek yanlış olmaz..

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşını kazandıktan sonra ulus olma bilincini yaymaya çalışacaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gelen hükümetler devlete yeniden düzen vermekte başarılıdılar. Yurdun her yanında görülen kargaşa kısa sürede yatıştırılır. Eşkıyalık olayları azalır. Can güvenliği sağlanır. Yeni iktidar, milli eğitim seferberliğiyle, halkevleriyle sahip çıktığı aydın kadrosu, çağdaş yazarları, sanatçı-

larıyla, ordusuyla, dış politikasıyla, sanayileşme atılımlarıyla, parasının değerini korumaktaki kararlılığıyla, yeni bir ulus yaratma çabasıdadır. Pek kolay gerçekleştirilebilecek bir atılım değildir bu. Genç cumhuriyet, Kurtuluş Savaşından yengiyle çıkmış inançlı kadrosuyla, karşılaştığı bütün direnmeleri kıra kıra gerçekleştirir bu dönüşümleri. Büyük Nutuk'ta bu karşı güçlerin altı bir bir çizilmiş, toplumumuzun kanında ne gibi zararlı virüsler dolandığı belirtilmiştir. İlk Terakkiperver Fırkası, daha sonra Serbest Fırka ile genç cumhuriyete birer elense çeker bu güçler. Yengiye ulaşamayınca siner, gününü beklerler. Atatürk'ün son yıllarında bu bekleyişlerini daha çok uzatmadan, devlet kadrolarına, siyasal kadrolara sızmayı başarmışlar, ekonomik yaşama egemen olmaya başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise yasal olmayan yollardan iyice palazlanır; 1950 seçimlerini kazanınca Kurtuluş Savaşının son temsilcilerini de devlet kadrolarından uzaklaştırırlar.

1950'de gelen iktidar, Osmanlı devletinin çöküş yıllarının kalıtını hortlatır. Kendini devlet denetimi dışında gören, kanunların üstünde sayan güçlerin bir kez daha devleti ele geçirmesi demektir bu olay. Bu iktidar değişikliğiyledir ki, halkımız en iyimser bir değerlendirme ile bir kez daha II. Meşrutiyetin ilk yıllarında bulur kendini.

Kısaca özetlemek gerekirse yukarıda belirttiğimiz ilk cumhuriyet hükümetlerinin benimsediği ilkelerin bir bir yıkımına girişmektir DP iktidarının getirdiği. En önemlisi devlet denetimini yıkmayı becermişlerdir. 1950'ye kadar, başlangıcına göre sarsılmış olsa da, yine merkezde toplanan devlet gücü, 1950'den sonra taşra parti ocak bucak başkanlarının eline geçmiştir. Bir bakıma yeni bir feodal düzen yaratmıştır bu durum. Böyle bir düzenin kaba kuvvete dayanan şiddet ortamını körüklememesi olanaksızdır. Nitekim sonuç böyle olmuş, 1960'a yaklaşırken, anarşi bütün boyutlarıyla sarmıştır toplumumuzu. On yıllık DP iktidarı döneminde dört yüzü aşkın gazeteci haislere atılmış, aralarında sokaklarda dövdürülenler olmuştur. Düşünce özgürlüğü çiğnenmiş, sol yasaklanmış, devletin bütün kaynakları bir kapkaç düzeninin kabadayılara dağıtılmış, bağımsızlık ilkesi çiğnenmiş, genç cumhuriyet uydu bir devlete dönüştürülmüştür.

1968 gençlik olayları Avrupa'da öteden beri varolan şid-

det olaylarının bir uzantısıdır ancak. Gladyatör oyunları, Vikinglerin saldırıları, ilk Hristiyanlara uygulanan işkenceler, esir ticareti, korsanlık, kölelik rejimi, engizisyon mahkemelelerinden, İspanya iç savaşına, Nazi kamplarına kadar ürpertici bir grafik çizer batıdaki şiddet olayları. Galile'yi, Jean d'Arc'ı odun yığınları üstünde yakan bu şiddet ortamıdır.

Kimini okul kitaplarında okuduklarımızdan biliyoruz bu gerçeklerin. Kimi parça parça çok yazıldı, çok okundu. Yine de bizim bütün bu geçmişte varılan yargıların anlamını kavramamız için bu gerçekleri bir kez daha yaşamamız, kendi deneylerimizle geçmişte bu yargılara varanların acılarını paylaşmamız gerekmiş. Bugün için 1908'den bu yana değişen bir şey yok yaşadıklarımızda. Bir şiddet ortamının ürünleri olarak, II. Meşrutiyet döneminin, Birinci Büyük Millet Meclisinin çekişmelerini sürdürüyor siyasal partilerimiz. Ulusal çıkarlarımıza yabancı kalıyor.

Demokrasi bir erdemler sistemidir. Doğruluk, dürüstlük, verdiği sözde durmak, açık sözlülük, açık yüreklilik, yalan söylememek, vatanseverlik, insancılık, düşüncelerine, inançlarına bağlılık, özveri, tok gözlülük, dayanışma, başkalarına yararlı olma vb. gibi erdemlerdir bunlar. Bir ulusun kendi sınırları içinde, hep birlikte, kardeşçe, mutlu, sağlıklı bir yaşama kavuşabilmesi, bireyleri arasında bütün bu erdemlerin, bu erdemlere eş normal değerlerin yaygınlaşıp kökleşmesine bağlıdır. Demek oluyor ki ulus olma çabalarıyla birlikte sağlıklı olabilecek bir sistemdir demokrasi. Ulus olma çabaları yarıda baltalanmış, gereken süreci dolduramış toplumlarda, siyasal yaşamın çıkar kavgalarına dönüşmesi kaçınılmaz olur. Böyle bir durum, vurgun düşleriyle devleti ele geçirmek ardında olanları kendiliğinden acımasız bir şiddet ortamına iter...

(Cumhuriyet, 28 Temmuz 1979)

DÜŞMAN

Kimseye düşman değilim ben; kendimi dinlediğim, geriye dönüp baktığım zaman bütün yaşamımda hiç kimseye. Ama kimseye düşman değilim diye herkesle dost, barışık da değilim. Aksine, tutkular, sevgiler, dostluklarla dolu olduğu ölçüde, sayısız kavgalar, çekişmeler; kırgınlıklarla dolu geçmiş yaşamım. Beğenmediğim, sevmediğim insanların sayısı, beğendiklerimin, sevdiklerimin çok üstünde. Nedir ki.sadece beğenmediğim, sevmediğim, karşı olduğum, yediğim insanlar onlar. Hiçbiri düşmanım değil. Onlar bana düşman olsalar bile, ben onlara düşman değilim.

Yaşadığımız dönemde bir yazıya böyle başlamanın ne türlü yanlış anlaşılmalara yol açacağını bilmiyor değilim. Kimi dar canlı, coşkun toplumcuların, ne demek yani, faşizme düşman değil misin, kapitalizme düşman değil misin, diye başlayıp, kendilerinin karşı olduğu, beğenmediği canlı cansız ne varsa sıraladıklarını, istedikleri karşılığı vermezsem beni en azından uyurgezerlikle suçlamaya kalktıklarını duyar gibiyim. Öfkeyle, «Yağma yok!. Onlar bizi kurşunlasınlar, boğazlasınlar, soysunlar, aç bıraksınlar, biz hâlâ, onları düşman bilmeyelim, günü gelince hesap sormayalım,.öyle mi?» dediklerini duyuyorum kulak verdikçe...

Hayır. Bu değil benim dediğim. Elbet haklı bir yanı var bu öfkelerinin. Ama haksız, ölçüsüz bir yanı da var. Geçmişteki haksızlıkların, yasa dışı darvanışların hesaplaşmasına bu türlü gidildi mi, bütün suçlu görülenler düşman belendi mi, sonu gelmez, uzar gider bu haksızlıklar zinciri. Giderek haklılarla haksızların yer değiştirmesine dönüştüğü bile olur. Geçmişin hesabı düşmanca duygularla değil yasal yollardan sorulabilir ancak.

Kanunları uygulamakla yükümlü yargıcın durumunu düşünelim. Yargıç da insandır. Elbet kendine göre doğru yanlış görüşleri, kanıları, kendine özgü bir inanç dünyası var-

dır. Her gün kararlar vermek durumunda olan yargıç, işine kişiliğini karıştırdı mı adalet değildir uyguladığı. Yargıladığı kimse ne kadar yaban, ne kadar bilisiz, ya da ne kadar kendisine ters anlayışların, görüşlerin adamı olursa olsun, yargıç kendi olgunluğunu, kültür düzeyini koruyacak, yargıladığı kimse ile kendini ölçmeden, karşılaştırmadan, nesnellikle karar verecektir.

Doğrusu da budur. Yanlış düşünüyor diye, çirkin işler karıştırmış ya da karıştırıyor diye, kanun dinlemiyor diye, düşman bellememiz doğru mu bir insanı? Yaptıklarına karşı olmak düşman olmayı gerektirir mi bir insana? İlkel bir duygu olmaz mı bu türlü düşmanlık?

Toplum sorunlarını çözmekteki en büyük güçlüğü, yeryüzünde yaşayanların, insanlığın ileri uygarlık çizgisine hep birlikte ulaşamamalarında aramalı herhalde. Gerçekte en ileri atılımlarıyla, en ilkel dönemleri hâlâ karışır durur dünyamızın. Yeryüzünde yaşayanların kaçta kaçdır insanlığın zengin kültür kalıtını özümleyerek günümüze ulaşan? Büyük çoğunluklar barbarca duyguların geçerli olduğu çağlarda kalmıştır hâlâ. Eski uygarlıkların kalıntılarıyla, günümüzde, özellikle geri kalmış bölgelerin ilkel köylerini karşılaştırmak kolaylıkla doğrular bu gerçeği. O köylerin hâlâ bundan iki üç bin yıl öncesinin kültür düzeyine varamadığını görürüz. Böyle olunca çağının bilincine varmış bir insan, ne diye düşman olmalı kendisinden geri kalanlara? Doğruluğuna inanılan her ileri düşünce bir umut taşır. Gelecekte başkalarının da o doğruya erebileceği umudu. Yani, bugün karşısındaki insanı, gün gelecek yanında yer almış görecektir önde olan. Steinbeck'in Bitmeyen Kavgası'nda, eski bir partili «Uğrunda savaştığın insanlar senden nefret edecekler» der Jim'e. Jim, «Biliyorum» diye karşılık verir, yine de partiye girer. Doğru düşündüklerine inananlar, düşündüklerinin doğruluğuna olan inançları ölçüsünde hoşgörülerini geniş tutarlar. Şiddet, çoklukla haksızların savunma silahıdır.

İnsanlığın başka bir talihsizliği de her doğan çocuğun, kalıtım yoluyla pek az şey taşımasıdır geçmişin kültüründen. Uygar bir ana babadan dünyaya gelen çocuk, doğduğu gün alınır, ilkel bir toplulukta yetiştirilirse, anasının babasının değil, o ilkel topluluğun görgüsünü benimseyerek bü-

yüyecektir. Çağdaş bir toplumda çocuk, insanlık tarihinin geçmiş evrelerini hızla geride bırakarak, insanlığın kültür kalıtını çeşitli yollardan hızla özümleyerek olgunlaşır. Bu gerçek, geri kalmış toplumlarda, hafifletici bir neden olarak, bağışlanmasını kolaylaştırır bazı suçluların. Düşman gözüyle bakılmasını önler bu gibilere.

Hem, ne demek düşman? Kapsamını karıştıracak olursak, insanı küçük düşürecek türlü şeyler bulunur bu kavramın hamurunda. Bir çeşit hileli mal gibidir. Kin vardır, garaz vardır düşmanlıklarda. İçinden pazarlıklı olmak, kıskançlık, iki yüzlülük vardır, aşağılık duygusu vardır, şiddet vardır, kanunsuzluk vardır. Çağımızın sevgiyi, hoşgörüyü önde tutan insanlık anlayışına göre geçmişin sözlüklerinde kalması gereken bir kelime değil midir düşman?

İlk çağlarda kesin çizgilerle ayrılmıştır iyilerle kötüler, dostluklarla düşmanlıklar. İnsanın yazgısı önceden belirlidir. Cezalandırılacak olan cezalandırılacaktır. Bunun içindir ki eski Yunan tragedyasında insan, yazgısını değiştirmek için Tanrılarla savaşıyor durur. Durmadan yenilir bu umutsuz savaşta. Kral Oidipus lanetini kentten kente sırtında taşır. Zalim Kreon'la, kardeşini mezarına kavuşturmak için çarpışan Antigone sonuna kadar birbirlerine düşman kalırlar.

Eski Yunan tragedyasının bu acımasız anlayışını ilk sarsan İsa oldu belki de. Sağ yanağınıza vurana solunuzu çevirin diyordu. Aradan geçen iki bin yıl, ilk bakışta İsa'ya hak vermeyi güçleştirir gibi görünür kimilerine. İnsanlık, İsa'nın öğüdüne uyarak düşmanlık duygusunu büsbütün söküp alamadı yüreklerden. Şu da var ki düşmanlıklarla hiçbir olumlu çözüm yoluna ulaşamayacağını da kanıtladı bu süre içinde. İnsanı suçlu kılan nedenleri insanın dışında aramaya başladı. Toplumsal koşulların değişmesiyle insanın yazgısının değişebileceğini anladı. Çağdaş dram, çağdaş roman, eski Yunan tragedyasında olduğu gibi, Tanrıların gazabı karşısında yalnız bırakmaz insanı. Düşman tutmaz. Toplumun, yanlış ya da eksik eğitimin kurbanı olarak görür.

Nedir ki uygulamada dünyayı yönetenler çağımızın öncüleri değil. Kitaplıklarda kalıyor en ileri düşünceler. Tümülle sancılı bir dönem yaşıyor dünyamız. Kütleler sloganlarla ayaklandırılıyor, alabildiğine körükleniyor henüz bilinçlenmemiş yığınlar arasında düşmanlık duyguları. Çünkü ko-

lay yol bu. Politikacılar, çıkar grupları, gözü kapalı olarak karalıyorlar kendilerine karşı olanları. Kalabalıkları el altında tutmak için toplu hedefler seçiyorlar. Bu yoldan uluslar suçlanıyor, karşı politikacılar suçlanıyor, yazarlar, sıradan vatandaşlar suçlanıyor. Herkesin adına düşündüğünü öne sürenler, bireyin bağımsız olarak düşünmesini kısıtlamaya kalkıyorlar. Böylelikle, âdeta eski Yunan tragedyasındaki gibi, dostluklarla düşmanlıklarda ön yargılar kökleşiyor yeniden.

Günün birinde Birleşik Amerika'ya gitmeye kalkıyorsunuz, gitme diye dikilenler çıkıyor karşınıza. Ayak atma, Vietnam katillerinin ülkesine. Sovyet Rusya'ya gidecek olursanız, başkaları gitme diye köpürüyorlar. Böyle böyle, Arap'tan yana olan İsrail'i, İsrail'den yana olan Arap ülkelerini, Şah'ın düşmanları İran'ı, Franko'yu sevmeyenler İspanya'yı yasaklıyorlar başkalarına.

Evet, kötü hükümetler, çürüyen rejimler vardır dünyada. Ama o ülkelerde dostlarımızla, karşı çıktığımız insanlar birlikte yaşarlar. Birleşik Amerika, küçük politikacılardan önce Whitman, London, Faulkner gibi büyük yazarların ülkesidir bir edebiyatçının gözünde. Rusya öyle, İran öyledir.

Malraux'un Umut'unda, köylü bir çocuk, az önce kurşuna dizilen üç faşistin kanına parmağını batırarak, duvara FAŞİZME ÖLÜM diye yazar. Cumhuriyetçi Manuel, üzüntüyle izler bu olayı. Bir duvardaki yazıya, bir de yerde kalmış cesetlere bakar, yeni İspanya'yı hem bunlardan hem faşistlerden korumalı, diye düşünür, ikisi de birbirinden beter!

En doğru, en insancıl doktrinler, uygulamaya geçildiğinde, katı rejimlere, şiddete dönüşüyorsa, sloganlarla yayılan bu türlü düşmanlık duyguları yüzünden dönüşüyor. İnsanlığın kültür kalıtını gereği gibi özümlememiş, sevgiden, hoşgörüden, acıma duygusundan yoksun olanlar, belledikleri düzeyde kalan görüşlerle gerçekten ilerici olamıyorlar. Hâlâ geçmişte yaşamakta direnenler, insanlığın tarihsel gelişimini görmek istemeyenler daha da güçleştiriyor insanlar arasındaki anlaşmayı. Böylelikle insanlığın acıları sürüp gidiyor. Günümüzde hâlâ düşman olabileceğimiz tek şey varsa, o da, yasal haklarını çiğneyerek insanı insana kırdıran düşünce olabilir ancak..

(Cumhuriyet, 15 Mayıs 1976)

KİM KIŞKIRTİYOR

Hızla değişen bir dünyada yaşıyor, ulusça zor günler geçiriyoruz. Böyle bir ortamda yurdunda, dünyada olup bitenleri bilmek istemesinden daha olağan ne olabilir insanın? Birçokları gibi, her akşam sabırsızlıkla haberler saatini bekliyorum ben de. Çok kez dayanamayıp daha önce saat 19'da radyoyu dinliyorum. Sonra da yeni bir şeyler, ferahlatıcı bir şeyler duyabilir miyim diye saat 20.30'da TV'yi açıyorum. Günümün bir, bir buçuk saatini bu işe verdikten sonra dinlediğim, öğrenebildiğim ne? Hiç! Neredeyse sıfır! Aksine, haberleri dinlemeden öncekinden daha büyük bir boşlukla kapatıyorum TV'yi. Ardından boş yere umutlanmanın, düş kırıklığının verdiği bir iç sıkıntısına, öfkeye kapılıyorum.

İlkin haber diye seçilen dinletilen olaylarda şaşılacak bir kalıplaşma geriye itiyor insanı. İç haberlerin büyük yüzdesi daha önce dinlediğiniz etkisi bırakıyor sizde. O kadar ki haber saatinden hemen sonra evinize gelen bir konuk, haberlerde neler vardı diye soracak olsa, olağanüstü bir ya da iki olay geçmemişse o gün, neler görüp dinlediğinizi hemen bulup çıkaramıyorsunuz. «Değişik bir şey yok» oluyor verdığınız karşılık. Bir bakıma da haberler saati ile ilgili genel bir yargıyı yansıtıyor bu karşılık.

Haksız değil bu yargı. Çünkü her akşam gördüklerimiz neler? Cumhurbaşkanı, ya Başbakan, ya Genelkurmay Başkanı ile haftalık görüşmesini yapıyor, ya da yabancı bir elçiye kabul ediyor; Kıbrıs Türk Topluluğu Başkanı, Rumların tutumu değişmedikçe diye başlayan bir demeç veriyor; sonra hükümet üyelerinin geçidi başlıyor ekranda; ardından karşı görüşlü partilerin önde gelenleri boy gösteriyorlar; daha sonra geçmiş yıllardan aktarılmış denilebilecek sözler fotoğraflarla kentlerimizden birinin kurtuluş yıldönümü kutlanıyor; bazı dışli derneklerin genel kurul toplantılarından fotoğraflar, seçim sonuçları, bir iki silahlı saldırı olayı ka-

rıştırılıyor araya.. Sanki üç yıl, beş yıl, on beş yıl önceki bültenlerle karşılaştırılınca değişen yalnız adlar oluyor dilediklerinizde.

Dış haberlerin seçiminde daha da acınacak bir durum alıyor bu tutum. Dünya olayları tam bir baştan savmacılık ile geçiştiriliyor. Dünyada olup bitenleri dünden bugüne gelişmeleri, sonuçlanmaları ile izleyebilmek olanaksız. En önemli olaylar üç dört günde bir, karabatak gibi bir görünüp bir kayboluyorlar. Bazı geceler tek dış habere olsun yer verilmiyor. Dünyanın soluğu kesiliyor gözlerinizin önünde.

Dediklerimin havada kalmaması için bir iki örnek vereyim TRT'nin bu tutumuna. 4 Ağustos 1979 gecesi tek dış haber yer almamıştı bültende. Yılın olayı denebilecek kadar önemli başka bir olaydaki kayıtsızlığı şaşılacak şeydi TRT'nin. Başkan Carter ile Başkan Brejnev'in Viyana'ya geldikleri gün konuya yer verilmedi TV haberler bülteninde. İki başkan arasında silahsızlanma görüşmelerinin başladığını ertesi akşam öğrenebildik. Başkanların nasıl, neden Viyana'ya geldikleri anlaşılamadı.

Buraya kadar yazdıklarımla toplu olarak değindiğim bu olaylar ayrı ayrı ele alındığında çok daha önemli gerçekleri yansıtıyor. Önce şu var: Bültenlerin içeriği, TRT'nin eski bürokratik kuruluş yapısından henüz sıyrılamadığının yanı sıra, sanıldığı gibi özerk bir kurum yapısına da kavuşmadığını kanıtlıyor. Çünkü, Çankaya'nın, hükümet ya da ordu ileri gelenlerinin, olay kamu açısından önem taşıyın ya da taşımasın, haber bültenlerinde yer alması, TRT'nin hâlâ bazı baskılar altında bulunmasından ya da haber görevlilerinin güçlü kimselere hoş görünmekte bazı çıkar hesapları kolladıklarından başka türlü açıklanamıyor. Bazı derneklerle ilgili haberler de bazı hatır gönül ilişkilerini hatıra getiriyor.

TRT'nin sayesinde, sayın bakanların sağlık haberlerini almak öteden beri bizde yerleşmiş bir gelenek. Nedir ki kanıksatacak kadar propaganda kokuyor bu haberler. Hele otuz yıldır değişmeden sürdürüldükleri düşünülürse tekdüzelikleriyle gün günden daha çekilmez bir nitelik alıyorlar. Yurdun bir yerinde bir fabrika mı kuruluyor, fabrikanın yerine Sanayi Bakanını görüyoruz ekranda. Konu hastane ise, Sağlık Bakanını. Fındık dışsatımı ise, Ticaret Bakanını. So-

nuç olarak fabrikalar, hastaneler, üretim, geri plana itilip bakanlar öne çıkarılıyor. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede görülen hizmetleri bazı kimselere borçluymuşuz gibi bir hava yaratılıyor.

Böyle haber bültenlerinde propagandalarını yaptırmak merakında olanlar ne bekliyorlar bu işten? Bugüne kadar bu tür propagandadan hayır gören kim? Geçmişte en çok DP' liler meraklıydılar radyolardan seslerini duyurmaya. O kadar ki demeçlerinin üstüne üstüne basılarak okunması için baskılar yapar, radyo spikerlerine özel buyruklar verirlerdi. Ne oldu sonra? DP' lileri ya da onlardan sonra gelen iktidarları kurtarabildi mi TRT'yi boşuna işgalleri?

Haber diye sunulan siyasi parti ileri gelenlerinin söyledikleri ise anlaşılır şeyler değil. Bir olayın haber niteliği her şeyden önce doğru oluşu ile ilgilidir. Siyasi parti ileri gelenlerinin söylediklerinde doğru olan tek şey, sadece demeci verenin o sözleri söylediği. Demecin içeriği ise alabildiğine doğruluktan uzak sözler. Parti sözcüleri, ileri gelenleri, dinleyenlerin akıllarını bulandırabilmek için akıllarına geleni uyduruyorlar, seçim alanlarında konuşur gibi konuşuyorlar. Bu da sürekli olarak bir seçim kampanyası gerilimi içinde tutuyor dinleyenleri. Elbet, sokağa iniyor, partililik kavgalarını körüklüyor bu kışkırtmalar.

Silahlı saldırı olayları verilirken ölenlerin, yaralananların sağcı ya da solcu olduğu belirtiliyor haberlerde. Ertesi gün manava uğruyorsunuz. Manavı sizden önce gelen biriyle konuşurken buluyorsunuz. «Ölen solcuymuş canım, diyor. Varsın gebersin!» Bu sözleri dinlerken dükkândaki bir rafta sağ görüşlü bir gazete iliştiriyor gözünüze. Ardından bakkala gidiyorsunuz. Bakkal sola yatkın çıkıyor. «Ölen sağcıymış, belasını bulmuş.» Bu konuşmalar bazen öylesine kinle karışık bir biçim alıyor ki, öldürmek değil dilim dilim kesip doğramak gerekir bu gibileri, dediklerini duyuyorsunuz iki yanda olanların..

Türkiye'de her yıl sınır kavgaları, kız kaçırma, kan gütmeye ve daha başka nedenlerle en az sekiz on bin kişi vurularak öldürülür. Bu adi adam öldürme olaylarının çoğu yer almaz günlük basında. TRT de öteden beri yansıtmaz bu olayları. Adi adam öldürme olaylarına gösterilen bu kayıtsızlığın yanında, siyasal olduğu sanılan bu türlü cinayetlere

duyulan bu ilgi niye? Terör olaylarını çıkaranların öncelikle amaçladıkları vatandaşlar arasında devlete güven duygusunu yıkmak; korkuyu yaymak olduğu çok iyi biliniyor. Kamuoyunu bir diktatörün gerektiğine inandırmak, kolaylıkla teslim alınacak yılgın bir toplum yaratmak istiyorlar. Terör olaylarını sayıp dökmekle bu olayları çıkaranların amaçlarına hizmet etmiş olmuyor mu TRT?

Biz öteden beri dünyaya açılmakta gecikmiş, dünyanın gidişini izlemekte gereken bilinci gösterememiş bir toplumuz. Basınımız da genel olarak kapalıdır dünyaya. TRT'yi de elbet böyle dünyaya kapalı kalmış bir toplumun ürünü olarak görmek gerekir eleştirirken. Nedir ki bir devlet kuruluşu olarak TRT'nin bu kusurundan daha çok gecikmeden sıyrılmasını da beklemek hakkımız.

İleri ülkelerde TV'de haberleri uzman haberciler verir. Yorumcu düzeyinde spikerlerdir haber sunucular. Sadece okumakla kalmaz, önlerindeki notlara bakıp, olayların geçtiği yerlerdeki haber görevlileriyle bağlantılar kurar, sorular sorar, karşılıklar alır, olayları derleyip toparlayarak yansıtır.

Yurtta barışın, demokrasinin kökleşmesi, gelişmesi için TRT'nin öncelikle bu parti çekişmelerinden arınması, siyasi parti yöneticilerinin yüzlerini çekmeleri gerekiyor ekrandan. Hükümet üyelerinin spikerlerin daha güzel okuyabileceği haberleri okumaya heves etmemeleri gerekiyor. Silahlı şiddet olaylarının, belirli kutuplaşmaları kışkırtmayacak biçimde verilmesi gerekiyor. Bunun yanı sıra da yurtdışında geçen günün olaylarını iyi seçerek değerlendirmesi gerekiyor TRT'nin. Her gün dinlediğimiz olaylardaki kadar mı Türkiye? Düşünce yaşamı, sanat yaşamı, duygusal yaşamı yok mu ülkemizin? Kurdellalar kesen, temeller atan bakanlardan başka olumlu, yararlı işler gören kimseler yok mu vatandaşlarımız arasında? Türkiye, her gün TRT'nin haberlerinde yansıttığı bir ülkeyse umut bağlayacak neyimiz kalıyor geriye? Yurdunda, dünyada olup bitenleri gözleri kulakları kapalı olarak koşullandırılan dinleyicilerin katıldığı seçimlerle demokrasiden söz etmek olacak şey değil!

(Cumhuriyet, 11 Ağustos 1979)

CAN GÜVENLİĞİ

Valiliklerde bulunan bir arkadaşıma «Polis olmak ya da polis okuluna girmek için, güçlü kişilerin aracılığıyla hiç yardımını isteyen oldu mu?..» diye sormuştum.. Düşünmüş düşünmüş, «galiba hiç» diye karşılık vermişti. Almak istediğim karşılık da buydu kendisinden.. Öyle ya, politikacılar, güçlü kişilerden yardım sağlayabilecek bir genç, yaşadığımız ortamda niye polis olmayı seçsin?.. İsteyecek iş mi yok?.. Belediyeler, kamu kuruluşları ne güne duruyor?... Çok partili dönem tümünü arpalık durumuna getirdi.. Gider, hazır arkası varken, belediyede ya da örneğin Devlet Deniz Yollarında iş ister.. Aydan aya uğrar aylığını alır.. Sonra da partisinin kavgalı dövüşlü kongrelerine katılarak işe yaradığını gösterir, delege seçilerek ön seçimlerde dayısına borcunu öder..

Polislik öyle mi?.. Gecesi gündüzü belli değil.. Kimin buyruğunda çalıştığı belli değil.. Birisine «dur bakalım, nereye?..» deyince, ikide bir karşısına «sen kim oluyorsun bana dur, diyecek?.. Çabuk özür dile, yoksa kendini Hakkârî'de bulursun» diyenler çıkar. Üstelik tehlikeli iş.. Sonunda ölüm var.. Çoluk çocuğunu, yaşlı ananı ortalarda bırakmak var.. Görev uğrunda ölüyorsun. Sana o görevi yükleyen koskoca devlet.. O devlet ki uyduruk taahhüt işlerinde aracılara milyonlar dağıtır.. Bir otobüs satanın senin bir ömür kazandığından çok kazanç sağlamasına seyirci kalır.. Sen verdiği görev uğrunda ölünce, geride kalanlarına babalık etmek borcu olması gerekir.. Gerekir ama, ilgililer düzenlenen parlak cenaze törenlerinde boy göstererek ölümünü bile sömürüyorlar.. Çoluk çocuğunun geleceği, arkadaşlarının bir bankada açtıracakları hesap numarasına, vatandaşların göndereceği bağışlara bağlı kalıyor yine..

Konuya dönelim: Yoksulsa, arkası yoksa, ya da başka bir okula girebilecek gücü yoksa polisliği seçiyor, polis okuluna

girmek zorunda kalıyor günümüzde polis olanlar. Belediyelerin, kamu kuruluşlarının kadroları da arkası olanlarla şiştikçe şişiyor.. Polis kadroları güdük kalıyor.

1973 belediye seçimlerinden sonra merak etmiş sormuştum.. İstanbul Belediyesinde çalışanların sayısı 30.000 demişlerdi. İnanılmaz bir sayıydı.. Neredeyse Muğla ili merkez insan sayısının iki katı. Daha sonra bir basın toplantısında Belediye Başkanı Ahmet İsvan kendi döneminde belediyeye 2000 yeni görevli alındığını açıklamıştı. O günden bugüne görevliler sayısının 35.000'i bulduğunu söylersem yanılacağımı sanmıyorum.. İstanbul'un yanı sıra, İzmir, Ankara, Adana, öbür büyük küçük belediyelerin kadroları hep böyle.. Gelen giden partilerin ön seçim delegeleriyle dolu.

Belediyesinde otuz bini aşkın görevli bulunan İstanbul'un polis sayısı ise 4000. Bu 4000'in yarısı da trafik polisi. Öbür yarısı can güvenliğimizi korumakla görevli. İstanbul insan sayısının son sayımdan bu yana altı milyonu bulduğu söyleniliyor. Kesinleşmemiş bu sayıyı bir yana bırakalım da İstanbul'un dört milyonluk bir kent olduğunu kabul edelim. 115 İstanbulluya bir belediye görevlisine karşılık 2000 İstanbulluya bir polis düşüyor demektir bu sayılar...

Dünyanın en dağınık kentidir belki de İstanbul. Nerede başlayıp nerede bittiği belli değildir. Kötü bir yerleşme sonucu, Sarıyer'den Çekmece'lere, Ümraniye'den Gaziosmanpaşa'ya kadar yayılır. 70 km. karelik küçük bir devlet büyüklüğündedir. Bu yüzölçümü ile New York'u, Londra'yı, Moskova'yı aşar haritadaki yeri.

2000 kişi, küçük bir ilçe demektir bizde. Ya da büyük bir bucak. Şu halde bir bucağa bir polis düşüyor bu hesaplara. Bu polisin haftada kırk saat çalışmak zorunda olduğunu düşünürsek, 168 saat tutan bir haftanın 128 saatinde, bu 2000 kişilik birimin (ünitenin) polissiz kaldığı ortaya çıkar. Gerçek durum da budur İstanbulda. Bir pazar günü çıkın, Taksim'den Zincirlikuyu'ya kadar tek polis ile karşılaşmazsınız yollarda. Yani haftanın dörtte üçünde güvenlik kuvvetlerinden arınmış açık bir kenttir İstanbul...

Elbetteki yalnız hükümetin suçu olmaktan çok yıllarca süren tavsamaların sonucudur bu durum. Yılda sadece 150 bin kişinin dışardan gelerek yerleştiği bir kentte polis kad-

rosunun ne olması gerektiği doğru dürüst düşünülememiş anlaşılamamıştır bugüne kadar. Oysaki kentleşmede, su, elektrik, yol gibi, daha başka alt yapı öğeleri gibi, düşünülmesi önemsenmesi gerekir güvenlik örgütünün.

Gezenler görmüştür. Batı blokunda olduğu gibi doğu blokunda da bütün güvenlik noktalarını tutmuştur polis. Trafik kurallarını çiğnerseniz, kentler arası yolların en boş yerlerinde önünüzü keser. Daha uygar ülkelerde helikopterlerle havadan denetime alır trafiği. Kentlerin çoğunlukla geometrik bir yapısı vardır. Birbiriyle kesişen diktörtgen sokaklarıyla her kent ada adadır. Polis elinde telsiziyle bu adaların köşelerini tutar. Bir polisten kaçmayı beceren suçlu öbür köşedeki polisin önüne düşer. Telsizlerle kurulan bağlantı bütün kenti sarar. Bindirilmiş polis güçleri suçlunun ardına düşürülür. Birleşik Amerika'da, büyük mağazaların (süpermarketlerin) giriş çıkış kapılarında, kasaların yakınında iri kıyım silahlı polisler nöbet tutar. İnsan sayısı milyonları aşan, oturanların birbirini tanımadığı, çağımız kentlerinde, can güvenliğini sağlamanın yarattığı bir görünüm'dür' bu...

Yağmurlar ve Topraklar adlı romanımda bir İbrahim Kâhya vardır. Bir akşam kasabada oyalanır. Atı üstünde gecenin karanlığında kasabadan kırdaki sürüsünün başına dönerken, nereden atıldığı bilinmeyen bir mavzer kurşunuyla vurulur, birkaç gün sonra da ölür. Romanda olay yerini gören Avukat Nihat'ı düşündürür bu olay. Kırklar bomboş uzayıp gitmektedir. Birbirinden çok uzakta bir iki dam, on on beş dakika arayla kır yollarından geçen bir ekici. Gece ya da gündüz adam öldürmekten kolay ne olabilir bu ortamda? Dört yüz adım uzakta bir çalının ardından mavzerle ateş edecek kaatili kim görür, kim tanır? Ama yine de kırlarda adam öldürme olayları çok seyrek görülür. Çünkü kırlarda yaşayan o yalnız insanlardan her biri kendi can güvenliğini, kendi gibi olan insanların can güvenliğinde görür. Bütün o boş kırların insanları arasında gizli bir toplumsal anlaşma geçerlidir sanki. «Öldürme beni, öldürürler seni» diye özetlenebilir bu anlaşma. Kırlarda yaşayan herkes bu anlaşmaya uyduğu için adam vurma olayları seyrekdir..

Bugün için büyük kentlerimiz tıpkı yurdumuzun o bomboş kırları gibidir yetersiz güvenlik kadrolarıyla. Ayrıca da

o toplumsal anlaşma bozulmuş durumdadır kentliler arasında. **Bu durumda** bu anlaşmanın yeniden güç kazanması için toplumsal çelişkilerin giderilmesinin yanısıra, can güvenliğini sağlayacak önlemlerin artırılması, polis kadrosunun genişletilmesi gerekir. Fakat bu da bir süre işidir, bütçe işidir. Paraca sıkıntıda olan bir devlet, bu koşullar altında, büyük giderlerle beslediği ordusundan niye yardım istemesin? Niye ordusunun gücünü olumlu bir yolda değerlendirmesin?

Sıkıyönetim, istenilen bir durum değildir elbet. Geçmişte sıkıyönetim komutanlıklarının kendi görevleri dışında, uzmanlıkları dışında kalan konularda, yurdun düşünce yaşamına, sanat yaşamına uzanan haksız karışmalarına tanık olduk. Sosyal adalet ilkelerine ters düşen tutumlarını gördük. Şu da var ki toplumumuzun genel siyasal yapısından soyutlanamazdı bu yanlışlar. Çoğunluğa egemen olan aşırı sağcı, şoven görüşler ordunun yapısında daha katı bir görünüş alıyordu geçmişte. Günümüzde toplumumuzdaki genel demokratik gelişmenin orduya bağlı olanları da kapsadığını söylemek aşırı bir iyimserlik olmaz. Fakat böyle de olsa sıkıyönetime yeni bir düzen getirmek en iyi yoldur yine. Kanunda yapılacak bir değişiklikle ordu, politikanın yönetim sorumluluklarının getireceği yıpranmaların dışında tutulabilir; can güvenliğini sağlamakta ordu birliklerinden polis gibi yararlanılabilir. Böylelikle kışlalarda kapalı kalan iyi yetiştirilmiş büyük bir güç tartışmalara konu olmadan işler duruma girer.

(Cumhuriyet, 27 Ekim 1979)

ANARŞİ DEYİNCE

Adam traktörün arkasına kocaman bir römorkör bağlamış, geçmiş direksiyona, dört mahalleden duyulabilecek bir hoparlörle bağıra çağıra, mevsimine göre soğan, domates satıyor. «Neresi burası?» diye soracak olursanız «Neresi değil?» diye ben size sorayım. İstanbul'un neresinde bu bet, bu çirkin, bu ilkel görünüşten, yaygaradan kurtarabilirsiniz kendinizi?

Çarşıda pazarda fiyat kontrolü, ölçü kontrolü denilen şey yıllardır ortadan kalktı. Bu işi belediyeler, Ticaret Bakanlığına, Ticaret Bakanlığı belediyelere yıkmak istiyor. Düşününce; Ticaret Bakanlığı üstlenecek olsa milyonluk üstelik de yerleşimi iyice dağınık kentlerimizde bu işi hangi kadroyla gerçekleştirebileceğine akıl ermiyor. Muş'ta kilosu 25 lira olan peynir, İstanbul'da 90 lira. Bağda ekicinin elinden iki liraya alınan üzüm ise 15-20 liraya. O kadarla da kalmıyor. İstanbul'da arası yarım saat olan semtlerde fiyatlar yüzde otuz ile elli arası değişiklik gösteriyor.

Devlet borç içinde, döviz sıkıntısı çekiyor. Öte yandan doğu sınırlarımızda yedi milyon baş hayvanın yurtdışına çıkarıldığını açıklıyor yetkililer. Geçtiğimiz Kurban Bayramında orta büyüklükte bir koç beş bin liraya satılıyordu. Yedi milyon baş hayvan bu hesapla bir buçuk milyar dolarlık bir döviz kaybı eder ki, neredeyse Türkiye'nin bir yıllık petrol ihtiyacını karşılar demektir. Bu kadar sıkışık durumumuzda niye önleyemiyoruz bu kaybı? Hadi gümrük kadrolarımız yetersiz diyelim; ordumuzdan, jandarma birliklerimizden niye yararlanamıyoruz? Yurt savunması demek değil mi bu olay da?

Sigara kaçakçılığı açık açık yapılıyor. Gazeteler arada, bir TIR kaçak sigara yakalandığını yazıyor. Gazete satıcılarının önünde, elinde Amerikan sigaraları satan çocuklar dikiyor; siz bu haberi yazan gazeteyi satın aldığınız sırada...

Turizm firmaları yıllık gelirlerinin yarısının yarısını gösteriyorlar, ancak devlete bildirirken. Kıbrıs'a bırakılan Türk parasının, Kapalıçarşı yoluyla dövize çevrilerek yeniden Kıbrıs'a gittiğini, oradan Avrupa malı gelmesi için Rum kesimine aktarıldığını bilmeyen yok.

Gümrüklerde bavul başına tarife uygulandığı herkesin dilinde. Belediyeler istedikleri kadar kentleri temiz tutmak için yırtınsınlar. İstanbul'un her yeri çöplük örneğin. Kentin en göz önünde olan yerlerinde, İstiklal Caddesinde, Osmanbey'de mağazalarını temizleyenler çöpü, süprüntüyü, kapıların önüne getirip kaldırıma itiyor, bırakıyorlar. Boğaz sırtlarındaki yolların, o güzelim Belgrat Ormanlarının girişi, hep iki yanlı kamyonların getirip attığı moloz yığınlarıyla örtülü.

Trafik konusundaki karışıklık anlatmakla bitmez. Ne geliş yolu belli ne gidiş. Canı isteyen susturucusunu söküp gecenin ikisinde üçünde veryansın araba sürüyor, bütün kenti uyandırıyor. El arabaları tutuyor köşeleri. Bütün sokaklar, kaldırımlar, gelişigüzel park edilmiş arabalarla tıkalı.

Böyle saymakla bitecek gibi değil bizde yolsuz, kanunsuz işler. Kabadayılık, adamsendecilik, başıboşluk almış yürümüş. Demokrasi adı altında güçlü güçsüzü ezdikçe eziyor.

Anarşi deyince bizde karşıt görüşlü bazı siyasal kuruluşlar arasında sonu ölüme varan silahlı çarpışmalar, bazı öğrenci eylemleri ya da siyasal amaçlı banka soygunları akla geliyor. Ya bütün bu yukarıda saydıklarım ne tür olaylar? Toplum kangren gibi saran bir anarşinin her alanda ortaya çıkması değil mi o olayların tümü?

Öğrenci olayları, sokak çarpışmaları, siyasal amaçlı banka soygunları önlenirse değişecek olan ne bu durumda? Anarşinin kalktığını, sonunun alındığını söyleyebilecek miyiz?

Anarşi, «kargaşa» sözünün Frenkçesi. Devlet düzeninin yetersiz kaldığı, zayıfladığı, başıboşluğun egemen olduğu durumların karşılığı. Bizim anarşik olaylar dediğimiz olaylar sadece toplumu bütünü ile saran bir çürümenin siyasal çekişmeler alanında ortaya çıkışından başka bir şey değil. Konuyu bütünüyle görmeye, kanunun çığnendiği, görevlilerin

kayıtsız kaldığı, ya da kanunların, yönetmeliklerin uygulanmasında gereken duyarlılığı gösteremedikleri her olayda anarşi var demek olduğunu anlamak istemiyoruz bir türlü.

Anarşinin önlenmesi için önce sorunun bir devlet, bir düzen sorunu olduğunu kavramamız gerekiyor. Devlet yasalarının, yönetmeliklerinin tüm olarak eksiksiz uygulanmasını sağlamamız gerekiyor. Yasaların, yönetmeliklerin çiğnenmesine bir kez göz yumulmaya başlamaya görülsün, anarşinin mikrobi devletin kanına girmiş yuvalanmıştır artık. Bugün çarşıda pazarda görülen başıboşluk ertesi gün sınırlara uzanır, rüşvet gümrükleri, tapu dairelerini, belediye imar müdürlüklerini, bayındırlık bakanlığını, trafiği, milli eğitimi sarar. Kaçakçılık en kazançlı meslek olur. Hırsız, polisle kolkola dolaşmaya başlar. Çocuk, babasına karşı gelir, öğrenci, öğretmen dövmeye kalkar. Kanunlar kendiliğinden yok sayılır artık! Söz gelişi; hiç kimsenin engellemesiyle karşılaşmadan geceyarısı kentin ana caddelerinde 150 km. hızla araba süren, hava kornası çala çala dolanan, susturucusunu çıkarmış trafik polisinin önünden gazlayarak geçen biri, havaya bir iki el silah sıkar coşunca ilkin. Daha sonra adam vurur canı sıkılırsa. Böylesine bir şey olmadığını gören dağa çıkar gibi kentler içinde örgütlenir, soygun, adam öldürme olayları serüven düşkünleri için eğlence durumuna gelir.

Anarşiyi önlemenin ilk yolu yürürlükteki bütün kanunlar ve yönetmeliklerin varlığını kabul ettirmekle başlar topluma. Kanunlar yönetmelikler eksiksiz, dürüst olarak uygulanarak devletin varlığı, gücü duyurulur. Bizde öteden beri kanun devleti, kanun egemenliği gibi sözleri pek severler politikacılar. Sık sık yinelerler. Ama bunları söyleyen politikacıların sevdiği başka sözler de vardır. «Bir formül buluruz» gibi, «Sen ona bir formül ara» gibi. Nedir o formül dedikleri şey? Düpedüz kanundan kaçmanın, kanunu bir yana itmenin yolu. O formülün bulunduğu yerde anarşi başlamıştır artık. Sonu gelmez. Devletin başında olanların kanunları çiğnedikleri, Danıştay kararlarına uymadıkları, istedikleri işleri formülüne uydurdukları bir ülkede, taksi şoförü de arabasına bindiğiniz zaman taksimetresini açmamakta haklı görür kendini. Onun da sözünü geçirebildiği yer arabasıdır.

Nedir ki yürürlükteki yasaların eksiksiz uygulanması tek başına sağlıklı bir çare olamaz anarşinin önlenmesinde.

Yürürlükteki yasaların günün gereksinmelerine uyup uymadıklarının sürekli olarak gözden geçirilmesi, eskiyen yasaların değişen yaşam koşullarına göre geciktirilmeden yenileştirilmesi gerekir. Çünkü yasalara uyulmasını sağlayan devlet zoru olmaktan çok, kişilerin kanuna uymanın kendi yararlarına olduğuna inanmalarıdır. Bu da ancak yasaların günün koşullarına uyumu ile sağlanabilir. Anarşi sadece günümüze, ya da ülkemize özgü bir durum değildir. Anarşinin kaynaklarını da son 5 - 10 yılın toplumsal çalkalanmalarında aramak yanlış olur. Tarihin bütün dönemlerinde, bütün toplumlarında değişik patlamalarla görülmüş, giderek aralıksız süregelmıştır denilebilir. Osmanlı devletinin en güçlü dönemlerinde görülen Celâli isyanları, eşkıyalık eylemleri o günlerin anarşik olayları niteliğindeydi. O dönemde de bu tür olaylar yasaların günün yaşam koşullarıyla uyumsuzluktan kaynaklanıyordu. Toprak, vergi sorunları; mezhep çatışmaları silahlı başkaldırmalara itiyordu kimilerini. Anarşinin hızlanır görüldüğü dönemler, devletin yapısındaki çürümenin hızlanması ile doğru orantılıdır bütün toplumlarda. Devletin yapısına gerekli dönüşümler yapıldığı dönemlerde de anarşinin yavaşladığı, giderek yatıştığı görülür.

Anarşik olaylardan söz edilirken devletin sadece can güvenliği, mal güvenliği sağlamakla görevli bir bekçi, bir jandarma kurumu olmadığını unutmamak gerekir. Devleti bütünüyle saran bir anarşinin, İçişleri ya da Adalet Bakanlığının çalışma alanları içinde kaldığını sanmak yanılğının büyüğü olur. Devlet can güvenliğini sağlamanın yanı sıra, sosyal adaleti, iş güvenliğini, eğitim eşitliğini, her türlü hak eşitliğini sağlamakla da görevlidir. Anarşiyi doğuran nedenlerin başında devletin bu türlü görevlerini günün koşullarına göre yerine getirememesi, yasallaştıramaması gelir. Bireyi, yerli yersiz öfkelere, devlete, bütün toplumsal kuruluşlara başkaldırmaya iten yaşam koşullarının yaratılmasına yol açan toplumsal, ekonomik, giderek ruhsal nedenlerin araştırılması, giderilmesi gerekir. Örneğin, doğudaki vatandaş kaçakçılıkla geçinmeye iten nedenler bütünüyle ele alınmadıkça, sınıra bekçi dikmekle önlenemez. Doğudaki kaçakçılık, işsizlik, kazançlar arasındaki eşitsizlik, eğitim nok-

sanlığı sorunları ile bir arada ele alınacak sorunlardır. Günümüzde anarşık dediğimiz olayların önlenmesi de sorunun bu türlü bir tutumla bütün genişliği ile ele alınmasına bağlıdır. Gençlerin yaşama koşullarından, gereksinmeleri olan kültür kurumlarının, spor alanlarının sağlanmasına, ergenlik yaşının cinsel bunalımlarına, gençlerin dikkati çekme zentilerine kadar...

(Cumhuriyet, 19 Ocak 1979)

HIZLI ÇOĞALMA

1968'den bu yana gün geçtikçe yoğunlaşan şiddet olayları toplumumuzda genel bir huzursuzluk nedeni. O tarihten beri gelen geçen hükümetler bu soruna çözüm yolu arar görünüyorlar. 12 Mart hkmetleri için bu çare balyoz gibi anarşistlerin başına inmekti. MC hkmeti çareyi kutuplaşan sağ - sol şiddet eylemleri arasında sağı tutmakta buluyordu. Daha sonra, Ecevit hkmeti, yansızlıkla soruna çözüm getirebileceği inancındaydı. Kaynaklarına inmek, gizli örgütlerini ortaya çıkarmakla terörün önlenebileceğini savunuyordu. Son olarak yeni hükümet ise, yan tutmak bir yana, hiçbir dönemde hiçbir toplumda olumlu bir sonuç vermemiş bir yola, şiddete karşı şiddete başvuruyor. şiddet olaylarını önlemek için yeni şiddet yasaları çıkartıyor. Nedir ki, on yılı aşan bu çabalardan sonra durumda değişen bir şey yok. Olaylar tırmanmalarını sürdürüyor. Durumun daha da umut kırıcı olan yanı ise hükümet çevrelerinde olduğu gibi muhalefet çevrelerinin de sorunun temel nedenlerine kayıtsız kalmakta direnmeleri..

Sanıldığı kadar basit, hemen belirlenebilecek kadar sınırlı değil bu temel nedenler. Solda ya da sağda bazı örgütlerin ortaya çıkarılması, eylemlerinin yasaklanması, kurucularının şiddetle cezalandırılmaları ile önlenebilir gibi grlmyorlar. Toplumda genel bir huzursuzluk yarattıkları lde, toplumda var olan genel bir huzursuzluktan kaynaklanıyorlar. İncelendike toplumsal, ekonomik olmaktan cinsel olmaya varana dek bir çeşitlilik gösteriyorlar. Bu nedenlerden en önemlilerinden biri de dünyada insan sayısının hızlı çoğalması. Bu hızlı çoğalma değişik ülkelerde, değişik nedenlere dayanıyor. Bizim gibi ya da Mısır, İran, Hindistan gibi geri kalmış ülkelerde insan sayısı yüksek doğum oranıyla artıyor. Geleişen konfor lsnde çok ocuk doğurmayı kadınların yk saydıkları ülkelerde ise dışardan gelen

emekçiler, göçmenlerle hız kazanıyor. Sözgelisi İngiltere, Fransa, daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak, iş bulmak için, eski sömürgelerinden gelip Paris'e Londra'ya yerleşenlere kapılarını açmak zorunda kalıyorlar. Batı Almanya kentleri, yabancı işçilerle kalabalıklaşıyor. Dış politikası sonucu dünyanın dört bir yanından ülkesine sığınan, göç eden yabancılarla yerleşme izni vermek zorunda kalan Birleşik Amerika'nın kentleri ise şaşılacak kadar kozmopolit bir karakter kazanıyor. Sonuç olarak her ülkede gittikçe karışan, kalabalıklaşan kentlerle çağımıza özgü bir şiddetin gelişmesine uygun bir ortam oluşuyor.

Bize dönelim. Cumhuriyetin ilk yıllarında on bir milyonluk bir ülkeydik. O yıllarda toplumumuzda çok yaygın bir görüşe göre, en güçlü ulus insan sayısı en yüksek ulus, en güçlü ordu sayısı en kabarık olan orduydü. Bu nedenle birçoklarımız hızla çoğalma isteğindeydi. Aramızda birçokları için Turancılık akımını çekici kılan da yine bu insan sayısı yüksek bir devlet olma özlemiydi. Artan insan sayısının, geniş topraklara yayılmanın yaratacağı daha güç sorunlardan habersizdik. Büyük Türkiye'nin özlemini çekenler, o ara yeryüzünün en kalabalık ülkeleri Çin'in, Hindistan'ın kendilerinden sayıca çok daha düşük devletlerce sömürülmelerinin nedenleri üzerinde durmuyorlardı. Atatürk'ün, Söylev'inde, duru bir mantıkla yanlışlığını belirtmesi de önleyememişti Turancı görüşlerin gördüğü ilgiyi. Cumhuriyetin ilk yıllarına göre insan sayısı dört katı aşan, kırk beş milyonluk bir ülkeyiz bugün. Yılda yüzde üçü bulan bir artışla da çoğalmamızı sürdürüyoruz. Güçlendik mi? Düşlerimizdeki Türkiye'yi yaratabildik mi?

Bu hızlı çoğalmanın yaşayışımıza verdiği biçim ortada. Kentlerimiz anormal bir büyüme gösteriyor. Kırsal bölgelerdeki hızlı artış kentlere akıyor. Eski çoğalma hızını sürdürdüğü bu yeni yerleşme bölgelerine kendi kültür damgasını vuruyor. İstanbul'u, İzmir'i, Ankara'yı yirmi otuz yıl önceki durumlarıyla göz önüne getirelim. Bu kentlerimiz o yıllarda nerelerde başlar nerelerde biterlerdi, bugün nerelerde başlayıp nerelerde bitiyorlar? Yurdumuzun geri kalmış bölgelerinin görünüşü gecekonduları, yoksul yapıları ile bu kentlerimizi dört bir yanından kuşatmış durumda. Kentlerde artan insan sayısı ile birlikte işsiz sayısı da artıyor. Bu-

gün için bu işsiz sayısının yedi milyonu bulduğu biliniyor. Yurtdışına çalışmaya gidenleri, gizli işsizleri, asalakları ile bu sayı neredeyse genel insan sayımızın yarısına ulaşıyor. Buna karşılık kültür kurumları bu artış ile doğru orantılı değil. Okul sayısı bakımından olduğu gibi öbür kültür çalışmaları açısından da böyle bu. Yozlaşmaya varan bir kültür biçimi yaygınlaşıyor. Fotoromanlar, kasetler, TV dizileri, kulaktan kapma bilgilerle oluşan bir kültür bu. Düşüncenin, hümanizmin tarihsel gelişmesinden kopuk Sloganlarla biçim buluyor. Bu durum gerçek aydınları gittikçe sesini duyuramayan bir azınlık olmaya doğru itiyor toplumumuzda.

Sözü uzatmadan sadece İstanbul örneğine dönelim. Nasıl bir kent bugünkü İstanbul? Nişantaşı, Teşvikiye, Bebek sırtları gibi en seçkin semtlerinde aşırı lüks ile aşırı yoksulluk sarmaş dolaş. Değeri elli milyon biçilen lüks villaların beş on adım ötesinde harap gecekondu yer alıyor. Lüks apartmanlar yeri üç dört kat oya oya yükseliyor. Çağdaş yapılarda Anadolu'nun en ilkel yeraltı yerleşme biçimlerine yer veriliyor. İstanbul'un sokakları birbirini tanımayan insanlarla dolu. Trafik damar tıkanıklığına uğramış durumda. Halk, dokunsan parlayacak genel bir sinirlilik içinde. İnsancıl olmaktan çıkmış bir kentleşme düzeni bu. Gençliğin bu toplumsal çelişkilerle dolu ortamın olumsuz etkilerinden uzak kalması düşünülebilir mi? Bu aşırı kalabalık ortasında kendini bulması güçleştiği ölçüde, yerini yönünü şaşırması da kolaylaşıyor gençlerin. Ekmeğini kazanmaya hazırlandığı bir çağda, kendine nasıl bir gelecek sağlayabileceği, kişiliğini nasıl oluşturacağı, karmaşık bir değerler hiyerarşisi içinde kendinin nasıl bir yer alabileceği, nasıl ev kuracağı, eş edineceği hep içinden çıkamadığı sorunlar oluyor; kuşkusuz, güvensizlikler, tedirginlikler yaratıyor genç dimağlarda. Çıkarları sarsılan canlı, dövüşe, saldırganlığa hazırdır. Buna karşılık, topluluk içinde doyuma ulaşmış, beslenmesi, yerleşmesi, cinsel yaşamı güven altında olan canlılar dinginleşir, kendiliğinden yatışırlar.

Hızlı çoğalma sonucu ekilebilir topraklar gittikçe azalıyor, beslenme, yerleşme sorunları gittikçe güçleşiyor dünyamızda. Devleşen kentler suça ittiği ölçüde, suç işlemesini, gizlenmesini kolaylaştırıyor kurbanlarının. İngiliz zooloji bilginisi Desmond Morris, «Çıplak Maymun» adlı yapıtında,

bugünkü çoğalma hızıyla, çok değil günümüzden 250 yıl sonra, dünyanın bütün kara parçalarının çağımızın kalabalık kentlerine dönüşeceğini, her kilometrekareye 28500 kişi düşeceğini söylüyor. UNESCO araştırmalarında ise 2000 yılından başlayarak içme suyu açısından dünyanın çok büyük sıkıntılara düşeceği belirtiliyor. Yapılan incelemelere göre, günümüzde doğan çocuklar otuz yaşına geldiklerinde, içmek, temizlenmek için gereksinimleri olan şuyu bulmakta, bizim akaryakıt bulmakta çektiğimizi aşan güçlüklerle karşılaşacaklar.. Bu ürpertici gerçekler karşısında ileri ülkelerde bilinçli çiftler çoğalmalarını durduruyorlar. Çin Halk Cumhuriyeti gibi devletler 2000 yılına girerken çoğalma hızını sınırlamayı planlıyor. Türkiye bugünkü artış hızıyla 90 milyonluk bir ülke olacak yirmi yıl sonra. Hem de daha da artacağı şimdiden görülen işsizlik, beslenme, kültür, yerleşme, yakacak, vb. sorunlarıyla. Bu gelişmenin yaratacağı umutsuz, sinirli ortam içinde şiddetin önlenmesine umut bağlanabilir mi?

Durum, sayıca çoğalmamızın gecikmeden planlaştırılması gerektiğini gösteriyor. Nedir ki çalışmalarını ilkel inançlarına bağlı oy kütlelerine hoş görünmeye göre ayarlayan siyasal partilerin hiçbiri yavaşmayı göze almıyor bu soruna. Siyasal partiler gerçekleri görmüyor diye toplumumuz batacak değil elbet. Sonunda doğa yasaları işleyecek. Bütün dünya varlığını sürdürebilmek için gereken önlemleri alacak. Bu arada yurdumuzda alınacak bu türlü zorunlu önlemlerin, daha ilk aşamada demagojiye dayanan bugünkü çoğulcu demokrasinin sonunu hazırlayacağını söylemek falcılık olmaz.

(Cumhuriyet, 17 Şubat 1980)

TEHLİKE

Uygar ülkelerde geziye çıkarsanız sık sık tehlike işaretleri karşılar sizi. İlk uyarımlar yolculuğunuz sırasında başlar. Ne ile yola çıktınız? Otomobille diyelim. Uygar ülkelere yaklaştıkça trafik işaretleri düzene girer, sayıca artar. Dönemeçler, eğikler, yol kavşakları, trenle karşılaşmalar, okul, çiftlik, fabrika çıkışları, bir bir gösterilmiştir yolunuz üzerinde. Ormanlar arasından geçerken yanık sigara atmamanız hatırlatılır. Kayalar arasında açılmış yollarda yukarıdan yuvarlanacak taşlara karşı uyarılırsınız. Kentlere köylere girer çıkarken, hızınız, gürültünüz denetim altındadır. Uçakla gidecek olursanız, üstünüz başınız, yanınızdaki eşyalar elektrikli aygıtlarla sıkı bir denetimden geçer. Uçakta sizi yolculuğun bütün kurallarına uymak zorunda bırakan bir ciddiyetle karşılanırsınız. Sigara içiyorsanız oturacağınız bölüm ayırdır. El çantanızı, pardösünüzü kendi bildiğiniz gibi değil, kurala göre yerleştirirsiniz. Bağlan dedikleri zaman bağlanmak, sigara içmeyin dedikleri zaman içmemek zorundasınızdır.

İndiğiniz otelde ya da pansiyonda, odanızın kapısını kapatınca, kapının gerisinde değişik uyarı yazıları görürsünüz. Yangına karşı yapacaklarınız, paranızı, değerli eşyalarınızı ne türlü koruyacağınız, bir bir saptanmıştır. Otelden ayrılırken kapıda bir yazı oda anahtarınızı bırakıp bırakmadığınızı sorar..

Birleşik Amerika'da lokantaların girişinde «En çok... kişi yemek yiyebilir. Daha fazla müşteri almak tehlikeli ve yasaktır» yazılı uyarılar vardır. Sinemalarda, tiyatrolarda, otellerde, otobüslerde, trenlerde hep böyle sınırlanmış, kesinlikle belirlenmiştir alınabilecek insan sayısı. Yangına, çökmeye, yangın çıkarsa içerisinin birbirini ezmeden boşaltılmasına; yankesicilik olaylarının, kalabalıkta işlenebilecek daha başka suçların önlenmesine yararlı görüldükleri için

alınmış önlemlerden biridir bu kısıtlamalar. Bunun gibi benzin istasyonlarının, içki satılan yerlerin, büyük mağazaların, otobüs duraklarının, sigara içilen içilmeyen yerlerin hep kendilerine özgü yasakları vardır.

Yabancı ülkelere gidip gelenlerimiz içinde bu tehlike uyarılarını saçma olarak karşılayanlarımız çoktur bizim. Türkiye'nin şu borca batık durumunda, bir çanta dolusu döviz Londra'da saçıp savurup dönenlerin «Şu İngilizler ama da korkak insanlar, rüyalarında bile yangın tehlikesi görüyorlar» dediklerini duyarsınız. Kara yolunu seçen bu gibilere göre Bulgarlar Türk düşmanıdırlar. 80 km.'den hızlı araba sürdünüz mü, her nerede gizlenmişse bir polis çıkar, çevirir, saatlerce uğraştırır sizi. Bunları söyleyen, kanunların yönetmeliklerin egemen olduğu bir ülkede, hız kısıntısı konulan yerde o kısıntıya mutlaka uyulması gerektiğini aklına bile getirmez de, böyle hınçlar, düşmanlıklar gibi çok karışık nedenler aramaya kalkar bu işin içinde.

Bazen de yıllardır yabancı ülkelerde yaşadıkları halde hâlâ akıl erdiremeyenlerimiz vardır bu türlü yasaklamaların gerekliliğine. Geçen yıl New York'ta, on iki yıldır Birleşik Amerika'da çalışan bir bilim adamımızla tanışmıştım. Bir ses alma stüdyosunun oto parkında içerden çıkacak ortak bir dostumuzu bekliyorduk. Sigara içmek tehlikelidir yazısı altında sigara uzatmıştı. İçmediğim için değil, yazıyı gördüğüm için almak istemedim. «Bu Amerikalılar tuhaftır» dedi, «her yerde tehlike görürler.» Ardından da bulunduğu yerde sigara içmenin tehlikeli bir yanı olmadığını uzun uzun açıklamaya girişti.

Bu noktada başlıyor bizim tehlike anlayışımızla onların tehlike anlayışı arasındaki ayrılık. Onlara göre madem ortada konulmuş bir yasak vardır, bulunduğunuz yerde sigara içilmemesini istiyor, bu yasak tartışma konusu olamaz artık. Kesinlikle uyulması gerekir. Biz ise tartışmaya gireriz o yasakları. Tabii, her tartışmaya girenimiz kendi anladığı gibi ele alır o sorunu. Bir doktor, bir şoför, ya da el arabasıyla sebze satan bir gezici satıcı, kendi kültür düzeyine göre, kendi bildiği sonuca varır. Sonunda kapsamını en kötü anlayışın dediği olur, uygulanamaz o yasak; doktor ile şoför gezici satıcıya ayak uydurmuş olurlar.

Bizim uçaklarda, elindeki sigarayı söndürmesini, ya da bağlanmasını isteyen hosteslere «Merak etme hemşire hanım, bir şey olmaz!» diyen akıl hocalarıyla çok karşılaşmışsınızdır. Bir gün bindiğim bir minibüse, dudağında sigara ile benzin veren bir işçiye, sigarayı söndür, diyecek olmuştum, «Ben bu pompanın başında günde iki paket sigara içerim, daha tek araba yakmadım» diye terslemişti beni. San ki araba yakmaya çalışıyordu adam!

Şakayı burada kesecek olursak, konunun sanıldığından çok daha önemli bir yanı olduğu görülür. Tehlikeye karşı uyarmak, ileri ile ilgili bütün olasılıkları kapsayan bir bilinç işidir. Bu bilinç «neden» ile «sonuç» arasındaki ilişkileri açıklıkla kavramakla oluşur. Doğada uyum içinde olduğu görülür bu ilişkilerin. Örneğin ağaçlar don tehlikesini geride bırakınca çiçeğe durur. At, önsezileriyle ürker, güven duyamadığı yere adım atmak istemez. Çağımızın insanı ise, davranışlarını, önsezilerine, içgüdülerine bırakmayacak kadar bilimde teknikte ilerlemiş durumdadır. Elinde çeşitli tehlikeleri önceden haber veren aygıtları vardır. Pusulasına, barometresine bakarak yolunu çizer, radarla ufuklarını kollar; ışıklar, levhalarla trafiğini düzene sokar, kaza olasılıklarını azaltır. Temizlik önlemleri, aşılarda salgın hastalıkları önler. Bunun gibi, kimyasal, patlayıcı, yanıcı maddelerin evlere girmesiyle doğan yangın tehlikelerinin de bilincindedir. Bu tür maddelerin niteliklerini laboratuvarlarında saptamıştır daha önce.

Geri kalmış bir toplumda ise boş inançlar alır bilimin yerini. Önlemler alınacak yerde her iş oluruna bırakılır. Otomobili, uçağı dışalım yoluyla uyar ülkelerden edinen geri kalmış bir ülke onları kullanmanın gereklerini yerine getirmek istese de beceremez. Çünkü o araçları yapabilen ülkelerin kültür düzeyine erişememiştir henüz. Bu gereği yerine getiremeyince de kendi alışkanlıklarını uygular çağdaş üretim araçlarına. Beygirinin kuyruğundaki mavi boncuğu çıkarır kamyonun radyatör kafesine takar. Arka cama bir de «Allah korur» yazdı mı basar gaza.

Yangın tehlikesini umursamayan, yoldaki bir çukura gereken işareti koymayı gereksiz gören anlayış, yurt yönetimini ele geçirdi mi elbet değiştirecek değildir temel tutumunu.

PORTAKAL KABUKLARI

Kentin ana caddelerinden birinde önümüz sıra son model Amerikan yapısı bir araba gidiyor. Arabadakiler dört kişi. Portakal yiyorlar. Arabanın ön arka camları iki yandan bir bir açılıyor. Portakalını soyan kabuklarını dışarı atıyor. Arabanın ardınca portakal kabuklarından oluşan bir iz uzuyor caddede...

Küçük, önemsiz gibi görünen bu olayın üzerinde hele duralım biraz. Gerçekten öyle mi, anlamaya çalışalım...

O araba, içlerinden birinin, büyük bir olasılıkla direksiyonda oturanın olmalı. Öbürleri arabasına bindikleri arkadaşlarının bu özel mülkiyet. hakkında yararlanıyorlar. Yani geçici de olsa bir bakıma ortak oluyorlar arkadaşlarının bu hakkına. İsterseniz arkadaşlıktan doğan bir ayrıcalık diyelim bu duruma. Bu ayrıcalıkla bindikleri arabadan söz ederken «arkadaşımın» diyebiliyorlar. Bu bağlantı arabayı temiz tutmaya itiyor onları. Caddeyi ise böyle görmüyorlar. Benim, arkadaşımın, ya da falan yakınımın diyemiyorlar caddeye. Böyle olunca caddeyi temiz tutmakla sorumlu saymıyorlar kendilerini. Bilerek ya da düşünerek böyle davrandıkları sanılmasın. Bütünü ile içgüdüsel, bilinçaltlarına yerleşmiş binlerce yıllık bir alışkanlıktan geliyor bu tutumları. Binlerce yıl önce insanın soyundan geldiği söylenen maymunun da yaptığı buydu. Yediği meyvelerin kabuklarını tünediği ağaçların altına atardı.

Başka örnekler alalım: Ev kadınlarımızın titizliklerinden geçilmez. En ufak bir toz göremezsiniz evlerinde. Bir de oturdukları apartmanlarda pencerelerin altını dolaşın. Yerler boş ilaç kutuları, kirli pamuklar, meyve kabukları, kiminde pırzola kemikleri, balık kılçıkları ile doludur. Elllerinde kalanı pencereyi açtıkları gibi savurmuşlardır. Yine o titiz kadınlar, boş süt şişelerini çalkalamadan geri gönderirler çocuk-

la. Sinemada, parklarda yedikleri çekirdeklerin, fıstıkların kabuklarını yerlere atar, çocuklarının attıkları öteberi ile sokakları kirletmelerine ses çıkarmazlar. Daha değişik olaylarda da ilkel davranışlarını sürdürdüklerini görürüz bu insanların. Örneğin bir otobüse binerken birbirlerinin sırasını kapmak için itişir kakışır ya da biraz kar yağacak olsa fırınlarda ekmek bırakmazlar. Bu konuda geçen yaz seçim kütükleri düzenlenirken konulan topu topu 14 saatlik sokağa çıkma yasağında, büyük çoğunluğun kapıldığı panik ilginç bir örnek olmalı. Ekmek bir yana, çarşıda pirinç, makarna, kurufasulye kalmamıştı. Yine bunun gibi, bazı otomobil sahiplerinin, işyerlerinin, oturdukları apartmanların önüne işaretler dikerek, kamu malı olan sokaklarda, kaldırımlarda özel hak savında bulunabilmeleri bu ilkel içgüdülerin bir belirtisi. Kamu görevlilerinin bu gibi gasp olaylarını, kayıtsızlıkla karşılamaları ise ayrıca düşündürücü. Bütün bu davranışlardan çıkan sonuç, özel malını, kendi «ben»ini korumakta ilkel içgüdülerinin etkisinden kurtulamamış, toplumsal yaşamaya yeteri kadar uyamamış bir yaratık oluşudur bu insanların.

Oysaki caddeler ya da parklar kendi arabasından daha çok kendi malıdır insanın. Bir otomobille ya da oturduğu evle olan ayrıcalık bağı şu ya da bu yoldan her zaman son bulabilir. Parklar, caddeler, öbür kamusal olanlardan yararlanması ise kendisinden sonra kuşaklar boyunca da sürecektir. Bunun gibi otobüse binmesini öğrenirse kendisi de itilip kakılmadan kurtulacak: yiyeceği kadarı ile yetinirse her zaman fırınlarda ekmek bulabilecektir. vb.

Nedir ki gelin de anlatın ona bunu. Uygarlık düzeyi ile o kadar övündüğümüz yüzyılımızda ne yazık ki, sayıca, insanlığın barbarlık döneminden kalma bu gibiler oluşturuyor büyük çoğunluğu. Bir de işbaşında, çalışma yaşamında düşünün bu insanı. Değişebileceğini düşünebilir misiniz? Yaşamı için gerekli gördüğü parayı kazanırken ilkel içgüdülerinden, bencilliğinden elbet uzaklaşamayacaktır. «Benim!..» diyemediği, kendisi ile özel bir yakınlık bağı kuramadığı her işte toplu yaşamaya başkaldıran biri olup çıkacaktır. Hele kendi başına, kendi bildiğine bırakılacak olursa topluma olan borçlarından elinden geldiği ölçüde kurtulmaya çalışacak, sözge-

lişi, bir rapor uydurabilirse askerlik görevini atlatacak, vergi ödemeyecek, kaçakçılık yapacak, rüşvetle, hatırla, yalan dolanla, kabadayılıkla, sırasında gözdağı verip sırasında yüz suyu dökerek, zenginleşmenin, gücünü artırmanın yollarını arayacaktır.

Çağdaş devleti uğraştıran da işte bu insan. Uygarlık ilerledikçe gelişen töre anlayışları, görgü kuralları ile bir yandan toplum bu insanı denetlemeye çalışırken, bir yandan da çağdaş devlet, sayısız yasalarla türlü yasaklar koyarak, topluma zararsız bir duruma getirmeye çalışıyor. Bu amaçla kapitalist ülkelerde özel mülkiyet hakları kısıtlanıyor, taşınmaz mal gelirlerinde, kredi piyasasında sömürüyü önleyecek önlemler alınıyor. Devlet, kazançları denetliyor, vergi yoluyla sosyal adaleti sağlamaya çalışıyor. Bunun yanı sıra uygar ülkelerde toplumun günlük yaşayışını aksatanlar ağır cezalara çarptırılıyor. Kapitalist Birleşik Amerika'da olduğu gibi sosyalist Sovyet Rusya'da da içkili araba sürenlere, aşırı hız yapanlara hapse kadar varan cezalar veriliyor. Kimse kaldırımlara, yasaklanan yerlere araba park edemiyor. İngiltere'de sokakta yere bir şey atan yüz İngiliz lirası ceza ödüyor.

Bizde, özellikle çok partili döneme girdiğimizden bu yana, devleti yönetenler, toplumumuzu oluşturan bu yapısal gerçeği unutmuş durumdalar. Devlet ile çağdaş topluma ayak uydurmayan bu insanın egemenliklerini bir arada sürdürmeyecekleri çok açık. Çıkarları çarpıştığı ölçüde bu iki güçten biri ötekini zayıf düşürüyor. Nitekim şu son otuz yılda bizde olan bu. Liberal yoldan kalkınma yöntemi, toplum içinde gemsiz bıraktı bu ilkel insanın eğilimlerini. Hızlanan tüketim ekonomisi bu eğilimleri daha da kırbaçladı. Anarşiyi sadece sokaktaki kanlı olaylarda arayanlar, anarşinin gümrükleri, spekülatif kazançları, vurgunları, karaborsası, yüksek faizli ak borsası ile devletin bütün organlarını kanser gibi sardığını nedense görmek istemiyorlar. Devlet, ulusal birliği, milyonlar arasında uyumu sağlayan bir güç olmaktan uzaklaşıyor gün geçtikçe. Orman yasası yürürlüğe giriyor. Devlet çağdaş koruyucu görevini yerine getirmediği ölçüde, güçlünün güçsüzü ezdiği bir şiddet, bir acımasızlık ortamı oluşuyor.

Gerçek şu ki, hızla türeyen güçlü holdingleri, sermaye tekelleri, servetleri haklı ya da haksız kaynaklara dayanan büyüklü küçüklü sayısız zenginleriyle, Türkiye, sayısız devletlere bölünmüş durumda bugün. Tıpkı bundan yüz elli iki yıl önce Almanya'nın, İtalya'nın sayısız kontluklara, dükalıklara bölündükleri gibi. Gerçi armaları, bayrakları yok bu küçük devletin ama, köşkleri, yatları, yarış atları, renklerini taşıyan spor kuruluşları var. Oturdıkları evleri kimsenin erişemeyeceği pahalı eşyalarla döşeyerek, kimsede olmayan arabalar edinerek yarışıyor, bayrak açıyorlar. Gidererek bu kargaşada her ev, her aile, her küçük mal birliği de, kurtulma çabaları içinde, devletten kopuk, bağımsız birer birim gibi duyuyor kendini. Herkes eline geçirdiğini salt kendinin sanıyor. Dışalımında, dışsatımında, yurt hizmetlerinde bağımsızmış gibi davranıyor, kapısının önünü temiz tutmaktan kendini sorumlu saymıyor.

Böyle bir anlayışın sonucudur ki, savurganlığın, sorumsuzluğun vatandaşlıkla uyuşmayan en sivri, en şaşırtıcı örneklerini yansıtan haberler okuyoruz gazetelerde. Örneğin, bir zengin yurtdışından getirdiği beş milyon lira değerinde altın çatal bıçak takımı ile yakalanıyor gümrüklerde. Dediklerim doğru olmasa, bu kimse, kendini, dışalımını dışsatımını kendi ayarlayan bağımsız küçük bir devlet gibi görmese gelen geçen bütün hükümetlerin yıllardır dış yardım sağlamak, borç bulmak için aşındırmadık yabancı kapı bırakmadıkları bir dönemde böyle davranabilir mi?

(Cumhuriyet, 2 Mart 1980)

HASTA ADAM

Kapıldığı sürekli iç çalkantılar, birbirini izleyen sosyal, ekonomik bunalımlar sonucu ülkemizin, yüzyılın başlangıcından bu yana düzenli aralarla, neredeyse her on yılda bir, rejim sarsıntıları geçirdiği görülür. Kırım Savaşının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun adı bütün Avrupa'da hasta adamdır. Yüzyılımızın ilk on yılı sonlarına doğru bu hastalık özellikle Makedonya'da kendini açıkça gösterir. Ordudan kopan bazı subaylar, bu arada Kolağası Niyazi Bey, Binbaşı Enver Bey dağa çıkarlar. Haziran 1908'de Teğmen Atıf Bey Şemsi Paşayı vurur. 23 Temmuz 1908'de Enver Bey, Köprülü kasabasında hükümet konağı önünde verdiği söylevle hürriyeti ilan ederken «hasta adamı iyileştirdik» der. Ertesi gün, 24 Temmuzda İstanbul'da saray elini çabuk tutar. II. Abdülhamit 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe girdiğini, Meclisin toplanacağını açıklar. Ondan sonrası ise düğün şenlik! Bütün yurttaki davullu zurnalı toplantılar, coşkulu söylevler birbirini kovalar.

Hürriyetin ilanı neyi değiştirmiştir gerçekte? Hürriyetçi söylevlerin zulmünden o kadar iri sözlerle yakındıkları II. Abdülhamit yine yerindedir, hükümete egemendir. Gerçekte duruma ayak uydurmakta çabuk davranmakla bir kez daha kazançlı çıkan odur. 31 Mart olaylarının bastırılmasına kadar daha dokuz ay tahtında kalacaktır.

Bu durumda Binbaşı Enver Beyin aşırı iyimserliğini nasıl yorumlamalı? Hasta adamın durumunda hiçbir iyilik belirtisi görülmemiştir. Aksine, particilik kavgaları tam bir anarşi ortamı yaratmıştır. Hürriyetin ilanını tanınmış gazetecilerin öldürülmeleri, 31 Mart ayaklanması, Babıâli baskını, Sadrazam Mahmut Şevket Paşanın vurulması gibi üzücü olaylar izler. Soruşturma derinleşince sadrazamın öldürülmesinin Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenlerinin düzeni olduğu anlaşılır. Bu partiyi yönetenlerin önde gelenleri Av-

rupa'ya kaçarlar. Parasal durum berbattır. Kısacası hasta adamın durumu ağırlığını sürdürmektedir. Bugünkü siyasal bilinçlenmemizle bütün bu olaylara bakarak, içtenliğinden kuşkulanmadan, olsa olsa çocuksu olarak karşılamamız gerekir Binbaşı Enver Beyin bu sözlerini. Nitekim ondan sonraki yıllarda gelişen bütün olaylar, Binbaşı Enver Bey gibi, o dönemin siyasal yaşamında söz sahibi olan İttihat ve Terakki yöneticileriyle öbür politikacıların da, hasta adamın durumunu doğru tanımlayabilecek siyasal bilinçten yoksun olduklarını kanıtlar. Tümünü yöneten coşkuları, duygusal davranışlarıdır.

Yüzyılın ikinci on yılı dolarken ise, başka bir ad egemen olur Türkiye'nin yazgısına: Mustafa Kemal. Döneminin kendini duygularına kaptırmış politikacılarıyla karşılaştırılınca Mustafa Kemal'in gerçekçi kişiliği şaşırtıcıdır. 1920'de, I. Büyük Millet Meclisinin toplanmasından sonra gittikçe ağırlaşan bir güçle bakımını üstüne alır bu hasta adamın. Giriştiği savaşın ilk on yılı birbirinden baskın güçlüklerle doludur. Bağımsızlık savaşı, iç isyanlar, cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması, hilafetçi generallerin darbe girişimleri, doğu ayaklanması, Serbest Fırka denemesiyle yaratılan kargaşa gibi olaylar Menemen'de başlatılmak istenen yeni bir 31 Mart ayaklanmasının bastırılması ile dönencesini tamamlar.

Mustafa Kemal, bu savaşa, doğru bir tanılama ile yeni bir ulus yaratmak gereksinimi duyarak başlar. Tasarladığı, «ümme» bir topluluğu ulus kılmaktır. Bu amaçla bağımsızlık anlayışını kökleştirir. Ulusal ekonominin, sanayileşmenin temellerini atar. Orduyu özellikle politikanın dışında tutmaya önem verir. Din sömürsünü önler. Çağdaş bir devleti ayakta tutacak kadroların yetiştirilmesi için üstyapı devrimlerini hızlandırır. Bütün yurttan eğitim seferberliğine girer. Bu önlemlerle 1930'lara gelindiğinde, cumhuriyet düzlüğe çıkmış, kökleşmiştir. Günümüzden geriye doğru baktığımızda, Menemen olayının bastırılmasından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen o sekiz yılın, yakın tarihimizin en tutarlı en dengeli dönemi olduğu görülür. 1930'ların başında bütün dünyayı saran ekonomik bunalım Türkiye'yi de sarmış, ülkenin bellibaşlı ürünleri alıcısız kalmış, iflaslar birbirini kovalamıştır. Ama genç cumhuriyet bütün bu acıları da kısa süre içinde

ayakta atlatabilmiştir. Düşünce özgürlüğünün en geniş boyutlara ulaştığı, parası sağlam, borçlarından arınmış, yabancıları işlerine karıştırmayan bir ulus doğmaktadır o günlerde..

Atatürk'ün ölümünden sonra yaşanan on yılın karakteristiği rejimin hızla sağa kayması olarak görülür. Eski hastalık depreşir. Hilafetçi generaller Meclise dönerler. Eski feodal yapının artıkları yurt politikasında söz sahibi olurlar. Cumhuriyetin ilk yıllarında kısıtlı olanaklarıyla yetiştirebildiği bir avuç inançlı aydın hızlı bir sayı artışı içinde çoğalan gerekli eğitimden yoksun kütleler içinde azınlıkta kalır.

1950'de yapılan seçimler bir seçim olmaktan çok, sonuçları bakımından bir isyan niteliği taşır. Alttan alta körüklenen öfkeler sürecini dolduramamış devrimi gerilemek zorunda bırakır.

Bir on yıl sonra, 27 Mayıs 1960 devrimini gerçekleştirenlerin çoğu yaşıyor bugün. Henüz tam bir nesnellikle değerlendirmenin bazı sakıncaları var bu devrimi. Yalnız şu da var ki elli yıl arayla gösterdiği karakteristiklerine bakarak, birçok bakımlardan 1908'in yinelemesi olarak değerlendirebiliriz. Temel kurumlara dokunamamış, çağdaş bir Anayasa getirmekle kalmıştır devrim. Yassıada duruşmalarına siyasal bir bilinç getirememiş, yine duygular egemen olmuştur duruma. Devrimden kısa bir süre sonra yapılan seçimlerle de iktidar yeniden örgütlenen, devrilen siyasal güce teslim edilmiştir.

Yine on yıl arayla 12 Mart 1971'in sarsıntıları burada ayrıca yinelememi gerektirmeyecek kadar belleklerde henüz. Şimdi ise yine tekin olmayan bir dönemde yaşıyoruz. Çeşitli söylentiler dolanıyor ortalarda. Kuvvet komutanlarının uyarısı üstüne değişik yorumlar, maksatlı söylentiler öne sürülüyor. Gazetelere yansıyanların dışında doğruluğu nedir bu söylentilerin, bilinmez. Yalnız bu belirsiz ortamda, geçmiş yılların deneylerini, duygusalığa sapmadan hep birlikte nesnellikle değerlendirmemiz gerekir kanısındayım. Kuvvet komutanlarının uyarısının hemen ardından CHP'nin ısrarla AP ile ortak hükümet kurma girişimlerinde bulunması sağlıklı bir çözüm olarak görülmüyor bu durumda. CHP'nin yirmi iki aylık iktidarı boyunca, AP içinden kopmuş on bir kişi ile

nasıl bir sonuca ulaştığına bakarak bu partinin büyük gövdesi ile yapacağı işbirliğinin çok kısa bir sürede nasıl sonuç vereceğini kestirebilmek güç değil. Kulakların sağduyuya sağırlaştığı bugünkü ortam içinde, iki büyük partinin hiç değilse rejimi kurtarma açısından sağlıklı bir anlaşmaya varabileceklerini ummak sadece bir düşünce olur bugün için. Ön koşulları, temel felsefesi, çağdaş ilkeleri iyice hazırlanmadan girişilecek böyle bir işbirliği olsa olsa bugünkü bunalımı daha da ağırlaştırır, daha da hızlandırır.

Uyarıda bulunan güçler, hasta adamı sağlığına kavuşturacak çağdaş dönüşümleri gerçekleştirmeye hazırlıklı mıdır? Denklemin bilinmeyen yönü bu. Geçmiş seksen yıla bakınca deneylerin bize öğrettiği gerçek ise şu oluyor: Nereden gelirse gelsin, yüzyılı aşan bu hastalığın geçici çözüm yolu yoktur. Bu seksen yıl içinde 1908, 1960, 1971'de ordunun el koyması ile girişilen düzeni sağlığa ulaştırma çabalarıyla, değişik yıllarda yapılan seçimlerle anayasal yollardan girişilen çabalar hep eş sonuçlar vermiştir. Bu seksen yıllık uzun süreç içinde ancak 1930'ların sekiz yıllık mutlu anısı vardır. Toplumumuzu o ışıklı, o mutlu sonuca ulaştıran temel ilke ise Atatürk'ün ödünsüz, ileriye dönük tutumudur. Girişilen bütün atılımlarda toplumumuzu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amaçlanmış, geçici çözüm yolları ile zaman yitirilmiştir.

(Cumhuriyet, 15 Mart 1980)

DOĞU — BATI

Tanzimattan bu yana süregelen doğu - batı tartışmaları şu son yıllarda iyice kısır bir döneme girdi. Yeni kuşaklar, doğu ile batı dünyalarını bütün genişlikleri, değişik yönleriyle tanımayı yorucu buluyorlar. Tanzimattan bu yana batı düşüncesini, uygarlığını doğru anlamak için çok emekler harcanmıştı. Şinasi Efendiden, Ahmet Vefik Paşadan, Ziya Gökalp'a, Ataç'a kadar, çoğu yazarlarımız az yorulmamışlardı bu konuda. Yine de sağlam bir kanıya ulaştıramamışlardı büyük çoğunluğu. Tanzimatın ardından yetişen batı yanlısı kuşaklar, ilkel, geri, yalan yanlış her ne varsa doğululuk olarak adlandırırlardı. Buna karşılık doğu yanlısı kuşakların tepkisi, batıya inatla kapalı kalmak, batı dünyasını fesat, ahlaksızlık kaynağı olarak görmek olmuştu. Yeni kuşaklar arasında batıyı savunanlar, doğru anlamak isteyenlerle pek karşılaşmıyor. Toptan kötülüyorlar batıyı. Batı sözünü, sömürgecilikle kapitalizmle eşanlamlı olarak kullanıyorlar. Sağcılar, solcuları, ilericileri, gericileri hep bu anlamı çıkarıyorlar batı sözünden. Böylelikle her türlü ahlaksızlığın, çöküşün kaynağıdır diye batıyı kötüleyen softa sağcı ile sömürgeci diye batıya düşman olan bağnaz ilerici bir çizgide birleşiyorlar. Ayrı ayrı sözlüklerle konuşsalar da ikisinin de eş kafada insanlar oldukları bir kez daha anlaşılıyor bu örneklerle. Gericisi, batıda ahlaksızlık saydığı bütün davranışların, beyaz kadın ticareti, toprak köleliği, haremi, odalıkları, oğlan-cılığı, esrarı, afyonu, faizciliği, din sömürüsü ile tarih boyunca bütün doğuyu nasıl içten içe kemirip çöktürdüğünü görmezlikten geliyor; ilericinin, doğunun feodal sömürü düzenini ne demeye batının kapitalist sömürü düzeninden üstün tuttuğu anlaşılabilir.

Bu görüşlerin temelden yoksun oluşu, doğru ya da yanlış olmaları bir yana, yüz elli yıldır süren doğu - batı tartışmalarından çıkan daha geniş kapsamlı bir sonuç da şu olu-

yor: Doğu ile batının ne olduğunu doğru dürüst bilmiyoruz henüz biz. Bu alanda gerçekten doğru bilgiler toplumumuzda yerleşmiş olsa, doğu - batı üstüne, o gün bugün öne sürülen görüşlerde de bir ölçünün yerleşmiş olması, sonra da bu ölçünün zamanla bir gelişme göstermesi gerekirdi. Yukarıda genel görünüşünü yansıtmaya çalıştığım yeni kuşakların tutumu ise bu gereğe ters düşüyor. Üstünde biraz durup düşününce de konuyu açıklıkla bilmediğimiz, üstelik de bilemeyeceğimiz, aramızda az çok bilenler varsa onların da küçük bir azınlık olmaktan öteye geçemeyecekleri çabuk anlaşılıyor. Neden dersenez, doğu ile batıyı bir arada doğru dürüst tanımak için, öteden beri ciddi denilebilecek bir çaba harcamadığımız hemen görülüyor. Doğu ile batıyı ya kitaplardan ya da gezip görerek tanıyabilirdik. Geçmişte bu iki yolun da olanaklarından yeteri kadar yararlanmış değiliz. Doğu ile de batı ile de hep tek yanlı olarak kalmış ilişkilerimiz. Osmanlılarda Tanzimata gelene kadar batının adı gâvur dünyasıdır. Osmanlı aydını batıya kapalıdır. Dillerini bilmez. Düşünce ürünlerini, tekniğini bilmez. Ayrıca da dinin yasakları, haramladıkları bir perde daha çeker batı dünyası üstüne. Tanzimat ilk çevirileriyle sınırlarımızı açar batıya. Bu kez biraz bilinçlenince anlarız ki bizim doğru dürüst bir dilimiz bile yoktur. Arapça, Farsça sarmıştır dilimizi. Dilimizi derleyip toplamak çabasına düşünce de, yazılanların çevirilenlerin hızla eskidiklerini görürüz. Araya sansür, bazı gülünç, acınacak siyasal baskılar da karışınca, doğu - batı klasiklerini bir arada, bütün zenginliğiyle tanıyabileceğimiz bir kitaplığımız bir türlü oluşmaz.

Osmanlı aydınının tanıdığı doğu da İslam dünyası ile sınırlıdır. Osmanlı aydını doğu diye Arap, Acem uygarlıklarını bilir. Çin, Hint Müslümanlık öncesi Asya uygarlıklarına ilgi duymaz. Tanzimattan başlayarak bu kez, doğu ile ilişkileri zayıflar.

İnsanlığın bütün yarattıklarıyla kendi dilinde bağlantı kurabileceği bir kitaplığı oluşmamış bir toplumda, doğu ile batıyı doğru ölçülerle değerlendirebilecek bilgilerin oluşması da beklenemez. Kaldı ki doğu ile batıyı, klasikleri, çağdaş yazarları, düşünürleri ile doğru tanıyabileceğimiz bir kitaplığın oluşması da yeterli değildir bu konuda. Ayrıca bu oluşma üstünden uzunca bir süre geçmesi, bu süre içinde bu ki-

taplığın özüyle yaygınlaşarak topluma ulaştırılmış olması gerekir.

Herkesin her kitabı okuması olanaksızdır elbet. Kitapların özü içeriği üstüne okumadan da bilgi edinilir. O kitapları okuyanlar bu özü içeriği özümledikleri ölçüde çevrelerine yayarlar. Aile içinde günlük konuşmalara karışarak aile eğitiminin temelini oluşturur bu öz. Daha sonra okul yoluyla öğrenilir. Sinema, tiyatro, radyo, gazete, TV gibi iletişim organlarından kapılır. Çarşı pazar, kahveler, sokak, vb. toplu yaşanan yerler aracılığıyla çevre çevre yerleşir. Demek oluyor ki, doğu ile batıyı bir araya getiren eksiksiz bir kitaplığımız oluşacak, sonra da bu kitaplığın bütün içeriği ile toplumun malı olması için gereken süreç tamamlanacaktır. Bu konuda sansürün, siyasal baskıların, bilir bilmez yasaklamaların kalkması gerekliliği ise kendiliğinden ortaya çıkan bir zorunluluktur.

Gezip görme yoluyla da tanıdığımızı söyleyemeyiz doğu ile batıyı. Geçmişte gezilerimize yön veren hep dindir. Osmanlı aydını bir hac yolunu bilir, bir de medreselerinden ötürü Kahire'yi. Daha daha içlerinde Bağdat'ı, Şam'ı gezenleri vardır. Hind'i Çin'i tanımaz, merak da etmez. Tanzimat'tan bu yana batı demek uzun yıllar Paris demektir aydınlarımızın gözünde. Öbür batı ülkeleriyle ilişkilerimiz çok yenidir. Örneğin Amerika'ya şu son otuz kırk yıl içinde uzanır.

Osmanlıların en az İspanyollar kadar zengin olduğu bir dönemde acaba neden İspanya'dan bir Kristof Kolomb çıkar, Amerika'yı keşfe kalkar da bizden çıkmaz? Dünyayı tanımaya öteden beri açlık duyan insanlar değiliz biz. Gezip görme yoluyla öğrenmenin önemini de pek bilmeyiz. Kendi topraklarımız üzerindeki müzelerin, geçmiş uygarlıkların değerini, bu yerleri görmek için batıdan gelenlerin kalabalığını gördükçe, yeni yeni anlıyoruz. Batılı kendi uygarlığının temelleri üstüne doğru bilgiler edinmek için kalkar gelir, Efes'i, Bergama'yı görür. Uzakdoğuya kadar gider. Kendi yerini anlamak için dünyayı tanımak tutkusudur. İki yıl önce nisan sonlarında San Fransisko'da tanıdığım bir genç kız, Kenya'dan yeni döndüğünü, Paskalya dinlencesini Kenya'da geçirdiğini söylemişti bana. Şaşırdığımı belli etmemeye çalıştım. Bermuda, Tokyo, Kap, İstanbul, Katmandu, her yer yakın onlar için, her yer görmeye tanımaya değer. Bizim

İse eskiden din yön verirken şimdi de çıkarlarımız yön veriyor gezilerimize. Çocuklarımızı batı ülkelerine öğrenime gönderirsek, batı düşüncesine gerçekten önem verdiğimiz için değil, dönüşlerinde daha parlak işler kapabilsinler diye gönderiyoruz. Kendimiz gidersek ya alışveriş ya da eğlenmek için..

Bizde hacıları hocaları alaya alarak doğu hayranlığını iğneleyen öyküler az değildir. Hüseyin Rahmi Gürpınar ise Mürebbiye'sinde Paris'in kaldırım yosmasını mürebbiye diye evine soka Osmanlı alafrangalarıyla eğlenir. Şimdi de çevrenize kulak vererseniz bir süre batı kentlerinde kaldırım sürtüp de dönenler arasında çok eğlenceli saatler geçirebilirsiniz. İçlerinde neler çıkmaz! «Sorry» diyen her İngilizin inceliğine hayran olanlar mı, her Fransızı Gide ile Camus ile bir tutanlar mı, dışarıda gördükleri her tabloyu, her tiyatro oyununu, her filmi bize örnek göstermeye kalkanlar mı? Ben, Fransa'da yedikleri üzümü, şeftaliyi göklere çıkaran İzmirli, Bursalılar bilirim..

Bu koşullar altında, gereken kültür hazırlığından yoksun olarak gidenlerin batıdan böyle yalan yanlış bilgilerle dönmeleri olağandır. Yine bu koşullar altında, yüzyıldır süregelen doğu - batı tartışmalarının istenilen duruluğa kavuşmamasını da yadırgamamalı. Her iki dünyayı gezip görenler, her iki dünyanın düşünce ürünlerini okuyup öğrenenler yeteri kadar çoğalmadıkça bu tartışmalar hep havada, dayanaksız, kanıtlanmamış olarak kalacaklardır. Şunu da unutmamalı ki, yüz elli yıldır bu konuda bizde öne sürülen en olumlu görüşler hep ikinci elden aktarmadır. Batı düşüncesini kaynaklarından başlayarak günümüze gelene kadar özümleme yoluyla değil, çağdaş batılı yazarların konuyla ilgili görüşlerine dayanılarak edinilmişlerdir..

(Cumhuriyet, 5 Nisan 1980)

TERÖRE KARŞIYIZ

Devletin hükümetin başındakiler her fırsatta terörü lanetliyor, teröre karşı olduklarını belirtiyorlar. İyi, güzel, ama güven verici olmaktan neden bu kadar uzak bu açıklamalar? Neden terörden rahatsızlık duyan vicdanları sevindirmiyor, ilerisi için olsun umutlandırmıyor? Terör havasını, teröre yönelik davranışları önleyecek, en azından hafifletebilecek durumda olan yetkili kişiler, teröre bu kadar karşı iseler toplumumuzu saran bu güvensizlik, bu tedirginlik, bu korku havası niye? Neden başına bir şeyler gelen, hakkını araması gereken vatandaş, başına daha kötü şeyler gelebilir korkusuyla hakkını aramaktan vazgeçiyor? Neden gözleri önünde olup biten ya da duyduğu, okuduğu haksızlıklara, vurgun, rüşvet olaylarına, görevlilerin yetkilerini kötüye kullanmalarına kör ya da sağır gibi davranıyor? Neden polisten, jandarmadan, askerden, vergi dairelerinden, kısacası tüm devlet görevlilerinden uzak durmaya çalışıyor? Toplumsal çıkarlarına, çevresinde yaşayanların acılarına kayıtsız kalma eğilimi neden bu ölçüde kök saldı, yaygınlaştı toplumumuzda? Tek nedeni var bu durumun: Terörün amacına ulaşması!..

Gazetelerde, dergilerde okuyoruz, bir grup üniversite öğrencisi YÖK uygulamalarına karşı çıkıyor, yürüyüş düzenliyor, tutuklanıyor! Cezaevlerinde yakınları olanlar cezaevlerinde insan hakları ile bağdaşmayan uygulamaları protesto etmek isteyince yine tutuklanıyorlar! Küçük bir memur dilekçe verip yakınacak olursa başına gelmedik kalmıyor. Hakkını aramak isteyen işçi kendini fabrikanın kapısında buluyor! Dernek çalışmaları yasaklı. Emekçilerin kazancı çoğu işyerinde yılda 1000 doların altında. Güney Afrika'da zencilere hak görülen ücretin de altında bu ödeme. Grevler bu durumda bile yasak, kısıtlı! Kim olduğu belirsiz kişiler ki-

tapçılarını, gazete-dergi satıcılarını dolaşıp hoşlarına gitmeyen yayınlara yasaklar koyabiliyorlar!

Yine, karakollarda, cezaevlerinde, doğuda olanları hep okuyor, duyuyoruz. En ciddi günlük gazetelerde bu konularda yapılan araştırmalar, röportajlarla ilgili dizi yazılar çıkıyor. Herkesin bildiği işkence olaylarını, bir kez daha yinelemek ne katar bu yazıya? Suçlanarak tutuklanan bir kimseye ceza verecek tek makam adalet örgütleridir. Verilecek cezalar yasalarla belirlenmiştir. Karakol, cezaevi görevlilerinin, suçu günahı, hüküm giydiği ceza ne olursa olsun, yansız davranması gerekir kendilerine emanet edilen vatandaşlara. Bir hükümlüye kendi bildiği gibi davranmak, ceza vermek bir gardiyanın ya da koğuş nöbetçisinin yetkilerini çok aşan bir durumdur. Sonuç olarak da devlet yönetimindeki terör anlayışının en düşük, en uç görevlilere kadar uzandığının belirtisidir.

Feodal Osmanlı devletinde ağa bir terör simgesidir. Devlet, ağanın yanında gördüğü için, reayanın güvensizlik duyduğu bir baskı örgütüdür. Son Osmanlı sultanları her geçen gün sayıca artan sürgün cezalarıyla yönetirler ülkeyi, jurnalcılığı, saray hafiyeliğini kurumlaştırırılar. 1908 Meşrutiyet iktidarı kendi çıkarları doğrultusunda sürdürür bu baskıyı. Cumhuriyetin ilk yılları devrimin gerektirdiği baskı önlemleri getirir. Atatürk'ün ölümünden sonra bu önlemlerin yönü değişir, gerilere döner, Osmanlıdan kalma oligarşik devlet egemenliğiyle birleşir. İncelenecek olursa 1939'dan bu yana devlet yönetiminde sıkıyönetime başvuru dönemlerinin toplam süresi normal dönemleri aşar. Her sıkıyönetim döneminde uygulanan yasaklar yenilerini doğurur. Bütün bu yasaklamalarla nasıl bir Türkiye yaratılmak istenildiğinin özgürce tartışılması bile çoğu kez sakıncalı görülen bir konudur.

Devlet terörü tarihte görüldüğü her yerde bir azınlığa yöneliktir. Bu azınlık ya ABD'de zencilere, Çarlık Rusya'sında, Nazi Almanya'sında Yahudilere olduğu gibi, etnik bir grup, bir ırktır; ya da kurulu düzene karşı çıkan düşünce sahipleri, örgüt üyeleridir. 4 Aralık 1946'da CHP iktidarının sokağa döktüğü terör güçlerinin hedefi o ara hızlı bir gelişme gösteren sol yayın organlarını, solcu örgütleri yok etmekte. 6-7 Eylül olaylarında bu kez DP iktidarı eş bir şiddetle İstanbul Rumlarını yıldırmaı amaçladı. Daha sonraki

yıllarda iktidarlar değişse bile girifilen bu tür terör eylemleri 16 Haziran, Kanlı Pazar olaylarında olduğu gibi işçiye, sola yönelik olarak sürdürüldü.

Geçmişteki terör olaylarında görülen ortak tutum, devletin, gücüne karşı gelenlere, devletliğini unutup artan bir şiddetle karşılık vermesiydi. Bunun içindir ki yatıştırılan ayaklanmaların, yasa dışı direnişlerin çoğu bir karşı şiddet hareketine dönüşüyordu. Nitekim bizde de imparatorluk içindeki ayaklanmalarda, mezhep çatışmalarında tutum buydu. 1915'te Ermenilerin başlattığı, suçlu oldukları bilinen kanlı olayların yargı yoluyla bastırılabilir nitelikteyken, devletin eş şiddete başvurmasıyla bugün bile ulusumuzu uğraştıran bir soruna dönüşmesi bu tutumun sonucudur.

Günümüzde ileri devletler, vatandaşlarının düşünce özgürlüğüne karışma hakkını görmüyor kendilerinde. Siyasal haklarını, sosyal haklarını savunmalarını olağan karşılıyor, kurulu düzene şiddete başvurarak karşı çıkan teröristlerin eylemlerini, yasaların öngördüğü gibi bastırıyor, cezalandırıyor. Örneğin bütün Hristiyanlık dünyasının kutsal saydığı papayı öldürmek isteyen bir anarşiste en küçük bir işkence uygulamıyor, cezaevinde de insan gibi davranıyor...

Bizde terörü lanetleyen, teröre karşıyız diyen yetkililerin tutumlarından anlaşılan şu oluyor: Teröre karşıyız derken, sadece kurulan düzene karşı çıkılmasını kastediyorlar. Kendi aldıkları önlemlerin terör niteliği taşıyabileceği ise akıllarından bile geçmiyor. Geçecek olsa, halkın önünde, sık sık 1980 öncesine dönmek istiyorsanız gibi konuşmalarının, bugünkü düzenin bütün yasakları ile savunulması demek olduğunu, başka türlü yorumlanamayacağını düşünebilirler...

Otuzlu yıllarda, kırklı yılların sonlarında, altmışlı yıllarda olduğu gibi konuşan bir Türkiye değil, bugünkü Türkiye! Suskun! Bu suskunluğun ardından ne gelebileceği ise belirsiz! İyi kötü gelebilecek her tepki, her olasılık ürperti veriyor düşünene. Çünkü ancak konuşan bir toplum, zaman içinde akıl yoluyla çözüm bulabilir sorunlarına. Ulusal birlik ancak bu yoldan oluşur, güçlenebilir. Suskun, yılgın bir toplumun girişeceği, gerçekleştireceği her eyleme ise ölçüsüz duygusal davranışlardır, öfkedir egemen olan. Bu tür davranışların daha büyük acılara, haksızlıklara yol açmasından korkmak gerekir...

(İkibine Doğru, 23 Ağustos 1987)

141, 142. MADDELER İLE 163. MADDE

Büyük Millet Meclisinde 141, 142. maddelerle 163. maddede yazılı cezaların hafifletilmesi ile ilgili bir yasa değişikliği önerisi var. Gazetelerin konu üstüne görüşlerine başvurduğu çoğu aydınlarımız, bu maddeleri bir arada değerlendiriyor, düşünce özgürlüğü açısından utanç verici olarak niteleyerek, tümü ile kaldırılmaları gerektiğini belirtiyorlar.

141, 142. maddeler ile 163. maddelerin konumları birbirinden çok ayrı. Kapsam, içerik, amaç açısından uzak yakın hiçbir ortak yanları yok. Giderek tarihsel sosyal doğuş nedenleri, gelişme yönleri, bugünkü işlevleri de ayrı özellikler taşır. Düşünce özgürlüğü açısından da bu maddeler bir arada ele alınamazlar!

Bu çarpıklık daha Meclise verilen yasa önerisinde başlıyor. Öneriyi verenler, 141, 142. maddelerde yazılı cezaların hafifletilmesini isterken, toplumumuzda yer etmiş sosyal siyasal bir baskının arkasına sığınıyor, 163. maddeyi de bu maddelerle birlikte gündeme getiriyorlar.

141, 142. maddelerin ya da bu maddeler kapsamındaki yasakların, devletlerin ceza yasalarında ya da güvenlikle ilgili kararlarında yeri yakın bir tarihe dayanıyor. Geçen yüzyılın ilk yarısı sonlarında sanayi toplumunun doğması, gelişmesi ile ilgili. O tarihten beri sanayileşen ülkelerde emekçi sınıfın örgütlenmesini önlemeyi amaçlayan yasal hükümlere başvurulduğu görülüyor. Bu yasaklar bazen güvenlik güçlerinin işçi örgütlerini gizli izlemeleri, etkisiz duruma getirmekte uyguladıkları değişik yöntemler, sırasında ordu birliklerinin toplu gösterilere karşı sürülmesiyle uygulanıyor! Fransa'da 1848 sonrası, Çarlık Rusyası'nda devrim öncesi çıkan kanlı olaylar, ABD'de kanlı 1 Mayıs, öbür sanayi ülkelerinde daha bu türlü bir dizi toplu tutuklamalar, kanlı bastırma eylemleri, bizde 4 Aralık 1945, 15-16 Haziran, 1977

kanlı 1 Mayıs'ta yaşanan acılar hep bu tür olaylardır. 141 ile 142. maddeler sermaye çevrelerinin yeni doğan, gelişen işçi sınıfının örgütlenmesini önlemek için, bu gibi kanlı olaylara kadar varmadan önce başvurdukları bir önlem niteliğindedir. Nedir ki bu maddeler günümüzde, geçen yüzyılda, yüzyılımızın ilk yarısındaki önlemlerini korumuyor artık! Tarihsel gelişmelerle kadük olmaya doğru gidiyor!

Önce şu var: Geçen yüzyılda alınan kanlı önlemler, başta Rusya olmak üzere birçok ülkelerde gerçekleşen darbeler sonucu işçi sınıfının iktidara gelmesini önleyemedi! Bu gelişme ileri sanayi ülkelerinde yeni önlemlere başvurulmasına neden oldu. Yüzyılımızın özellikle ikinci yarısında hemen hemen bütün ileri sanayi ülkeleri, işçi sınıfına geçen yüzyılda tanımamakta direndikleri yeni haklar tanıdılar. Sendikalar kurulması yasak olmaktan çıktı. Sendikal haklar sürekli olarak genişledi, sağlık, işsizlik sigortaları, emeklilik hakları yasalaştı; dahası emekçi sınıfların örgütlenmeleri siyasal partiler kurmaları serbest bırakıldı.

Öte yandan emekçi sınıfın darbe ile iktidara geldiği çoğu ülkelerde umulan beklentilerin gerçekleşmediği görüldü. Gereken kültür birikiminden yoksun, tabana gereği gibi yayılmayan, özümsemeyen işçi sınıfı eylemleri yozlaşmaktan, kısa sürede acımasız karşı baskı eylemlerine dönüşmekten kurtulamadı; çoğu yerde kendi çocuklarını yedi!

Bu gelişmeler değerlendirildiğinde, çağımızda çıkar yol, sınıf esasına dayanan siyasal partilerin örgütlenmelerini özgür kılmakta görünüyor. Bu özgürlük, siyasal eylemlere açıklık getiriyor, siyasal görüşlerin açıkça tartışılarak olgunlaşmalarını, pratik değer kazanmalarını, tabana yayılarak sindirilmelerini sağlıyor. Örneğin, bizde görülen özellik şudur: Bu gibi eylemler gizli kaldıkça, serüven kokusu taşıyor, tehlikeli oluyor. Açığa çıkınca bu tehlike azalıyor. Eylemler düşünce savaşına dönüşüyor. Teorik görüşler henüz yeteri kadar öz kaynaklarımıza dayanan araştırmalarla gelişip bütünleşemediği için 141 ile 142. maddeler kapsamında girilen savaşımelerde, yandaşlar arasında kısa sürede bölünmeler oluşuyor. Bizde sol düşünceyi, işçi hareketlerini sürekli olarak gözaltında tutan gizli güvenlik örgütünün, şu son on yılda bir araya gelen on kişinin, çıkan görüş ayrılıklarıyla bu yakınlıklarını on ay olsun sürdüremediklerinin ayırımında

olması gerekir! Bu durumda, düşünce eylemi olduğu açık, önlemini kendi özünde getiren örgütlenmelere, düşünce tartışmalarına yasak getirmenin anlamı ya da yararı nedir? Bu yasaklamaların ilacı yine yasaklamaların içindedir. 141, 142. maddelerle yasaklanan eylemler, bu görüşte olanların tartışmaları, yanlışlarından arınarak olgunlaşmaları ile zamanla ulusal bir gerçekçilik kazanarak demokratik bir güç oluşturacaktır. Tehlike bu görüşlerin gizliliğinde, bulanık kalmasında, yüzyılımızda birçok ülkede olduğu gibi bir karışıklık sonucu hazırlıksız olarak darbe ile iktidara gelmesindedir.

141, 142. maddelerin bu anlayışla ceza ölçülerinin hafifletilerek Meclisten geçmesini beklemek günümüzün koşulları altında düş gibi görünse de, yüzyılımız dolmadan kadük olmaları kaçınılmaz bir durumdur.

163. madde, dönemini doldurmuş bir geçmişe dönmeyi amaçlayanlara karşıdır. Devletin temel düzenini dinsel ilkelere uydurmak isteyen girişimleri yasaklar. Din ile devlet ilişkilerinin nereye kadar birlikte yürüyebileceğini tarih karara bağlamıştır. Tanrı buyruğu egemendir din devletinde. Düşünce özgürlüğüne yer yoktur. 163. madde ile başkalarına düşünce özgürlüğü tanımayan görüştür kısıtlanan.

Batıdaki Hıristiyan Demokrat Partileri örnek göstererek din ilkelerine dayanan siyasal partilerin bizde de kurulmasını savunmak yanlıştır. Batıda laik düşüncenin eski bir tarihi vardır. Tanrının varlığı üç yüzyıldır özgürce tartışılır. Bugünkü ceza uygulamamızda dinsel inançların savunulmasına getirilen hiçbir yasak yoktur bizde. Camiler açık, ibadet özgürdür. Ramazanda sahur davulları çalınır. Hoparlörlerle birbirini tutmayan saatlerde uzayıp giden ezanlar yayımlanır. Tanrının varlığına dil uzatılamaz. Düşünce açısından, geriye savunulabilecek hangi özgürlük kalıyor?

(İkibine Doğru, 2 Temmuz 1989)

DEMİR ÖZLÜ

Zaman zaman gazetelerde vatandaşlıktan çıkarılan yurttaşlarla ilgili listeler yer alır. Adımıza benzer adlar okuruz. Sorular düğümlenir düşüncemizde, bir burukluk geçiririz. Ölüm haberlerine benzer bir yanı vardır haberin. Ölüm haberi, nasıl günün birinde okuyana kendisinin de öleceğini hatırlatırsa, bu haber de günün birinde sen de vatandaşlıktan atılabilirsin der gibidir...

Ne demektir vatandaşlıktan atılmak? Olacak şey mi bu? Başkalarının eline, yetkisine bırakılabilecek bir hak mı? Özlük hakkıdır vatandaşlık kişinin. Doğduğu ana babadan, üstünde doğduğu ülkeden, ana dili bellediği dilden, taşıdığı addan kaynaklanır. Borç değildir, alacak değildir, alım satımla, sözleşme ile sağlanmamıştır. Başkaları tarafından verilmemiştir ki geri alınsın? Koparılabilir mi bu hak kişiden? Yaramazlık eden, ders dinlemeyen ilkokul öğrencisini, öğretmeninin kulağından tutup dersten attığı gibi, vatandaşlıktan atabilir misiniz kişiyi?

Demir Özlü, İsveç'te bugünkü rejimi yeren bir yazı yayımlamış, bu yüzden vatandaşlıktan atılıyor. Suçu bu... İç basında da, bugünkü rejimi yeren yazılar yazılıyor, görüşler açıklanıyor. O yazıları yazarlar atılıyor mu vatandaşlıktan? Bir bakıma onların da bu gerekçe ile vatandaşlıktan atılabilecekleri tehlikesini duyurmuyor mu bu karar? Gerekçe bu ise yazı içeride yayımlanmış, dışarıda yayımlanmış ne değişir? Dünya yüzyıl önceki dünya değil. Küçüldü, küçüldüğü ölçüde de bütünleşti. Dünyanın bir yerde başı, dişi ağrısa, kolu bacağı olan yerlerde de duyuluyor bu ağrı. Yabancı basın temsilcileri aramızda izinli olarak yaşıyor, çalışıyor, olumlu olumsuz rejimle ilgili görüşlerini gününde bildiriyorlar gazetelerine, ajanslarına. Yabancı basında, verdikleri haberlere dayanan olumlu olumsuz yorumlar çıkıyor.

Yorumdur yapılan eninde sonunda. İster yanlış, ister doğru olsun bu yüzden insan vatandaşlıktan atılır mı, atılabilir mi? Yanlışsa, zaten kısa sürede çürür, ayakta kalmaz unutulur gider. Doğruysa, haklıysa işte o zaman er geç gelir yerine oturur. Dramların da özü buradadır, yanlışların, pişmanlıkların doğurduğu acıları sürekli kılar.

Bizde yurttaşları vatandaşlıktan atmak öteden beri hükümetlerin yetkisinde. Siyasal bir gücün yürütme kurulusudur hükümet. Bugün var, yarın yoktur. Bugün çoğunlukta, yarın azınlıktadır. Kendisine karşı olan azınlıkların görüşleri geri itilerek işbaşına getirilmiştir. Böyle bir organa yurttaşları vatandaşlıktan atma yetkisi verilebilir mi? Kötüye kullanılırsa iktidarda olduğu sürece kim elini tutabilir bu organın? Hele yaşanan olağanüstü dönemlerde kendi gücüne karşı gördüğü herkesi, dilediğini vatandaşlıktan atabilir bu organ. Ya gün gelir de işler tersine döner, o atılanlar geri gelir, kendilerini atanları vatandaşlıktan atmaya kalkarlarsa? Bu olasılık bile insan haklarına aykırılığını kanıtlamıyor mu bu yetkinin?

Vatandaşlıktan çıkarma cezası yanlış olduğu kadar da gereksiz bir cezadır. Sadece şiddetin, bireyi ezen totaliter bir anlayışın ürünüdür. Biz de de Kurtuluş Savaşında oluşan olağanüstü durumlardan kaldığı düşünülebilir. Yasalara aykırı bir suçu varsa, yurtdışında da olsa yargılanabilir vatandaş, eylemine uyan ceza ile hüküm giyer, giyapta zaman aşımı işlemez, ele geçince cezasını çeker...

Demir Özlü İsveç'te yaşıyor. Mutlu mudur oralarda? Bir şairin, bir yazarın yurtdışında, dilinin konuşulduğu yerlerden uzakta, mutlu olması olanaksız görünür bana. Bazı aralarla, toplam beş yılı yurtdışında geçti ömrümün. İlk bir iki ayı çekicidir. Gördüğüm yeniliklerle oyalanırdım. İki ay dolmadan özlem basar, sıra çekmeye başlardım. Kulağım Türkiye'den gelecek en küçük seste hasta yaşırdım âdetâ. Bir edebiyat adamının, yurduyla olan ilişkisinin anasıyla göbekbağını bir ömür koparamamış bir çocuk gibi olduğuna inanırımdı ben. Bir edebiyat adamı, neyi önemsemiş, neyle ilgilenmiş, neyi dile getirmek istemişse, insanları, doğası, coğrafyası, sorunlarının tümüyle bağlıdır yazdıklarına. Yazdıklarının yanındadır. Yurtdışında yaşamak, yaşamak zorunda kalmak, bazı yasaklar ya da kovuşturmalardan dolayı dilediği zaman

yurda dönememek, yeterinden de ağır cezadır bir yazar için!...

Totaliter ülkelerin dışında, batı demokrasilerinde vatandaşlıktan atılma cezası verildiğini hiç hatırlamıyorum. Bildiğim kadarıyla bizde de devlet sırlarını yabancılara satan casuslar bile suçlarına uyan cezalarla cezalandırılır, vatandaşlıktan atılmazlar!

Victor Hugo, III. Napoléon'a karşıydı. Sürüldü. Ömrünün on sekiz yılını Londra'da sürgünde geçirdi. Sürgünde büyük Napoléon diye yordakçılarının göklere çıkardığı III. Napoléon için yazmadığını bırakmadı. Bu yazdıklarından biri de «Küçük Napoléon» adını taşır. Yine de kimsenin Hugo'yu vatandaşlıktan atmak aklına gelmedi.

Emile Zola da döneminin cumhurbaşkanına ünlü «Suçluyorum!» başlıklı mektubunu yazdıktan sonra yargılanıp hüküm giyince, İngiltere'ye sığınmıştı. Zola'yı vatandaşlıktan atmak yine kimsenin aklına gelmedi. Pablo Neruda'nın yaşamı, iktidarlara bazen bağdaşır, bazen ters düşer. Yurtdışında kaldığı yılların ardından senatör seçilerek yurda döner. 1971 Nobel Edebiyat Ödülünü aldığı sırada Şili'nin Paris büyükelçisidir.

Bu konuda verebileceğim örnekleri bir kitap yazacak kadar uzatabilirim. Son olarak Sovyet Rusya'nın vatandaşlarına karşı sert, totaliter tutumundaki yumuşamaya değineceğim. Üç yıl önce yurttaşlıktan çıkarılan Yönetmen Yuri Lyubomov, Birleşik Amerika'ya sığınan daha elli Sovyet vatandaşları ülkelerine dönüyorlar. Sürgün cezası kaldırılan Saharof, Moskova'ya döner dönmez verdiği demecinde, eski görüşlerinde hiçbir değişiklik olmadığını, Sovyet kuvvetlerinin Afganistan'dan çıkması gerektiğini açıkça söyleyebiliyor...

Bu ara Demir Özlü'nün «Öteki Günler Gibi Bir Gün», «Bir Uzun Sonbahar», «Boğuntulu Sokaklar» gibi kitaplarını yeniden okudum. Dil işçiliği Türkçeye olan tutkusunu örnek bir güçle kanıtıyor. Sait Faik geleneğini şiirli bir dille sürdürüyor yazdıklarında. İstanbul'u, askerliğini yaptığı Muş dolaylarını anlatırken sevecenliği, duyarlılığı ne kadar etkileyici... Birkaç ay önce Saçak dergisinde, altmışlı yıllarda üyesi olduğu TİP'le, ülkemizde solun bugünkü durumuyla ilgili olarak Doğu Perinçek'in kendisine sorduğu sorulara verdiği uzun, ayrıntılı karşılıklar yayımlanmıştı. Örnek bir

akılcılıkla, saygı uyandıran bir nesnellikle, bildiğini iyi bilen, düşünen bir aydın olarak yaklaşıyordu sorunlara. Bu türlü aydınların sayısı memleketimizde ne kadar az!

Demokrasilerde vatan sevgisi hiçbir görüşün, hiçbir gücün tekelinde değildir. Solcu olsun, sağcı olsun birbirini görüşlerinden ötürü vatani sevmemekle suçlayamaz. Aradaki anlaşmazlık vatan sevgisinden değil, ekonomik, sosyal görüşlerden kaynaklanır. Aksine, içtenlikli iseler, başka çıkarlar gütmüyorlarsa iki ucun birleştiği nokta vatan sevgisidir. İki uç da ancak kendi ekonomik, sosyal görüşlerine uyan yöntemlerle vatanın ümran, bayındır bir ülke olacağına inanır.

Demokrasimizin kökleşmesi, gelişmesi, iç huzurun güven altına alınması bizde bu anlayışın, yürekleri ısıtan bu hoşgörünün yerleşmesiyle sağlanacaktır. Demir Özlü ile ilgili kararın yeniden incelenerek düzeltilmesi bu yolda atılmış olumlu bir adım olacaktır.

(İkibine Doğru, 18 Ocak 1987)

YIRTICILAR

Çok eskiden tanışırız. Mühendis olarak uzun yıllar kamu sektöründe çalışmıştı. Orta düzeyde bir yaşayışı vardı. 1975' te emekliliğini istedi. İki yıl özel sektörü denedi. Son on yıldır ne iş yaptığını tam bilmiyorum. Elinde James Bond deri çantasıyla uçak yolculuklarında, büyük kentlerde çağrılı olduğum toplantılarda bazen karşılaşıyoruz. Üstü başı, davranışları ben zenginim diye haykırıyor! Ege kıyılarında ünlü bir dinlence kasabasında lüks bir yazlık yaptırmış. Geçen yaz gün bitimine yakın terasında ağırladı beni. Bir ara oğlu geldi dikildi. Daha o sabah on bin lira almış, arkadaşlarıyla yemeğe eğlenmeğe gideceklermiş, alacağını ister gibi on beş daha kopardı gitti. Yadırgadığımı anlamış olacak, açıklama gereğini duydu: «İstemesini biliyor, almasını da...»

Ortaokulun sonuna kadar iyiymiş. Kızlarla düşüp kalkmaya başladığından beri iki yılda bir sınıf geçiyormuş. Elinde bir lise diploması bulunsun diye özel bir koleje aktarmış. Lise ikide, altı dersten takıntısı varmış, çakma yılıymış bu yıl! On on beş günde bir kız değiştiriyormuş kerata!

«Biz böyle miydik birader?» diyor, «biz kız bir uzun yüzümüze bakmasın kıpkırmızı kesilirdik, ayaklarımız dolanırdı! Bir konuğunun yanında babamızdan para istemek haddimize mi düşmüştü? Ne oldu öyle sıkılgan, saygılı yetiştik de? Hep ezildik! Küçük yaşta yırtık olanlar hayata atılınca solladı geçti bizi! Hayatı anladım, ama çok geç! Duyarlığa, utanıp sıkılmaya yer yok hayatta! Biraz yumuşak yüzlü oldun mu ezilirsin!...» Aferin diyordu oğluna! On sekizinde BMW' sine el koymasını bilmişti. Ayağında Converse'ler, boynunda altın zincir acısını çıkarıyordu onun yaşamadıklarının!...

İkinci Dünya Savaşı yıllarında askerlik hizmetimi yaptığım Çanakkale'de, bir karayolları taşımacısı, benim tegmen olarak aldığım kadar aylık ödediklerini söylemişti şoförlerine. Bu karşılaştırmayı neden yaptığına şaşırmıştım! Daha

sonra İzmirli bir işadımı, ilkokuldan sonra okumayan oğlunu haklı göstermek için, sanki okuyup da sizin gibi avukat olacak olsa ne kazanacaktı demişti yüzüme karşı! Değerimi avukat ya da yazar olarak kazandığım parayla ölçmeye kalkan çok kişi tanıdım bugüne kadar. Açıkça söylemeseler de konuşmalarıyla o demeye getirirler!

Görürsünüz hep, oyuncak alır gibi otomobil alır, özel kolejlerden diplomalar sağlarlar çocuklarına. Ceplerine benzin parası, harçlık diye koydukları para, devletin otuz yıllık memuruna ödediğini aşar. Hele bedelli askerlik yasallaştıktan sonra o dertleri de yoluna girdi. Güçlü babalar olarak ayrıcalıklı görüyorlar çocuklarını. Varsın arabalarının hızı, egzoz, korna gürültüleri ile lunaparka çevirsinler yaşadıkları kentleri! On yedi yaşında deniz motorlarıyla kıyılarda yüzenleri birbirine katsın, adam biçsin, suları kana boyasınlar!...

İsteyen istediği kadar ayıplasin! Anaları babaları ayıplayanlar gibi düşünmüyor! Bilerek isteyerek, kurdukları beylikleri kontlukları sürdürecektir, amansız acımasız kaplan gibi yırtıcı veliahtlar yetiştiriyorlar! Kendilerini ayıplayanların saflıklarına gülüyor, dürüstlükleri duyarlılıklarıyla ne kadar para kazandıklarını soruyorlar...

Çok partili döneme girdiğimizden bu yana onların anlayışı egemen politikada. Geri kalmış bir ülkede bu döviz savurganlığı, bu yüksek faizlerle enflasyonun düşmeyeceğini, evdeki babaannenize sorsanız bilir de hiç onlar bilmez olurlar mı? Enflasyon kazançlarıyla servetlerinin her geçen yıl katlanarak büyüyeceğini de bilir onlar. Halkevlerini, köy enstitülerini kapatırken, çağdaş düşünce akımlarını yansıtan kitapların okunmasını yasaklarken bilinçlidirler! Atatürk hümanizmini, irticanın tehlikelerini hep bilirler. Ne diye doğumu denetim altına alsınlar? İşsizlik belli bir orandan aşağı düşmemeli ki açlar günde bir somun ekmek parasına iş bulmak için kuyruğa girsin kapılarında! Ülkede bir aydına karşı öğrenimi kıt, kafası boş inanlarla yıkanmış yüz kişi yetiştikçe güven altındadır egemenlikleri. Bakın sürdürdükleri yaşama, yalanı dolanı ile boğazlarına kadar günaha batık yaşıyorlar! Tövbe ettiklerini gördünüz mü hiç? İçlerinde imam hatip okullarına gönderen var mı oğlunu kızını? Aksine özel kolejlerde, yabancı ülkelerde en ileri pratik bilgilerle donatarak yetiştiriyorlar. Kanat gerdikleri din çevreleriyle kar-

şıklı çıkarlara dayanan sağlam bir anlaşma var aralarında. Yaptıklarını ettiklerini yüzlerine vuruyorlar mı birbirlerinin? Hele irtica kanadı o anlaşmayı bozacak olsun, iç dış bağdaşlarıyla bir günde gösterirler güçlerini, sakallarını keser, başörtülerini başlarından alır ellerine verirler!..

Yıllardır izlerim. Kimi yazarlar açık kalple yanlışlarını düzeltmeye kalkar, yol gösterir bu politikacılara! Atatürkçülük bu mu, demokrasi böyle mi olur, dışa bağımlı bu programla kalkınılır mı vb. gibilerden. Bilisiz sandıkları politikacılar kim bilir nasıl eğleniyorlardır bu yazıları okudukça?..

Gottfried Keller'in «Kötü Aziz Vitalis» adlı bir öyküsü vardır. Aziz Vitalis, İskenderiye'de ne kadar doğru yoldan sapmış günahkâr kadın varsa arar bulur, tövbe ettirmeye, hak yoluna döndürmeye çalışır. Yosmalardan kimi doğru yola girmiş görünür, armağanlar paralar sızdırır Vitalis'ten, kimi de yakışıklılığına vurulur, adamı baştan çıkarmaya kalkar!.

Aziz Vitalis'in girişimlerine benzer bu gibi yazarların girişimleri! Diledikleri uzlaşma değilse nedir? O beğenmedikleri politikacılar, kurulu düzenin ayakta kalması için alınması gereken önlemleri kendilerinden çok daha iyi biliyorlar! Kendilerine, kendilerinden olanlara sağladıkları yaşam düzeyine bakan açıkça görür bunu...

İKTİDARDAKİ ADAM

Geçenlerde gazetelerde yer alan küçük bir habere göre, doğuda, büyük bir il merkezinde zeytinyağı, sabun, benzin stoku yapan bir kişi, deposuna baskın yapan memurlara önce rüşvet vermiş, ardından savcılığa başvurarak stokçuluk yaptığını, gelen memurlara rüşvet vererek deposundaki malların eksik gösterilmesini sağladığını açıklamış. Savcılık da stokçuyu serbest bırakarak rüşvet alan görevlileri tutuklatmış.

Neresinden tutsanız ürpertici bir haber. İçinde yaşadığımız bozuk düzenin çürük kokusu yayılıyor her yanından. Bugünkü çok partili demokrasimizin kimlerden yana olduğunu, genç cumhuriyetimizi nerelere getirdiğini haykırıyor her yanıyla..

Stokçu sözü son yılların modası. Eylemi hafifletici bir yanı var. Olayın karşılığı olan anlam yükünü tışmıyor henüz. Daha önce karaborsacı ya da muhtekir derdik bu gibilere, Türkçesi ile de vurguncu!

Rüşvet vermek suçtur yasalarımızda. Stokçuluk da suçtur. Böyle olduğu halde, bu suçları işleyen biri, bir vurguncu, rüşvet yoluyla vurgununa ortak olunmasından duyduğu öfke ile cumhuriyet savcısının karşısına çıkıp yakınabiliyor günümüzde; savcılık ise bu yakınmayı yerinde karşılıyor!

Kimdir bu adam? Nereden alıyor bu cesaretini?

Bu adamın kimliğini daha iyi saptayabilmek için, haber niteliğini bir yana bırakalım, olayı gözümüzün önünde canlandırmaya çalışalım. Deposuna baskına gelenleri karşısında görünce kaşlarının çatıldığını, sonra da oynayacağı oyunu tasarlayarak bakışlarının ısıldadığını görür gibiyim bu adamın. Memurları savdıktan sonra, cebinde tutanak, işyerinden çıkıyor, biniyor milyonluk arabasına, doğru savcılığa. Kentin sayılı zenginlerinden biridir o. Valinin, belediye başkanının, savcının kapısını açık görmeye alışkıdır kendisi-

ne. Savcı zahmet edip ayağına geldiğini görünce yer gösteriyor ona masasının karşısında. O oturup açıklıyor gelişinin nedenini. Deposundaki malları satışı çıkarmak için fiyat artışlarını beklediğini, baskına gelen birtakım haddini bilmez baldırı çıplak görevlilere, ellerine beş on kuruş vererek uydurma bir tutanak düzenlediğini söylüyor. Savcı âdeta üzülmenin efendim, diyor, biz sizi rahatsız eden o saygısızlara hadlerini bildiririz, buyurun gidin, fiyatların artmasını bekleyin!..

Savcılıktan çıkışını, işyerine dönüşünü, kendisine geçmiş olsuna gelen ya da telefon eden eşi dostu ile konuşmalarını, o gece kent kulübünde «tıktırdım baskına gelenleri içeri» deyişini hep görür gibiyim bu adamın.

Bir kişi değil, yüz kişi değil, bin kişi değildir bu adam bugün içinde yaşadığımız toplum düzeninde. Çok partili dönemin özellikle palazlandırıp baş tacı ettiği binlerce kişiden biridir o. Her mahallede bir milyoner yetiştirmek isteyen bir anlayışın ürünüdür. Özgür girişim adı altında anılan çoğu işler, bizde, onun kanunlara, toplum çıkarlarına, törelere aykırı vurgunlarını içerecek bir yoruma ulaşmıştır İkinci Dünya Savaşı yıllarından bu yana.

Aylardır gelişme çağındaki çocukların, hastaların, gebe kadınların beslenmeleri ile oynuyor bu adam. Halk gereksinimi olan yağı bulabilmek için ya kuyruklarda ömür tüketiyor ya da bu adama haraç ödüyor. Karşı partiler bu olaylardan yararlanarak halkın öfkesini körüklüyorlar işbaşındaki hükümete karşı. Sonra da iki kişi arasında hafif yaralamaları, sövüşmeleri cezalandıran kanun, milyonlara acı çektiren bu adama karşı seyirci kalıyor. Hükümet halkın gözünde itibarı ile oynayan bu adama bir şey yapamıyor. Belediyeler el konulan mallarını satıp parasını bu adama ödüyorlar. Halk ise yaşaması için zorunlu gereksinimlerini haksız kazanç konusu eden bu gibilerin elini kolunu sallayarak dolmasını olağan karşılıyor kendi arasında. Giderek, demokrasilerde özgür girişim budur diye öyle bir hava yaratılmıştır ki, bu adam yasaların üstünde bir saygınlık, dokunulmazlık kazanmıştır toplumumuzda. Gecenin ikisinde üçünde başı ağrıyan bir hastası için bir doktoru uykusundan uyandırıp çağırmakta kendisinde hak görenler, bir memurun masası önünde sırasını bekleyemeyenler, iki kiloluk bir teneke yağ

istedikleri zaman bu adamı kendilerine satıp satmamakta özgür sayabiliyorlar! Bu adam elde ettiği bu dokunulmazlıkla tamamlanması yıllar süren yapılar yaptırarak sokakları kum, demir yığınlarıyla kapatabilir. Canı istediği zaman yeteri kadar döviz alıp çoluk çocuğu ile dış gezilere çıkabilir. Dönüşte gümrükten bavulları açılmadan geçer. Bu adamların çocukları son hızla susturucuları sökülmüş arabalar sürerler gece yarısından sonra sokaklarda. En uygar kentlerimizde işyerlerinin, evlerinin önündeki kaldırımları özel mülkiyetine almıştır bu adam. Dahası özel kabadayılar besler. Vergi kanunları bu adamı korur. Bu adamın çıkarlarına dokunan kanunlar Meclislerde takılır kalır. Milli Korunma Kanunu kalkar, 141, 142. maddeler. Belediyeler, vergi, kira, top- rak kanunları hep bu adamın rızasına göre işlem görürler.

Yukardaki haberin yanı sıra, son günlerin bir iki haberi- ni daha anımsayalım: Türkiye'de altı buçuk milyon ailenin kirada oturduğunu açıklıyordu bu son haberlerden biri. Aşağı yukarı halkımızın yüzde altmışı kirada oturuyor demektir bu. Yine kiralarla ilgili son bir habere göre Yargıtay yıllık fiyat artışlarının yüzde ellisi ölçüsünde arttırılabileceğini onaylamıştı kiraların. Ne güzel değil mi? Kiraya verilecek taşınmaz malı olanlar için tabii! Ama kiracıysanız şimdiden düşünün o artacak yüzde elli kirayı nasıl karşılayabileceğinizi? Çünkü Yargıtay'ın mal sahiplerine güven veren bu kararına karşılık, hükümet kirada oturan dar gelirli-lerin kazançlarını fiyat artışlarına göre yüzde elli oranında artıracığını yükümlenmiyor önceden.

Bütün bu haberleri bir arada karşılaştırarak ele alacak olursak, kimdir taşınmaz malların sahipleri? Yazımızın başındaki stokçular gibi her fiyat artışından milyonlar vuranlardır çoğunlukla. Kiracıları ise o rüşvet alan tutuklanan memurlar gibi dar gelirli-lerdir. Günümüzde kiralanan malların, yiyecek maddelerinin, giyeceklerin fiyatlarını saptayan hep sözünü ettiğimiz adamdır. Bu adam, demokrasi mekanizması içinde yıldan yıla artan gücüyle o duruma getirmiştir ki fiyatları; memur, işçi, öbür dar gelirli-ler, aylık kazançlarıyla, bu adamın istediği başlarını sokabilecekleri ev kirasını bile ödeyemeyecek durumdadırlar. Rüşvet günümüzde bu kadar yaygın bir duruma gelmişse, devletin memurlarını bu adamın eline bakacak duruma getirmesinden ötürü gelmiştir.

Kısacası çok partili döneme girdiğimizden bu yana daha çok açık bir durum alan bir görünüşle, ne şu ne bu parti, ne de onların liderleridir iktidarda olan. Ülkeyi yöneten hep bu adamların iktidarındır. Her seçim döneminde bu adamlar devletin gücünü biraz daha yıkmayı başaramışlardır. Yine son bir habere göre, 1978 yılında yüzde yüz artış gösteren üç yüzü aşkın bellibaşlı ticaret kuruluşlarının kazancı örnektir bu gidişe

Seçimlerin bir anlamı da bu adamın iktidarından yana olanlarla, bu adama karşı olanların çekişmesidir bizde. Her mahallede bir milyoner yaratacağız diyen akım, gerçekten de yasa denetimini yıktığı ölçüde her mahallede bir milyoner yaratabilmiştir 1950'den bu yana. Bilinçsiz kimi kütleler, milli piyango, spor-toto ile benzer öbür lotarya oyunlarının yarattığı yalancı düşlere kapıldıkları gibi; bir gün kendilerinin de milyoner olacağı umuduyla oy kullanıyorlar seçimlerde.

Buna karşılık, dürüst vatandaş, toplumumuzun gerçek dayanağı olan emekçi kütleler, oyunu ister yanlış kullansın, ister doğru, 1946'dan bu yana bu adamın iktidarını yıkmak için koşuyor sandıklara. Seçim propagandaları süresince mitinglere katılıyor, alanları dolduruyor, kendisine yer alacak sandığı adayları omuzlarında taşıyor. Bu amaçla umutlar yaratıyor dönem dönem. Seçilenler bu adamın iktidarına son vereceklerini vaat ederek, seçiliyorlar, sonra da bir telefonuyla, trafik cezalarını bile kaldırarak kadar bu adamın dümen suyuunda gittikleri için hızla yıpranıyorlar...

(Cumhuriyet, 1 Eylül 1979)

CUMHURİYETE DOĞRU

«Ulusal savaşa birlikte başlayan yolcular-
dan kimileri, ulusal hayatın bugünkü cum-
huriyete ve cumhuriyet yasalarına kadar uza-
yan gelişmelerinde, kendi düşünme ve ruh
yeteneklerinin kavrama sınırı bittikçe bana
direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır.»
ATATÜRK, Söylev (TDK Yayınları, Cilt I.
sayfa II)

Atatürk, değişik yerlerinde Söylev'i gelecek kuşakların uyanıklık sağlamalarına yardımcı olmak için yazdığını söyler. Sait Molla olayına değinirken olduğu gibi, Söylev'in sonunda Türk gençliğine seslenmeden önce bir kez daha belirtir bu amacını. Şu halde, Söylev'de ele aldığı, altını çizdiği olaylar, onun görüşüyle gelip geçici nitelikte, bir kez yaşandıktan sonra unutulabilecek, bir daha karşılaşılmayacak türden olaylar değildir. Aksine yinelenmeleri her zaman beklenen, toplumun yapısından ayıklanması, arıtılması çok güç, tehlikeli bir nitelik taşırlar. Yönettiği savaş sonunda kazanılan yurdun bağımsızlığı ile cumhuriyeti, Türk gençliğine armağan ederken, «Gelecekte de yurdun içinde' ve dışında seni bu kaynaktan yoksun kılmak isteyen kötücüller bulunacaktır» diyerek bu tehlikelerin kesinliğini belirtmek gereksinimini duyar. Kısacası, Söylev'de anlattıkları, bilinçle seçilmiş, gelecek kuşakların bilinçlenmesine de kaynaklık edebilecek nitelikte olaylardır Atatürk'e göre.

Böyledir ama, Söylev'in 1934 yılında yeni yazı ile yapılan ilk baskısı, okul ile halkevi kitaplıklarının, o dönemin ileri gelen bürokratlarına döşenen odaların, değişmez bir süsü olarak kalır; bir kez konuldukları yerlerde yıllarca el sürülmeden bekler.

Daha sonra Söylev'in 1938 yılında ucuz bir baskısı yapılır. Bundan sonraki baskılar ise, 1950, 1960 tarihlerini taşır. Sadece bu tarihleri anmak bile, Söylev'in her bakımdan değeri anlaşılmamış talihsiz bir kitap olarak kaldığını anlamamıza yeter o dönemde. Bu talihsizlik bir anlama da genç cumhuriyetimizin temellerini bulmaktaki gecikmeyi içerir. Bir cumhuriyet ki, kurucusunun o cumhuriyetin kuruluşunu açıklayan kitabı 1960 yılına kadar onar yıl arayla yeni baskılarına kavuşabilmiştir, bağışlanabilir bir kayıtsızlık mıdır bu?

Oysaki Söylev, cumhuriyete doğru girilen bir savaşın öyküsüdür. Mustafa Kemal, yenik bir ülkede, genel bir umutsuzluk ortamı içinde, bu savaşı halifenin kurtarılması amacı ile tutucu komutanların, eşrafın desteğini kazanarak başlatır, «uygulamada çeşitli evrelere ayırarak» başarıya ulaştıkça halkçı bir bağımsızlık savaşına dönüştürür.

Söylev'i bu halkçı karakteriyle 1940'larda ilk değerlendiren, cumhuriyet döneminin ilk büyük şairi Nâzım Hikmet olur. «Kurtuluş Savaşı Destanı» Söylev'in giriş bölümündeki hava ile başlar. Nâzım Hikmet «Adana / Antep / Urfa / Maraş / Düşmüş / Dövüşüyordu» derken, bu dizelerin gerisinde Söylev yazarının 1919 yılı Mayıs'ında yurdun genel görünüşünü açıklayan sesini duymamak olanaksızdır. Daha sonra Nâzım Hikmet, destanının 4. bölümü başına Söylev'den Atatürk'ün Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendiyi tanıtan sözlerini alacaktır. Destanda, 30 Ağustos utkusunu yansıtan «Düşman ordusu kuvayı külliyesini ihata ettik / Aslıhanlar civarında / 30 Ağustosa kadar» dizeleri ise olduğu gibi Söylev'den aktarılmıştır. Dahası, Nâzım Hikmet, Söylev'in verdiği coşkun esin ile 26 Ağustos sabahını anlatırken, Atatürk için bugüne kadar yazılmış en güzel şiiri sunar:

.....

**Sarışın bir kurda benziyordu
Ve mavi gözleri çakmak çakmaklı
Yürüdü uçurumun başına kadar
Eğildi, durdu.
Bıraksalar
İnce uzun bacakları üstünde
yaylanarak**

**Ve karanlıkta akan bir yıldız gibi
kayarak
Kocatepe'den Afyon ovasına
atlayacaktı.**

.....

1950'ler sürerken bütün cumhuriyetçi yazarlar, Söylev'in çağdaş halkçı yorumunda birleşirler, bu yorumu genişletir yaygınlaştırırlar. Bu arada Ceyhun Atuf Kansu, bir Söylev yorumcusu olarak âdeta uzmanlaşır. H.İ. Dinamo sekiz ciltlik **Kutsal İsyan**, Samim Kocagöz, **Kalpaklılar** ile **Dolu Dizgin** adlı romanlarında Söylev'deki olaylar dizisine bağlı kalırlar.

Söylev'de Atatürk'ün ele aldığı konular, Mudanya Ateşkes Anlaşması ile ikiye ayrılarak, anlaşmanın öncesi sonrası olarak değerlendirilebilir. Kurtuluş Savaşının başlangıcında, halk üst üste gelen savaşlardan bıkkındır. Hiç de yeni bir savaşa katılmak niyetinde değildir. Bu umutsuzluk ortamı içinde, can çekişen yaralı yurdun üstünde âdeta kuzgunlar döner dolaşır. Yağmacılık, dış düşmanlarla kurulan ortaklıklar, birbirini kovalayan hıyanetler, eşkıyalık olayları arasında dağılan, tek tek kalan vatanseverlerin yalnızlıkları, acıları... Böylesine parçalanmış, ulusal birlikten yoksun bir toplumun bir iki yıl içinde örgütlenerek ulusal bir savaşa girişebileceğini, birçokları için düşlemek bile olanaksızdır. Bu gibiler şaşılacak bir romantizmle Amerikan güdümünü (mandasını) savunurlar.

Kurtuluş Savaşı boyunca bu kargaşanın durduğu iç çekişmelere dalanların ayıldıkları söylenemez. Denilebilir ki, savaş boyunca Atatürk'ü Yunan ordusundan daha çok uğraştıran Birinci Büyük Millet Meclisindeki dar görüşlü eleştirilerle yaygın çetecilik eylemleri, bir türlü disipline girmeyen bazı kuvvet komutanlarıdır.

Söylev'in gelecek kuşaklara ders olabilecek en önemli bölümü ise yurdun dış düşmanlardan ayıklanmasından sonra başlar. Yapıtın bilinçli bir okuyucuya en acı gelen yanı, Kurtuluş Savaşı boyunca süregelen kargaşanın ateşkes anlaşmasından sonra daha da alevlenmesidir. Gerici güçler, savaştan sonra duyulan yengi sevincini çabucak karartırlar. Savaşın kazanılmasında payı ne olduğu bilinmeyen bazı basın organları Atatürk'e karşı saldırıya geçerler. Hem de bu

kez Atatürk'ün en yakın savaş arkadaşlarını kendilerinden yana çekerek... Rauf Orbay, hilafet ile saltanatın ayrılmasını bahane ederek Atatürk'e karşı çıkar. Ağzından bir türlü cumhuriyet sözü çıkmaz. General Refet Bele, Sivas Kongresinden beri her kez olduğu gibi Rauf Orbay'ın yanındadır. Kurtuluş Savaşı boyunca ikide bir Atatürk'e «Ne oluyor? Bolşevik mi oluyoruz?» diye telgraflar çeken Kâzım Karabekir, saltanata son verilince bu kuşkuvarının haklı çıktığı kanısındadır. En eski arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'un küskün bir tutum takınarak kendisine karşı olanlarla birleşmesinin Atatürk'ü ne kadar çok üzdüğü Söylev'de ince bir duyarlıkla yansır.

Dürüstlüklerinden, vatanseverliklerinden her zaman saygınlıkla söz ettiğı bu silah arkadaşlarını Atatürk'e karşı birleştiren duygular, düşünceler nelerdir? Bu soru uzun uzun düşündürür okuyanları. Kurtuluş Savaşı sonunda bütün savaş boyunca bu savaşa karşı çıkmış, düşmanla işbirliği etmiş sultana devlet teslim edilebilir miydi? Bundan daha saçma bir davranış düşünülebilir mi? Atatürk, arkadaşlarının düşünme ve ruh yeteneklerinin sınırlarının tükenmesiyle açıklamaya kalkar kendisine karşı direnmeye geçmelerini. Şu da var ki Rauf Orbay'ın, Cebesoy'un hilafetin kaldırılmasına, cumhuriyetin kabulüne karşı çıkarken öne sürdükleri gerekçeler inandırıcı olmaktan uzak, oldukça çelişkili görüşlerdir. Atatürk kendine özgü inceliğıyle açık açık söylemese de, eski arkadaşlarını kendine düşman eden neden, gittikçe küçüle küçüle, kapılanları da küçük düşüren insancıl bir duygu olarak somutlaşır Söylev'de. Bu duygu kıskançlıktır. Eski sınıf arkadaşları, kendilerinden yaşça da küçük olan Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı olarak kendilerinden üstün bir orun almasını bir türlü benliklerine yediremezler. Nitekim yıllar sonra, Orbay olsun, Cebesoy olsun yayımladıkları anılarında Atatürk'ün üstünlüğünü kabul edeceklerdir. Ne var ki gençliklerinde kapıldıkları bu duygu onları İlerici Cumhuriyet Partisinde (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) birleşmeye götürür. Bu kadarla da kalmazlar, Atatürk ile cumhuriyetçi yandaşlarına şaşılacak bir nankörlükle karşı çıkan Vatan, Tanin, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, Toksöz gibi gazetelerle işbirliği ederler. Orduyu da arkalarına almaya girişerek genç cumhuriyeti yıkmak üzere komplo hazırlarlar. Atatürk'ün daha başlangıcında bu komp-

loyu ortaya çıkararak etkisiz kılması, bir yıl sonra İzmir'de canına kıyma girişimine kadar varan bir göz karartısına itecektir düşmanlarını.

Atatürk'ün Söylev'de başından sonuna kadar belirtmeye çalıştığı kargaşa, bölünmüşlük, bilinçsizlik, sen ben çekişmeleri, toplumumuz siyasal yapısının belirgin nitelikleridir. Değer yargıları oluşup kökleşmemiş, gereken kültür birikiminden yoksun toplumların genel yazgısıdır bu durum. Akla kara bir arada karışır durur. Söylev'de belirtilen gerçekler bugün için de geçerlidir. Adını andığım 1923'ün basın organları, akıl hocaları, başka adlarla zehirli yayınlarını sürdürüyorlar günümüzde de. Adından başka ilericilikle cumhuriyetle hiçbir ilişkisi olmayan, tutucu, hilafetçi, bölücü, din sömürüsüne dayanan İlerici Cumhuriyet Partisinin ilkeleri seçim alanlarında savunuluyor, milyonlarca oy topluyor. Sivas Kongresinde yenilgiye uğrayan güdümcülerdi. Ama bu yenilgiye uğrayanlar hilafetin kaldırılması olayında bir kez daha Atatürk'e karşı çıktılar, bir kez daha yenildiler. 1950'lerde ise Amerikan dostu olarak ortaya çıktıkları zaman yenildikleri söylenemez!

Kurtuluş Savaşından bu yana Atatürk'ün bıraktığı kalıtı (mirasa) dudak bükenler, bu kalıtı küçümseyenler, kötüleyenler çok görüldü aramızda. Yine de görülüyor. Bu gibilerin kimlerin torunları olduklarını anlamak için Söylev'in dikkatle okunulması gerekir. Cumhuriyete doğru girişilen savaşta, herkesin yerini doğru saptaması, kimlerin karşı, kimlerin cumhuriyetten yana olduğunun anlaşılması o günlerin olayları ile temsilcilerinin iyi tanınmasına bağlıdır. Bazılarının sandığı gibi hiç de kolay kazanılmamıştır cumhuriyete doğru girişilen bu savaş. Hilafetin kaldırılması, cumhuriyetin kabulü gibi halkçı bir bağımsızlık savaşının en doğal sonuçlarını gerçekleştirebilmek için bile, Atatürk'ün bir kez daha canını ortaya sürmesi gerekmiştir. Hem de en yakın silah arkadaşlarına karşı...

(Cumhuriyet, 10 Kasım 1979)

FIRSAT

Aklı başında bilinen nice kişilerden dinlemişimdir. Aralarında ünlü şairler, yazarlar, önemli görevlerde bulunanlar vardır. Atatürk'ü eline geçen fırsatı değerlendirmemekle suçlarlar! Onlara kalırsa Atatürk Türkiye'de sosyalist düzeni kurabilecek güçteyken kurmamış, bu büyük fırsatı kaçırmıştır!

Neresinden tutarsınız bu sözlerin? Hani gazetelerde gördüğünüz resimde kaç yanlış var türünden bulmacalar yayımlanır ya onun gibi bir şey! Bu gibi yargılar öne sürenler, sosyalizmin, sosyal savaşımın tarihini Zaloğlu Rüstem'in serüvenleriyle karıştırıyor olsalar gerek! 1920'lerin mütegalibelerini, eşrafını da koyun ile kuzu sanıyorlar herhalde! Düşünün bir, 1920'lerin Türkiye'sinde, Atatürk'ün şöyle bir kaşlarını çatmasıyla bütün üretim araçları kamulaştırılacak; 150-200 köylü toprak sahibi feodal ağalar topraklarının topraksız köylülere dağıtılmasına ses çıkarmayacaklar; faizcilikle geçinen kasaba eşrafı «Siz bilirsiniz Paşam» diyecekler; fabrikacılar «Paşam siz istedikten sonra fabrikalarımızı seve seve emekçi kardeşlerimize devrederez» diyecekler!.. Ancak bir arada içip içip kafayı buldukça «Gelin canlar bir olalım» türünden türküler söylemekle sosyalist olduklarını sananların gerçekleştirebilecekleri bir sosyalizmdir bu! Bu fırsatı kaçırmamaya, ancak onların gücü yeter!

Bir düş dünyasında mı yaşıyordu Atatürk? Fırsatlar içinde mi doğmuş, yetişmişti? Hatırlanırsa geleceği ile ilgili ilk kararlarını tasarlarken, dayısının bostanında bekçilik eden on yaşında babasız bir çocuktur henüz. Okumak için direnir. Annesinin din eğitimi görmesini, hoca olmasını istemesine karşı koyar, annesinden habersiz askeri okul sınavına girer, kazanır. Ortaokul sıralarında özel çalışmalarıyla Fransızcasını ilerletir. **Voltaire**'i okur. Harp Okulu sıralarında

yüreği devrim düşünceleriyle dolup taşan bir gençtir. Tutuklanır, dört ay tutuklu kaldıktan sonra, hoşgörülü okul komutanının gösterdiği anlayışla okuldan kovulmaktan kurtulur, Şam'a sürülür! Yılmamıştır, Şam'dan kaçak olarak Selanik'e geçer. İttihat ve Terakki Partisinin kurulmasına öncü olur. Selanik'te tutuklanacağı sırada, eski bir öğretmenin yardımıyla Şam'a döner... Bütün yaşamı böyle, halk sevgisi, vatan sevgisi, örnek bir cesaret, zekâ ile şaşmaz bir sağduyuyu yansıtan büyük çapta olaylarla doludur. Kısa bir özete sığmaz bu destansı yaşam! Bu yaşamın en belirgin özelliklerinden biri de fırsat sözünün yeri olmamasıdır. Çekemeyenlerin fırsat dedikleri hangi koşullarsa, Mustafa Kemal o koşulları çevresinin direnmelerini kıra kıra kendi yaratmış, yaratabildiği koşulların elverdiği ölçüde değerlendirmiştir.

Erzurum toplantısını açarken, bütün sıfatlarını bırakmış, ordudan ayrılmış vatandaş Mustafa Kemal'dir sadece! Kurtuluş Savaşını, dayanabileceği en geniş tabanlı güçler olarak, Anadolu feodalleri, din çevreleri ile işbirliği ederek yürütür. Anadolu feodalleri yabancı işgali karşısında topraklarını tehlikede gördükleri, din çevreleri de Hristiyanlığın yayılmasından kaygılandıkları için destekledikleri Mustafa Kemal'i bir yandan da Birinci Büyük Millet Meclisinde sürekli olarak denetim altında tutarlar. Sovyet Rusya'nın Ankara Hükümetini tanınması, Kurtuluş Savaşına silah yardımıyla bulunması üzerine iki hükümet arasında kurulan dostça ilişkiler bu çevrelerde kuşku ile karşılanır. Doğu Cephesi Komutanı General Kâzım Karabekir, bu çevrelerin kısırtmasıyla Erzurum'dan ikide bir çektiği telgraflarla Mustafa Kemal'e «Bolşevik mi oluyoruz» diye sorar!..

Mustafa Kemal'i böyle suçlayanlar, hilafetin kaldırılmasına, cumhuriyetin ilanına İstanbul basınının özellikle Tanin, Vatan gazeteleri başyazarlarının nasıl şiddetle karşı çıktıklarını neden hatırlamazlar? Mustafa Kemal'in en yakın silah arkadaşlarının bu İstanbul basını ile nasıl bir işbirliği içinde olduklarını, bu işbirliğini, Mustafa Kemal'i devirmek için ordu içinde hazırladıkları bir darbe açığa çıkıncaya kadar sürdürdüklerini neden unuturlar? Son olarak eski İttihatçıların Serbest Fırka içinde örgütlenmelerinin neredeyse bir ayaklanmaya dönüşmesi, Mustafa Kemal'in devrimci

kadrosunu yıkmak amacını taşır. Tasarladıkları önce İsmet Paşayı hükümetten uzaklaştırmaktır. Ardından sıra Mustafa Kemal'e gelecektir!.. Son olarak şunu da hatırlatmalı ki, gerici güçler Mustafa Kemal'in varlığını ortadan kaldırmak için Selanik'te, İttihat ve Terakki Partisinde ordunun siyasete karışmasına karşı çıktığı yüzbaşılık günlerinden başlayarak, İzmir komplosuna kadar on bir öldürme girişiminde bulunmuşlardır...

Günümüzde bile sosyalist görüşlerin bizde ne derece sindirilmemiş, özümlememiş bir düzeyde olduğunu göre göre, 1920'lerin toplumsal yapısı, kültür düzeyiyle Türkiye'de sosyalizmin gerçekleşebileceğini düşünmenin tutar tek yanı yoktur. Devrimler tarih içinde toplumsal, ekonomik koşullarından soyutlanıp tek kişinin gücüyle gerçekleştirilebilecek aşamalar değildir. Sosyalizmin uygulamasını her toplumun kültürel düzeyi, ekonomik koşulları belirler.

Paris Komünü'nden günümüze değin yüzyılı aşkın bir süre geçti. Fransa'da, İtalya'da üye sayısı milyonları aşan solcu partiler var. İkinci Dünya Savaşından sonra bu ülkelerde komünist partiler iktidara geldiler, yerlerinde kalabildiler, sosyalizmi gerçekleştirebildiler mi? İspanya'nın, Atatürk'ün döneminde yaşadığı dram ortada! Sovyet Rusya, devriminin 70. yılında köklü değişimler gerçekleştiriyor; Çin'de yaşananlar da öyle...

Yapıcı bir sosyalist, toplumun tarihinde olumlu hizmetleri geçmiş her insana, sosyalist olmasa da saygı duyar. Fransızlar XIV. Louis'nin, Ruslar Büyük Petro'nun anısına, siyasal görüşleri ne olursa olsun saygıyla bağlıdırlar...

Mustafa Kemal, yaşamını, halkımızın yapısındaki ilerici özün, güçlü sağduyunun, zengin insancıl cevherlerin, toplumumuzun gelecek aydınlık günlerine inananlara ışık saçan bir simgesine dönüştürmesini bilmiş büyük bir devrimcidir yakın tarihimizde. Anısını, simgelediği bütün o sarsılmaz değerlere duyulan saygıyla korumak, yüceltmek gerekir!

(İkibine Doğru, 15 Kasım 1987)

SUÇLU

Ankara Terminalinden bir dolmuşa bindim, Esenboğa Havaalanına gidiyorum. Öbür dört yolcu işçi. Konuşmuyorlar. Belli ki tanıyorlar birbirlerini. Aralarında her ne konuşmuşlarsa konuşmuşlar, kapatmışlar konularını. Dolmuştaki bu sessizlik Dışkapı'ya kadar uzadı. Bir bakıma rahatsız edici bir sessizlik bu! Beni, hatta şoförü kendilerinden saymadıklarını belli eden bir yanı var. Kendi payıma aralarına karışıp, onları susmak zorunda bırakmanın sıkıntısını duyuyorum.

Dördü de paltosuz. Aylardan Ocaktayız. Üşümüyorlar. Üstlerinde yerli kumaşlardan temiz, ucuz giysiler. O bizim köylülerin cebi ipek mendilli, aynalı, taraklı dışarıklıklarından. Ama onlar aynalı taraklı delikanlılar değil. Bir görmüş geçirmişlik var hallerinde. Bir ezilmişlik, sonra da o ezilmişliğin üstesinden gelen bir dayanıklılık. Uzaklara bakar gibi oturuyorlar. Dirhem yağ bağlamamış, kavruk, pişik, avurtları çökük kişiler. Bir yabancı uzmanın on yıl kadar önce kendileri için söylediği bir sözü, yaptığı bir benzetmeyi anıtlıyorlar: Susuzluğa dayanıklı bozkır bitkileri gibiler!

Dayanamadım, «Almanyaya mı?» diye girdim söze.

«Yeni geldik:» dedi yanımda oturan. İki gün önce tatillerini geçirmek için gelmişler. Gümrükte öteberilerini alıkoymuşlar, onlar da bu iki gün içinde gümrük vergilerini denkleştirmişler, şimdi emanetlerini gümrükten çekmeye gidiyorlarmış.

Konu ayrıntılarıyla uzadı. Hükümetin çıkardığı kararnameden söz ediyorlar. Değeri bin lirayı geçmeyen eşyalarını gümrüksüz geçireceklerini bilerek getirmişler getireceklerini. Ama bir karton sigaraya kadar neleri varsa alıkoymuş gümrük memuru. «Geçirenler bavul bavul mal geçirdi, biz yolunu bulamadık...» diyor yanımdaki.

Şoför karıştı söze : «Gümrük müdürü var, önde gelenler var, niye hakkınızı aramıyorsunuz? Niye bir memurun keyfine boyun eğiyorsunuz?» dedi. Ben şoförü destekledim. Ama onlar, «Siz neler söylüyorsunuz Allah askına? Hiç olacak şey mi bu dediğiniz?» gibilerden bakışlarla dinliyorlar dediklerimizi. Tek sözümüze katılmıyorlar. Sanki devlet onların değil, gümrük onların gümrüğü değil, müdür onların müdürü değil! Bu güvensizlik sızlatıyor içimi. Hayır, hapishaneyi bilir, jandarma dipçliğini bilir, itilip kakılmayı bilir onlar. Askerlik yapar, vergi öder, Almanya'da, Hollanda'da, İsveç'te, hor görüle görüle, çalışıp kazandığını biriktirir, getirir. Türk kumaşı giyinir, ayakkabısını kasabasından alır. Ama gümrüğe şikâyete gelince, bütün şikâyetleri gibi, hakkını araması, ahrete, Allaha kalmıştır onun..

Onun getirdiği dövizleri alarak gezilere çıkanlar, kürk-ler, gösterişli giysiler, bir yığın ıvır zıvır dedikodu sütunlarında sözü edilen pahalı gelinlikler getirerek, kollarını sallaya sallaya geçerler. Müdürler, memurlar salt onlara kolaylık sağlamak içindir sanki! O ise yabancısıdır, borçludur, hatta suçludur memurun önünde... «Almanya'ya girerken daha rahatız» diyor az sonra... «Orada da birtakım kavgalarını, yerlilerle geçimsizliklerinizi okuyoruz gazetelerde» diyoruz. «Sen o haberlere bakma» diyor... «Patronlar, işverenler memnun bizden! Yerli işçiler istemiyor bizi!» Üstüne varmıyorum burada konunun. Herkes kadar ben de biliyorum ki yerli işçiler, ücretleri düşürdükleri, çalışma koşullarını olduğu gibi kabul ettikleri için suçlu görüyorlar onları. Ama bunu ona söylemek neye yarar? Neyi değiştirir? Çünkü o aslında, kendi yurdunda iş bulamazken iş buluyor dışarda, hem de daha uygun çalışma koşulları ile buluyor o işi. Yerli işçinin durumunu düşünecek hali mi var onun?

Bir süre susuyoruz. Bu kez o açıyor sözü. «Neme lazım» diyor, «adamlar çalışmasını biliyorlar. Tuttuğunu koparıyorlar. Adamlar çocuğu çocuğu ile karısı kızı ile toptan çalışkan!»

Bu kez tutamıyorum kendimi: «Sen, diyorum, tembel misin? Nevşehir'in bir köyünden kalkmış gitmişsin Almanya'ya. Tembel olsan oralarda işin ne? Tuttuğunu koparamayan biri olsan, Nevşehir'in bir köyünden, dil bilmeden, okul

görmeden, elinde doğru dürüst bir sanat olmadan, Almanya'nın yolunu bulur, bir iş tutar, üstesinden gelebilir miydin? Topu topu iki kolun var sağlam. Onlarla becerebiliyorsun bu işleri? Düşün bakalım bir, o tuttuğunu koparır dediğin Alman, yapabilir mi, ya da yapar mı senin yaptığın işi? Üstelik de böyle senin gibi gık demeden! Sırtında çalı çırpı çeken, tarlada çapa sallayan senin karın değil mi? Senin kızın beş yaşını bulmadan girer tarlaya. Oğlun okula gitmeden davar gütmeye başlar. Bir daha bak bakalım okul çağında çalışan çocuk var mı oralarda?»

Havaalanında ayrıldık. Uçağa bindikten sonra da unutamadım o dört işçiyi. Niye böyle küçük görür, horlarlar kendilerini? Bir masaldaki çocuğu ansıttılar bana. Kendilerini karanlık bir kuyunun dibinden yeryüzüne çıkaracak yırtıcı kuşa, o masaldaki çocuk gibi, gak dedikçe su, guk dedikçe et yetiştirebilmek için, butlarından bir parçayı koparıp verecek kadar uysaldırlar. Hilesiz çalışırlar. Toz demez, koku demez, pislik demez katlanırlar. Sağlıkları, ölebilecekleri, sakat kalacakları önem taşımaz gözlerinde. Yeter ki çalışsınlar! Ama yine de hiçe sayarlar kendilerini, Yine de kendileri değil, eller çalışkandır gözlerinde!.

Alçakgönüllülük değil artık bu davranışları. Fakat ne var ki bu söyledikleri sözler, bu yanlış yargılar da onların kafalarından, yüreklerinden kopmuş değil! Belledikleri bir yığın yalan gibi, belletilmiş kendilerine bir işe yaramadıkları! Bir dönem, reaya denmiş, suçlu görülmüş, horlanmış kendi yurdunda. Sonra Avrupalılaşmak adına, batıyı öyle yerli yersiz, öyle anlayıp kavramadan göklere çıkaran bir köksüz aydın türü tarafından yönetilmiş; bilgisizliği, görgüsüzlüğü, geriliği o kadar sık yüzüne vurulmuş ki, sonunda yüklenmek zorunda kalmış suçluluğunu! O kendi kültürüne yabancılaşmış, batılı da olamamış köksüz aydınlar, anası babası ile sokağa çıkan sonradan görme kenarın dilberleri gibi, utanırlar onunla bir arada görülmekten; onunla bir kökten tutulmaktan. Hiç, bir Alman kadar çalışkan olabilir, bir Fransız kadar ağzının tadını, bir İngiliz kadar canının değerini bilebilir mi o?

Evet, sen suçlusun arkadaş! Bütün suç senin! Bu memleket böyle yoksul kalmışsa, geri kalmışsa senin yüzünden!

Hâlâ çatal bıçakla yemek yemesini doğru dürüst beceremiyorsun! Üstüne başına bir bak! Almanya'da oturuyorsun, Almanya'da kazanıyor, yerli malı giyiyorsun! Üç beş kuruş arttırıp memleketime getireceğim diye bir palto almamışsın sırtına! Olur mu bu?

Bu karşılaşmadan sonra halkımızı uyandırmak, bir ulus yaratmak isteyen Atatürk'ün anladım neden «Türk öğün, güven, çalış!» dediğini. Anladım bu sözlerin altında boş bir gururun değil, derin bir acının yattığını.

O yol konuşmamızı tamamlamak için benim söyleyecek bir çift sözüm daha var sana kardeş: Bırak seni küçük görenlere inanmayı. Çalışmasına kimsenin çalışamayacağı kadar çalışıyorsun. Öğün, güven, hiç değilse yaptığın işi yapanlarla eşit gör kendini!.

(Cumhuriyet, 3 Mart 1973)

ACILAR ACISI BİR ÖYKÜ

Taksim'den Gültepe otobüsüne bindim. Saat akşamın dokuzunu geçiyor. Otobüs pek kalabalık değil. Bulduğum yer tam karşısına düştü. İstemesem de arada bir gözüm takılıyor; duruşu, oturuşu, üstü başı bir şeyler anlatıyor bana, sanki açık bir gazete, bir dergi var karşımda, okur gibi ilgileniyorum.

Ocak ayındayız. Hava kar gösteriyor. Paltosu yok. Bizim köylülerimiz, işçilerimiz hep paltosuzdur. Kırsal kökenli oldukları, dağda, bayırda, yapılarda, açık havada çalışmaya alışık oldukları için palto giymediklerini söyleyenler vardır. Ben o kanıda değilim. İlkın kazanç düzeylerine göre gereksinimleri arasında paltoya sıra gelmez, sonra da göçebedirlere. Yüklerini hafif tutar, sırtlarında ince bir yatak bir yorganla düşerler gurbete. Paltoları olmadığı gibi şemsiyeleri, yağmurlukları da yoktur. Islanır, çoklukla ıslak giysilerini üstlerinde kuruturlar. Onun da buruş buruş eprımış ceke-ti, çekmiş pantolonu yediğı yağmurları belli ediyor; yine de tertemiz. Ayakkabıları biçimini çoktan yitirmiş, yassılaşmış, boyasız. Belli ki sadece silerek temiz tutuyor. Bütün düğmeleri ilikli, ucuzundan koyu renk bir gömleğı var.

En ilginç yanı yüzü ile elleri. İki elini dinlendirir gibi iki bacağına üstüne bırakmış, ikisi de salt kemik ile nasır. Kütleşmiş parmaklar, üstü çatlaklar çiziklerle dolu kalın bir deri. Yüzü de öyle: Kırış kırış. Dört beş gündür sakal tıraşı olmamış. Ak düşmüş sakalları bıyıklarına karışıyor. Bakışları donuk. Önüne de eğse bana doğru da yönelse gözlerinin nereye baktığı, neyi gördüğü anlaşılmıyor...

Devinimlerindeki dinçliğe bakılırsa kırk beş elli arasındadır olmalı. Oysa altmışının üstünde gösteriyor. Kim bu adam? Hangi yorucu işten dönüyor, hangi hemşerileriyle dertleşmekten, medet kapılarından? Bu yaşa kadar ne bulmuş ne görmüş yaşamdan, bundan sonra ne umar ne bek-

leyebilir? Yarı yolu çoktan aşmış, sona doğru yaklaştıkça gittikçe hızlanan günlerini yaşıyor. Türlü acıların, yoklukların üzgünlüğü, ezikliği, akşama yakın dingin saatlerin gölge-leri gibi, sarmış yüzünü. Yüreğim dağlanıyor, insana yaraşır bir yaşam mı, yaşamak mı bu diye?..

Çocukluğumda o kadar gözyaşı döktüğüm masallardaki gibi üvey ananın yuvadan attığı, oduncu babanın boğaz der- dinden kurtulmak için ormana götürüp bıraktığı biri değil o! Melodramlardaki gibi bütün varlığını çok güvendiği öz kardeşine ya da âşığı ile bir olan karısına kaptırmış biri de değil! Melodramlardaki gibi ne kör, ne yatalak ne de belleğini yitirmiş! Açık, yalın, dümdüz bir yaşam öyküsü onunki. Yaşartmak için soğan tutmuyor göze. Abartılması gerekmiyor! Yine de en acıklı masallardan daha acı, en ko- yu melodramlardan daha yürek ezici. Yoksulluk içinde baş- lamış, yoksulluk içinde sürüyor, yoksulluk içinde sona ere-cek! Ancak Milli Piyango türünden bir lotarya kazancı yor- gun yüzünü güldürebilir. O da milyonda bir kişiye merhem olabileceğine göre... Oysa yüz binlerce, milyonlarca kişi var onun durumunda olan. Otobüsün içinde bakışlarımı biraz dolaştırınca ona benzer beş altı kişi daha iliştiriyor gözüme. Otobüse binenlerin, otobüsten inenlerin çoğu onun gibi pal- tosuz, yorgun, kırgın kişiler. Genç ya da yaşlı, kadın ya da erkek olmaları bir şey değiştirmiyor. Gülmesini unutmuş yüzler tümü. Bazıları uyukluyor, on beşinde, otuzunda, el- lisinde olanları sanki birbirinin geçmişî geleceği gibi uyum gösteriyor, bölüm bölüm değişmeyen bir yaşamöyküsünü oluşturuyor. Ellisinde olan, işinden dönen çırağa, on beşinde senin gibiydim, dayanabilirsen ellisinde sen de benim gibi olacaksın der gibi bir yakınlıkla önünden geçerken ayakları- nı çekerek yol veriyor ya da sıkışıyor, ayakta kalmaması için yer açıyor.

Artı doğumların çocukları onlar, yaşam niye dünyaya geldiniz diye karşılamış doğumlarını. Analarınız babalarınız nelerine güvendi diye çatmış kaşlarını. Dört beş yaşında işe koşulduklarını hatırlarlar. Tarla kıyılarında, sineklerin do- laştığını yüzlerinde, ağlamak isteyip de ağlayamadıklarını, kıçlarına sırtlarına inen yumrukları, tokatları, çekilen ku- laklarını. Açık kasalarda, traktörlere bağlı römorklarda uzun yaz günleri gün doğarken yola çıkıp, gün batarken

döndükleri tarlalarda pamuk çapaladıklarını, demet bağladıklarını. Göçler, ırgat pazarları, yağmurlu günlerin getirdiği işsizlikler, iki gün çalışıp kazandıklarını üç gün işsiz kalıp zeytin ekmekle olsun denkleştiremediklerini...

Sokaklarda, caddelerde sağına soluna bakmadan geçerken görürsünüz onu. Bütün o bolluk taşan vitrinlere, iki yanından akan güzel kadınlara, iyi giyimli erkeklere küskündür sanki. Selamını alan selam veren tek kişi çıkmaz. Dertlerinin yükü altında dalgınlaşarak karşıdan karşıya geçecek olsa otomobiller üstüne üstüne gelir, horlanır, azarlanır, küfürler işitir.

Çekilir çile mi yaşadığı? Sen bu cennet dünyada nefsini köreltmekle ömür doldur; dünyanın bütün nimetleri elinin uzanamadığı yerde olsun, neye baksan neyi görsen, biri işkence eder gibi, kulağının dibinde gördüklerin sana göre değil, vitrinleri dolduran bol etli yemekleri, tatlıları, güzel giysileri, pırıl pırıl ev eşyalarını, önünden geçtiğin ışıklı sıcağın evleri, kahkahalar taşan eğlence yerlerini unut diye yinelenesin dursun!

Vatandaş o da! Yasalar önünde herkesle eşit! Hepimizin ne en kötüsü ne en yeteneksizi. Öyleyken neden en geride yeri? Olanaklar tanınsa, bir beceriye, sürekli bir işe kavuşturulabilse onun da biraz olsun yüzünü güldürebilirdi yaşam. Bir de partilerin alan toplantılarına, büyüklerin gelişlerinde yol boylarına taşıyorlar onu, alkışla diyorlar alkışlıyor, yaşasın de diyorlar diyor! Alkışladığı ne, neye teşekkür ediyor? Yapılarda kum kireç taşıyarak, kazma sallayarak soluk almasına, duvar diplerinde güneşlenmesine izin verilmesine mi?

(İkibine Doğru, 28 Haziran 1987)

ÇARESİZLER

Yıllar oluyor, yaz ortalarında bir gün sabahın altısına doğru, otomobille Maçka'dan Dolmabahçe'ye inerken, yokuşa saran gezici satıcılarla karşılaşmıştım. Gerilen bacakları kolları, gövdelerinin bütün gücüyle yüklenerek, halden tepeleme sebze meyve yükledikleri arabalarıyla yokuşu aşmaya çalışıyorlardı. Yaşamlarını kazanabilmek için verdikleri savaşın güçlüğünü yansıtan böyle bir görünüşle ilk kez karşılaşşıyordum. O güne kadar Nişantaşı'nın, Şişli'nin arasokaklarında, köşebaşlarında görürdüm onları. Manavlarla marketler arası fiyatlar taşırdı etiketleri. Alışveriş edenler hep güvensizliklerini vururlardı yüzlerine, mostralarına el sürdürmemelerine kızarlardı. Tartıya el çabukluğu ile çürükleri karıştırdıklarını söylerlerdi. Manavlar da el sürdürmezdi mallarına. Mostra ile göz boyama yöntemini manavlardan kapmıştı onlar. Nedir ki alıcılar manavlara söyleyemediklerini onlara söylerken cesaretlenir, saldırganlaşırlardı.

O güne kadar mallarını satış yerine nasıl getirdiklerini bilmezdim onların. Ben sabahın erken saatlerinde, o yıllarda oturduğum Teşvikiye'deki evimden yola çıkıncaya kadar, onlar halin bulunduğu Haliç'e gitmişler, mal almış, geri dönüyorlardı! Yaklaşık gidip gelme 10 km. tutardı bu yol. Sırasında bir araba beygirinin zorlanarak üstesinden gelebileceği bir işti o dolu arabalara yokuşu aşkırtmak. Gideceksin, mal alacak, döneceksin, sonra da belediye ekipleriyle kaçmaca kovalamaca oynayarak, alıcıların azarlamalarına, horlamalarına katlanarak, gece yarılarında kadar arabanın başında dikilecek satıcılık edeceksin! Hadi o gün yazdı, hava güzeldi, bir de kışı, yağmurlu çamurlu, kaygan, karlı günleri vardı işin! Ne zaman uyur ne zaman uyanır, ne zaman dinlenirlerdi bu adamlar?

Bir başka olaya atlıyor çağrışımlarım. Yetmişli yıllarda Urla'ya bir gidişimde, Urla otobüs garajını, gıcır gıcır 24

kişilik Peugeot minibüslerle dolu gördüm. Tarlasını satan parasını minibüse yatırmıştı. Aralarında konuştuklarım tütün tarlasında çalış çalış sonu yok, diyorlardı, gene açsın, gene aç! Sattık tarlayı, yarısını peşin ödedik, geri kalanını 18 aylık bonolara bağlayıp bunu aldık. Şimdilik iyi gidiyor. Bakalım sonu ne olur?

Cepleri para görüyordu. Yıllardır özlemini çektikleri gibi yaşıyorlardı artık. Havaya girmişlerdi. Fiyakalı şoförlerdi direksiyonlarının başında. Yakıyorlardı Yeni Harman'ı, takıyorlardı kasetlerini, basıyorlardı gaza! Aylık bonolarını ödedikçe parmakları tütün yaprağının yapışkan sıvısına bulanmış, toprak köleleri olmaktan kurtulduklarını sanıyorlardı. Bir yıl sonra gittiğimde bakalım dedikleri son belirlenmişti. Arabalar yıpranıyordu. Yedek parçalar pahalıydı. Benzine ikide bir zam geliyordu. Lastikler değiştirilmek istiyordu, vb. Kalan bonolarını ödeyebilmek için İzmir'e dolu gitseler boş dönüyor, sıra almak için birbirlerine giriyorlardı. Üç dört yıl sonra o Peugeot'ların biri kalmadı görünürde. Sahipleri de garaj çevresinden silindiler. Kimi manav olmuştu, kimi kahveci. Kimi ekmeğinin ardından gurbetlere düşmüş, gidebildiği yere kadar gitmiş! Satılan tarlalar, deniz kıyısı bağlar, otomobil acentaları, benzinciler, yedek parçacılar, oto onarımcıları arasında erimiş. Minibüslerini almakla bir rulet masasına yanaşmışlar sanki! Rulet döndükçe bütün kazanç manoculara akıyor, varı yoğu elden giden genç şoför oyun salonundan çıkıyor, karışıyor işsizler ordusuna! Nereye gitsem ne iş tutsam diye, düşüne düşüne ortalarda sürtüyor bir süre! Almanya'ya gitse mi? Almanya gidenleri geri gönderiyormuş bu ara! Fransa, Kanada işçi arıyormuş hâlâ?.. Bu umutlarla oyalanıyor, başvurularına karşılık bekliyor. Satmasaydım tütün tarlasını diye düşündüğü oluyor arada. Adam sen de, diyor hemen ardından, satmayanların durumu ortada! Onlar benden de beter!..

Ne yapsın bu adamlar? Hangi dala tutunsun? Liberal ekonomi iyi güzel ama, beş dönüm tütün tarlası satmakla benzin istasyonu, yedek parça mağazası açabilse!.. Belediyede şoförlük, odacılık kadroları dolu! Otuz yaşına varmadan bezginliğin kara bulutları sarıyor yüzlerini; gülmesini unutuyor, yaşamaktan yorgun düşüyorlar.

Yalnız kentlere göç eden topraksız köylüler, arabasını elden çıkaran minibüsçüler mi çaresizler? Emekli ikramiyelerini bankerlere kaptıranlar, emlak simsarlarının, kooperatifçilerin kurbanları, aylıkları ancak ev kirasını karşılayan memurlar, işçiler, sayıları yıldan yıla artan lise, üniversite diplomalı işsizler...

Görüyorsunuz işte! Bir iş bulunca nasıl sarılıyor, ölesiye çalışıyorlar! Cesaret, sabır, beceri ne ararsanız var mayalarında. Başlarının çaresine bakmak sadece onların üstüne düşen bir sorumluluk olmamak gerekir!

Arabalarıyla rahat satış yapacakları yer gösterin o gezici satıcılara; ya da başka işler bulun! Öz yurtlarında pasaportsuz sınırı aşmış yabancılar gibi belediye ekipleriyle kovalamayın! Kısa vadeli bonolarla borçlanmalarını önleyin o genç minibüsçülerin! İşyeri açanları kiraladıkları işyeri sahiplerinin köleleri olmaktan kurtarın!

Yaşamak çaresizlikler içinde çile doldurmak değildir! Çalışan vatandaş, yarınını düşünmeden, başını yastığa koyunca gönül rahatlığıyla uyuyabiliyor mu? Bir hükümetin başağrısının, devlet yapısının sağlıklı olup olmadığının tek doğru ölçüsü budur!..

(İkibine Doğru, 13 Eylül 1987)

YENİ FEODALİTE

1950 seçimlerine gidilirken DP köylülerle o dönemin dar işçi kesimi için bir umuttu. Bu yalan, bu boş umudu yaratan, yayan, çoğu aydınlar ise DP'yi desteklerken, hele şu baştakiler gitsin gerisi kolay, gerisi kendiliğinden gelir diye düşünüyorlardı. O dönemin temel yanılgısı bu tutum oldu. Böyle kısa süreli, oyalayıcı umutlara bağlanmakla sorunlara doğru dürüst çözüm yolları bulunamayacağı anlaşıldı.

Tek parti iktidarını çekilmez duruma getiren eşraf ile bürokratların bağlaşması (ittifakı) olmuştu. Yerlerine geleceklerin bu bağlaşmanın diktasını hafifleteceklerine inandırıran kanıtlar nelerdi? Yoktu bu türlü kanıtlar ortada. Ama bu türlü kanıtlar arayan soran da yoktu o dönemde. Kısa süreli bir umudun verdiği avuntu ile kendini aldatıyordu herkes. Nitekim o süre geldi. Seçimler yapıldı. Demokratlar seçimi büyük çoğunlukla aldı. Tek parti döneminin acıları dindi mi? Aksine daha da şiddetlendi. Öyle olaylar yaşadık ki, 1950'nin seçmenleri, DP'ye oy vermekle acaba yanıldık mı diye düşünmek zorunda kaldılar.

Değişen tek şey vardı Demokratların gelişiyle: Eşraf tek başına iktidardaydı. Bürokratları eşit bir bağlaşık (müttefik) durumundan çıkararak uydulaştırmıştı. Tek parti döneminde, eşraf yakını, bürokrat cezalandırır ya da uygulardı. DP döneminde ise asan da onlardı keşen de... Kendilerine hık diyen bürokrati sürüyorlardı. Bu deneyin kanıtladığı en güçlü gerçek şuydu: Geçmişte padişah devirir gibi, hele şu başımızdakiler gitsin de gerisi kolay düşüncesi yanlıştı. Gelen, padişahın soyundan, padişahın benzeri biri oldukça durum değişmiyordu. Gidenlerin yerine geleceklerin kimler olduğu üstüne düşlere kapılmadan doğru bilgilerle karar vermek gerekirdi.

Bugün kimler olduklarını açık açık biliyoruz ilk DP'lilerin. Uzun yıllar tek parti kadroları içinde önde gelen kişiler

olarak görünmüşler, çıkarları uyduğu ölçüde tek parti yönetiminin bütün günahlarına ortak olmuşlardı. 1945'te, Çift-çiyi Topraklandırma Kanununa karşı çıkarak tek parti ileri gelenlerine baş kaldırdılar. Kısacası büyük toprak sahipleri olarak, «bize dokunamazsınız» diyorlardı. Gürültülerinden geçilmiyordu. Köylü, kendi başına verilen toprağı işleyemez, kredi ister, donatım ister diyorlar, ağır faiz, yarıcılık, marabalık düzeninin olduğu gibi kalması için direniyorlardı. Hele köy enstitülerine alabildiğine karşıydılar. Köylünün çocuğı okuyacak olursa yarın öbür gün bahçelerindeki kışlık odunu yardırarak adam bulamayacaklarını söylüyorlardı.

Bunun içindir ki DP, yurdun dört bir köşesinde büyük toprak sahiplerinin desteğini bularak çabucak örgütlendi. Gerçekte kökleri Ortaçağı kadar inen güçlü bir sınıfın temsilcileriydiler. Yüzyıllardır ülkeyi egemenlikleri altında tutmuşlardı. Adam kullanmakta ustaydılar. Bu açıdan siyasal deneyimleri vardı. İşlerine yarayan aydınları bol ücretlerle kendilerine bağlayarak; ya da ileri gelen yöneticilerle kız alıp, kız vererek, yakınlıklar kuruyorlar, satın alamadıkları çevrelerin iyi niyetlerini sömürmesini çok iyi biliyorlardı. Eyleme geçerken gerçek kimliklerini başarıyla saklamasını bildiler. İktidara karşı olan bütün güçlerden yararlandılar. 1946'da halkın önüne çıkarken söyleyecek sözleri yoktu. Toplumsal konularda bilgisizdiler. Solcularla birleşerek onların halka yakın gelen sloganlarına sığındılar. 1946 - 50 arası ise solculara yan çizerken, ilerici ya da liberal düşünceli, dürüst kişilikleriyle kamuoyunda saygınlık kazanmış adlara yanaştılar. Bir yandan da İkinci Dünya Savaşı yıllarında karaborsa yoluyla hızla zenginleşme yoluna giren bir tüccar sınıfının kazanç hırsını kamçılادılar. Savaş yıllarının ağır ekonomik sıkıntılarını çeken köylüye bolluk; aydınlara düşünce özgürlüğü, işçilere sendikal haklar vaat ediyorlar; dinsel inançları bol bol sömürüyorlardı. O dönemin DP mitinglerinde, kürsülerde nutuk atan hırslı taşra avukatları, ceplerinden çıkardıkları sigara paketlerini halka gösterir, bunu devlet yapıyor, tütünü kaçtan alıyor elinizden, 20 gramlık bu paketi kaçta satıyor size? diye sorarlardı. Hele konuşmalarının sonuna doğru «Bir Müslüman yüzünü kıbleye dönerek nasıl Hakka secde ederse, biz de sandık başına giderek öyle hak arayacağız arkadaşlar!» derlerken şişen boyun da-

marları görülecek şeydi! 1950'de iktidara geldiklerinde haktan ne anladıkları çok çabuk anlaşıldı. Seçim kampanyalarında eprimiş pantolonlarla görünen adaylar, altı ay sonra seçim bölgelerine rölevê şapkalar, İngiliz kumaşı giysilerle döndüler. Listelerine aldıkları dürüst aydınları üç beş ay içinde arıttılar aralarından. Daha 1951 dolmadan güvenilecek, işbirliği yapılacak kimseler olmadıkları anlaşılmıştı. Parti, tam anlamıyla toprak ağalarıyla bir çırpıda milyoner olmak isteyenlerin partisiydi artık. İktidara geldiklerinin ertesini günü ezanı Arapçalaştırmışlardı. Kısa sürede Ceza Kanununun siyasal özgürlüklerle ilgili hükümlerini şiddetlendirdiler. Bankaların, kamu kuruluşlarının kaynaklarını buyrukları altına aldılar. Enflasyonu hızlandırarak yapay bir bolluk yarattılar. Basın üstünde, radyo üstünde baskı kurdular, vb...

O gün bugün sağda değişen bir şey yok. Sağdaki güçler amaçlarından sapmış değiller. Nedir ki aradan geçen 29 yılın olanaklarından yararlanarak kendi doğrultularında yol aldılar. Denetimsiz bir piyasa, enflasyonun kendilerinden yana dönük çarkları ile eskisinden çok daha güçlü bir sınıf durumundalar bugün. 1950'lerin toprak ağaları, büyük kentlerde yükselen hanları, apartmanları, sanayi kuruluşlarındaki payları, kasalarında yatan milyonlarca liralık yüksek faizli tahvilleri ile işbaşına gelen bütün siyasi partileri ağzının içine baktırıyor. Yeni bir feodalite bu sınıf gerçekte. Bütün dünyada çoğulcu demokrasilerde egemenlik bu sınıfın elinde. Eskisi gibi topraklarında köle çalıştırmıyor ama, ücretleri saptayan, devlet giderlerini, hizmetlerini çalıştırdıkları ücretlilerin sırtına yıkan, taşınmaz mallarının kiralari, kasalarındaki tahvilleri ile her kazançtan pay alan bu sınıf...

Eski Avrupa'yı gezenler, kırlarda, Ortaçağdan kalma, birbirlerinden güzel şatolar görürler. Eski derebeyleri, çevresi su hendekleri ile çevrili bu şatolarda yaşarlardı dönemlerinde. Şimdi, çoğu, yeşillikler ortasında, tatil günleri gezilen hoş yerler durumunda bu şatolar. Piramitler, görkemli kral sarayları, tapınaklar nasıl kölelik döneminin simgeleri olarak biliniyorsa bu şatolar da Ortaçağ derebeyliğinin simgeleri. Batı dünyasında yeni feodallerin egemenliğini simgeleyen görkemli yeni yapılar yükseliyor günümüzde. Büyük otel zincirlerinin, çokuluslu ortaklıkların, bankaların,

tekelci anamalin gökdeñenleri bunlar. Alplerin eteklerinde, deniz kıyılarında bu gökdelen sahiplerinin küçük şatoları andıran birbirinden güzel köşkleri sıralanıyor. New York'a gidenlerin Pan-Am yapısıyla gözleri kamaşıyor. Los Angeles'ten San Fransisko'ya karayoluyla gidenler, Büyük Okyanusa bakan bir tepede yükselen Hertz'in görkemli villasına hayran oluyorlar.

Kim ne derse desin, değışmesini, günün koşullarına ayak uydurarak çıkarlarını korumasını bilen bir sınıf, bir güç bu. Paralı okullarda yetiştiriyor varlığını sürdüreceğ çocuklarını. Ama hile ile, ama zorla, ama boş umutlarla kandırarak varlığını sürdürmek için gerekli önlemleri alabiliyor.

Böyle bir güce karşı savaş vermesi gereken soldaki partilerin kendi aralarında paylaşamadıklarının ne olduğunu anlayabilmek çok güç, giderek olanaksız

(Cumhuriyet, 10 Kasım 1979)

KİRA

Büyük topraklar kalıt yoluyla kuşaktan kuşağa bölüne bölüne, ya da parça parça satılarak küçülüyor. Küçük toprak sahiplerinin sayısı gittikçe çoğalıyor ülkemizde. Yarıcı, ortakçı olarak çalışacak emekçi bulmak eskisi kadar kolay değil. Tarım işlerinde gündelikler yurdumuzun kazanç oranlarına göre oldukça yüksek. Dış ülkelerin işçi çekmesi, büyük kentlerde sözgelışı küçük bir el arabası uydurup meyve, sebze satanların devlet dairelerinde, fabrikalarda otuz yıl emek harcayanların çok üstünde kazançlar sağlamaları hazırlıyor bu durumu. Makinenin girmedığı topraklar gündeliklerle işlenirse zarar getiriyor. Batı Almanya'da, büyük kentlerde çalışılarak biriktirilen paralar, özlemi duyulan topraklara akıyor. Büyük toprak sahipleri de artık iyice göze batan topraklarını yüksek fiyatlarla satarak elden çıkarmayı daha yararlı görüyorlar. Çünkü kentleşme, büyük kentlerdeki hızlı insan sayısı artışı çok daha kazançlı olanaklar sağlıyor kendilerine. Büyük kentlerde hanlar, apartmanlar, dükkânlar alıp aydan aya sağlam para kazanmak dururken ne diye çeksinler büyük toprak sahibi olmanın kahrını! Kurakmış, selmiş, ürün pahalı gitmiş, ucuz gitmiş, taban fiyatı düşükmüş, işçi ücretleri yüksekmış, ortakçı bulunmuyormuş derdi yok artık! Satarsın çiftliğini parça parça, neredeyse arsa fiyatına, gelir İstanbul'da, Ankara, İzmir, Adana'da gücüne göre, bir mi olur beş mi olur han apartman alırsın. Hani şöyle ahım şahım bir şey değil, iki yatak odası, bir salon, bir mutfak, bir de banyolu, yirmi daireli bir apartman alsan, her daire ayda beş bin liradan, aydan aya yüz bin lira cebinde. Nasıl olsa kanunlar senden yana. Kiracılar yalvar yakar. Birini at, öbürü alıyor kapını. Arada komisyonculara para ödüyorlar. Kirayı arttırmak senin elinde. Bu yıl beş bin, gelecek yıl merhametine kalmış. İster yedi bin dersin,

ister sekiz! Dur diyen yok sana. Taban fiyatı diye hükümetin alacağı kararı beklemiyorsun...

Evet, o eski ortakçı, yarıcı, maraba hikâyeleri eskidi. Yeni derebeyler, büyük çiftlik sahipleri değil artık. Giriş kapılarında kendi adları, ya da çocuklarının torunlarının adları yazılı han apartman sahipleri. Eski yarıcılarının yerini kiracılar aldı şimdi.

Kentin iş çevrelerinden uzak bir semtinde oturuyorum. Apartmanımızın bitişiğinde altı dükkânlık bir blok var. Üstelik cadde değil, sokak arası. Altı yıl oldu o blok yapılabildi. Her dükkân altı yıldır durmadan kiracı değiştiriyor. Her gelen umutlarla gelip kısa sürede batıyor. Biri geliyor, altı ay manavlık yapıyor, öbürü bakkallığı, ardından gelen sütçülüğü, daha sonraki pastacılığı deniyor. Gelenler kirayı ödeyemiyoruz diyor kaçıyorlar. Bir bölümü işsizlikten kurtulmak için, bulabildikleri borçla girişiyorlar bu işlere. Bir bölümü emekli falan. Emekli ikramiyelerini yatırarak işe başlıyorlar. Sonunda zararın neresinden dönersen kâr sayıyor, yeni umutlarla yeni zararlara uğrayacakları serüvenlere atılıyorlar bir başka semtte.

Bu arada içlerinden birinin işi bir yıl iyi gidecek olsa sevinemiyor. Mal sahibi hemen kapıda. Adam mal sahibi değil işinize ortak sanki. Yetenekli biriyseniz, beceriniz varsa, işinizi iyi seçmişseniz, siz kazandıkça mal sahibinin yüzü gülüyor. Sanki o yetiştirip orada işe koymuş sizi. Günü gününe izliyor çalışmanızı. Kirayı arttırdım diyor, dayanıyor kapınıza. Kazandığının yarısı onun olacak! O yıl istediğini öderseniz, gelecek yıl işiniz ilerlediği ölçüde payını arttıracak. Ama işler ters giderse zarar sizin sırtınıza biniyor. Eski feodal düzenden de sert, daha acımasız bir sömürü bu. Sonunda siz pes deyip malını bırakıp gidinceye kadar sürüyor zam oyunu. Böyle böyle sürekli bir işyeri sahibi olabilmek pek az kişiye nasip oluyor.

Bizde kira dendi mi anlatılan çok yaygın bir hikâye vardır. Yaşlı, kimsesiz bir kadıncağız, evini kiraya vererek geçinmek zorundaysa, ne yapsın kirayı arttırmasın da? İnsan yüreği yufkadır. Başka konularda da bu türlü acıklı hikâyeler dinlemiştinizdir. Ama artık kimse inanmıyor bu masalla-

ra. Beş yüz, bin gecekondusu olan ağalar var. Bin odalı han sahipleri var. Taşınmaz mallarının sayısı neredeyse küçük bir kent tutacak yeni derebeyleri var. Hep o yaşlı kimsesiz kadına duyulan acımanın gerisinde palazlandı bu yeni sınıf.

Düşünülürse, ne demek kira? Ölü bir sermayeyi taşınmaz bir mala yatırmaksa, karşılığı ne olmalı bu yatırımın. Bugünkü durumuyla taşınmaz mal, canlı bir insanla eşit görülüyor neredeyse. İnsanın emeği, bilgisi, zekâsı ile ürettiğini taşınmaz bir malla bölüşmesi isteniliyor. Kanunlarla korunuyor.

Henüz köleliğin var olduğu dönemlerde, korsanlar, insan avcıları, kıyıları, zenci köylerini basar, yakaladıkları tutsakları getirir pazarlarda satarlardı. Köle kendisini satın alan sahibi için çalışırdı ömür boyu. Toplu bir para ödeyerek kölelikten kurtulurdu. Kiranın bizdeki uygulamasıyla günümüzde değişen ne? Gerçi kiracıların ayak bileklerinde zincirler, başlarında kırbaçlı bekçiler yok. Mal sahipleri sırasında kahve içiyorlar kiracılarıyla. Sistem, oldukça incelik kazanmış bir düzeyde. Babalar, bilime değer verdikleri için okutuyorlar çocuklarını. Okul giderlerini sağlamak için sırasında bağlar bahçeler, evler satıyorlar. Sonunda bir meslek sahibi oluyor o çocuklar. Mesleklerinin yanı sıra da bir mal sahibinin kiracısı! Mesleklerinden gelen kazancı bölüşüyorlar mal sahipleriyle. Öyleki babalar o öğretim giderlerini ödemek için sattıkları malları korusalar, bugün getireceği kiraların çocuklarının kazançlarından daha yüksek olacağı açık. Bu kadarla da kalmıyor çalışanların ödedikleri kiralar. Tükettikleri her şeyde sırasında yüzde elliye varan kira payı ödüyorlar. Bugün İstanbul'da aylık kirası 50 bin lira olan ayakkabıcı dükkânları var. Bir ayakkabı alan farkında olmadan satış fiyatına binen kira payını ödüyor. O pay, çoklukla o ayakkabıyı yapan işçinin payından yüksek. Bir lokantaya giden, pastaneye giden, porsiyonların, pastaların küçüldükçe küçüldüğünü görüyor. Sandviçlerin içinden peynir çıkmıyor.

İnsanlık dışı, insana saygısı olmayan bir düzen bu. Kiralar, taşınmaz malların değeri öyle bir düzeye vardı ki, artık kiracı doğan kiracı ölmek zorunda. Bir apartmanı olan ise iki yıl geçmeden yanına ikincisini diyor. Her nasılsa bir ev sahibi olan, neredeyse kölelikten kurtuluş parası öder gibi,

arsa sahiplerine, yapı korsanlarına akıl almaz kazançlar ödüyor.

Geçtiğimiz dönemde, hükümetlerin yanlış tutumlarıyla kökleştirildi bu sistem. Devlet, kendi kuruluşlarına kimsenin ödeyemeyeceği kadar yüksek kiralar ödeyerek yapılar kiralandı. Anayasa Mahkemesi yanlış bir yorumla Milli Korunma Kanununun kiraya ilişkin hükümlerini bozdu. Bugün işyerinin sürekliliği, bir barınakta sürekli oturabilmek gibi en insanca haklar korunmuyor artık. Her yıl ev aramak, işyeri aramak, evden eve, işyerinden işyerine taşınmak, bırakın ödenen kiraların yüksekliğini, işkencedir insana. İnsanın yalnızlığını arttıran yarısına güvencesini yıkan olaylardır. Para kaybı, zaman kaybıdır. Bunların yanı sıra kiraların her yıl yüzde elli arttığı bir ülkede enflasyonun en belli başlı etkenlerinden biri kiralardır.

Gelecek kuşaklar, gün gelecek, tıpkı bizim kölelik dönemi koşullarına şaştığımız gibi, yirminci yüzyılın insanları kira öderlermiş diye şaşacaklar bize. Kiracılar olarak çektiklerimize acıyacaklar...

(Cumhuriyet, 2 Eylül 1978)

EL KAPILARINDA

Penceremden dışarıya baktıkça sık sık görürüm. Bazen de sokakta karşılaşırız. Bir elinde çalı süpürge, öbüründe gaz tenekesinden bozma tahta saplı çöp kutusu yerleri süpürür, atılan öteberiyi toplar, kaldırımların diplerinde biriken çamurları kazır, kümeler. Yaz kış semtin yoğun trafiğine, gelen geçene aldırmadan sürdürür işini. Her görüşümde Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın ünlü «El Kapılarında» şiirini hatırlatır bana...

Bir karşılaşmamızda sordum öğrendim: Sivas köylerinden kalkmış gelmiş. Belediyenin 12 yıllık temizlik işçisi. Çocuk, yakacak yardımları, günde bir saat artı çalışma karşılığı ile birlikte 31 gün çeken aylar 122.000 lira(*) geçiyor eline. Yaşı 39...

1971 yılında apartmanımızın genç bir kapıcısı vardı. Henüz bir yıllık evliydi. Kalorifer dairesine bitişik, apartmanın giriş merdiveni altına açılan dar bir pencereden ışık alan kapıcı odasında otururlardı. İlk çocukları, o yarı karanlık, havasız, mazot kokusuna boğulmuş, güneş görmeyen odada dünyaya geldi. Karı koca, o odada soludukları havanın kiriyle ciğerlerinin nasıl yandığını duydukça, henüz kundaktaki bebeğin taze ciğerleriyle neler çektiğini düşünür yakınırlardı...

Almanya'ya gitmek için başvurmuştu İş Bulma Kurumuna. Askerliğini süvaride yapmıştı. Almanya'dan beklediği karşılık geldi. Seyis aranıyordu. Sadece askerliğini süvaride yapması yeterli değildi. Seyis olarak çalıştığını belgeleyebilirse hemen gidip işe başlayabilecekti. Çevik, enerji dolu, zeki bir gençti, severdim. Derdini bana açtı. Jokey Kulübünde görevli bir dosttan rica ettim. Anlayış gösterdi. O da gitti, Atlıspor tavlasında at bakımından anladığını kanıtla-

* 120 mark.

dı, istediği belgeyi aldı. 1973 yılı başlarından beri Almanya' da bir çiftlikte binek atlarına bakıyor...

Arada bir bizim semtte oturan bir yakınıyla selamını alırım. Çok iyiymiş durumu. Çalıştığı çiftlikte lojmanı, sosyal haklar sağlayan sigortaları varmış. 1100 markla işe başlamış. 1987'de 2400 marka ulaşmış kazancı. Biriktirdiği parayla İstanbul'da biri Koşuyolu'nda, öbürü Kartal'da iki daire satın almış. Mercedes'i ile geliyormuş yazlık izinlerinde. Çocuklarının sayısı üçe çıkmış, üçünü de okutuyormuş...

Ordu'nun köylerindendi o. İstanbul'da kalsa 17 yıllık bir kapıcı olacaktı olsa olsa. Apartmanın ona verebilecek başka odası olmadığı için hâlâ kalorifer dairesi bitişiğindeki o güneş görmeyen yarım pencereci odada yaşamak zorunda kalacaktı karısı çocuklarıyla, asgari ücretten ne ödeniyorsa bugün de o geçecekti eline...

«El Kapılarında» işçilerimizin Münih sokaklarında çöp-çölüğe düşmelerinden yakınır Dağlarca. Görkemli tarihi ile gün görmüş geçirmiş, fetihleri Viyana kapılarına varan koca bir ulusun bugünkü çocuklarının el kapılarında bu türlü ayak işlerinde çalışmak zorunda kalmalarına üzüldür!

Bizim sokağın sözünü ettiğim temizlik işçisi de ulusumuzun görkemli tarihinin onurunu paylaşan bugünkü çocuklarından biri. Şunun şurası beş on yıl daha, o uyduruk çöp tenekesini elinden bırakacağı günler gelecek. Sonra? Sonrası ne Mercedes'i, ne Kartal'da, Koşuyolu'nda daireleri var. Bugün barındığı gecekonduyu da yitirebilir. Emeklilik sigortasından eline geçecek bugünlerini de arayacak! Bunca yıl küreddiği çamurlara, süpürürken soluduğu tozlara karşılık bir gün olsun karnı doğru dürüst doymuş değil. Bulduğu ne Sivas'tan kalkıp geldiği İstanbul'da? Ekmek parası için kendi gibi gurbetlere düşmüş yabancı ülkelerde çalışan benzerleriyle karşılaştırılırsa boynu bükük kalan kim, el kapısı neresi?

Konunun bir başka yanı da var: Tarihimizin en görkemli dönemlerinde de reaya olarak çilesi buydu onun! Çiftbozan derlerdi onun gibilere. Topraksızlıktan, yoksulluktan köyünden kasabasından kopar, kentlere göç eder, kendi dilini konuşan ellerin kapılarında boğaz tokluğuna çalışır ömür tüketirdi. Şimdi yolları uzadı. Endüstri çağının çalışma olanaklarından yararlanarak dünyanın dört bir ya-

nına gidebiliyor, emeklerini değerlendirebilecek seçenekler bulabiliyorlar. Dilleri, huyları, tutumları kendilerine benzemez el kapılarında sıla çekiyor, çile dolduruyorlar ama hiç değilse karınları doyuyor, yaşayış koşulları bir dereceye kadar düzeliyor, kendi yaşamları harcansa da ellerine bakan çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlayabildikleri umuduyla avunuyorlar...

İşin acı bir yanı da, onların emek gücü, ürettikleri mala eklenen değer olarak sürülüyor geri kalmış ülkelere, bu arada kendi öz yurtlarına da. Dolaylı olarak o emek gücünün karşılığını biz ödüyoruz. Gönül elbet o emek gücünün ülkemizde değerlendirilmesini ister. İster ama Sıvaslı gurbetçi açısından bu değerlendirme İstanbul olmuş, Münih olmuş, ya da dün olmuş bugün olmuş değişmiyor. Giderek bugün hiç değilse ikili bir seçeneği var onun. İstanbul, Ankara yerine gözü kapalı Almanya'yı, Belçika'yı seçmeye içine itildiği yaşam koşulları itiyor onu!

18 Ağustos günlü Milliyet gazetesinde Sema Emiroğlu, Federal Almanya Konsolosluğu önünde vize almak için yığılanların çektiklerini anlatıyordu. Alman konsolosluğundan bir yetkilinin, o yazının sonunda yer alan dedikleri şunlar:

«Niçin buradaki herkes Almanya'ya gitmek istiyor? Çünkü Almanya'da sosyal güvenlik var. Sağlık sigortasından işsizlik aylığına kadar her şey düşünülmüş. Oysa bize başvuran Türklerin yüzde sekseni işsiz. Amaçları turistik vize istiyor gibi görünerek Almanya'ya kaçak olarak yerleşip çalışmak. O halde vize bizim değil sizin suçunuz. Almanya bir göçmenler ülkesi değildir. Biz vize uygulamak zorundayız. Bu insanları meslek sahibi yapmak, sosyal güvenlik hakkı sağlamak ise sizin hükümetinizin sorunu. Hükümetinizin fakir olduğuna ise katılmıyorum. Çünkü Türkiye NATO'da en çok savunma harcaması yapan ülkelerden biri. Hükümet önceliklerini değiştirip bu insanları iş sahibi yapmaya çalışırsa onların da Almanya'ya gitmesi için sebep kalmaz.»

(İkibine Doğru, 23 Ekim 1988)

SAVURGANLIK

Yıllardır ne zaman Ankara asfaltına çıksam, taşraya gidip gelen yolcu otobüslerinin durumunu gördükçe üzülrüm. Dakikada en az kırk elli kişilik iki otobüs, on on beş yolcusuyla İstanbul'dan Anadolu'nun dört bir yanına gider, bir o kadarı da yine öyle, koltuklarının yarısından çoğu boş, Anadolu'dan İstanbul'a gelir o yolda. Yani bir otobüsün yapacağı iş, giderek dört otobüse bölünmüştür. Yollarda bir yerine üç dört otobüs eskitilir.

Bunun adı rekabettir bizde, girişim özgürlüğüdür. Anladık, rekabet, iş özgürlüğü ama kimin kesesinden, kime kimlerin arasında? Otobüslerin gövdelerinde koca koca harflerle işletici firmaların adları yazılıdır. İlk bakışta o firmalar arasında gibi görünür çekişme. Arada bir bu firmaların kabadayıları arasında bu yüzden silahlı çatışmalar çıktığını okuruz gazetelerde (Bu yüzdendir ki, karayolları taşımacılığının ulusal çıkarılara ne kadar aykırı olduğu ile ilgili yayınların arttığı son günlerde, birden bire artan tren kazalarının gerisinde bile karayolları taşımacılarının parmağı olduğu kuşkusuna kapılanlar oluyor aramızda). Oysa bütün o taşıyıcı firmalar, kapıldıkları çarkın dişlileri arasına sıkışmış birer aracıdır bu acımasız çekişmede. O otobüsler yabancı malıdır. Tükettikleri akaryakıt dışardan gelir. Eskittikleri asfaltın hammaddesi katran da öyle. Yollarda tekerlekler döndükçe, adları bilinen ünlü yabancı fabrikalara, yabancı petrol ortaklıklarına akıyor demektir o para. Çekişme onların adına, hesabınadır. Ayrıca da hem yıpranan asfalt sık sık yenilenmesi gerektiği için, hem de yolcu ücretleri o otobüslerin yarı yarıya boş gidip gelmeleri kabul edilerek saptandığı için, bu çekişmeden doğan zarar devlete, halka ödetiliyor demektir.

İki üç traktörle bütün toprakları alt üst edebilecek köy-

lerde en az elli traktör, kapıların önünde bekliyor. Çiftten tırmıktan artan bütün o boş saatlerde sahiplerine özel araba, binek hizmeti görüyor o koca koca araçlar. Bazı politikacılar bu yüzden doğan döviz kaybını bir yana iterek her köylünün gönlünde yatan traktör sahibi olmak tutkusunu körüklüyorlar.

Spor kulüpleri de bu türlü bir anlayış içinde çekişiyorlar. Gazetelerin ilk sayfaları memleketin çektiği döviz sıkıntısını yansıtan çeşitli haberlerle doludur. Spor sayfaları ise kulüp hastalarının ateşini körüklerler. Beş milyon Türk lirasına dışardan transfer edilen futbolcuların haberlerini şampiyonluk yarışı gibi göstererek verirler. Anlı şanlı sporculardır dışardan gelenler. Bu işleri para karşılığı yaptıkları dünyaca bilinir. Dünya pazarlarında kaça alınıp satıldıkları kuruşu kuruşuna saptanmıştır. Özellikle sosyalist ülkelerden gelenlerin transferlerine, yurtlarına götürecekleri döviz karşılığı izin verir devletleri. Bunlar herkesçe bilinir. Bizim Merkez Bankasına ise yansımaz bu işlemler. Böylelikle transfer ücretlerinin yurtdışına kaçırılan paralarla ödendiği daha açık anlaşılmış olur. Nedense bu gerçekler kanıt sayılmaz. Futbol, voleybol, basketbol takımlarını, yönetmeliklerin izin verdiği sayıda, yabancı oyuncular doldurur. Yurtta yılda en az bir fabrika kurabilecek kadar döviz de bu uğurda savrulur.

Eğlence yerleri de bu akışa uymuştur. Rafaella Carra gibi gecede 20.000 dolar aldığı bilinen bir sahne sanatçısı, hem de yılbaşı gecesi ile onu izleyen üç gece yol parası karşılığı çalışmaya gelir bize. İstanbul, İzmir, Ankara gece kulüplerinde böyle hayır için çalışan yabancı sanatçılar doludur.

Özellikle Ankara'ya giden ya da Ankara'dan dönen uçaklara bakın. Yolcuların neredeyse yarısı devlet görevlileridir, belediyelerde, KİT kuruluşlarında çalışan kişilerdir. Yani gidip gelme yol giderleri kamu kaynaklarından ödenen kimselerdir. Geri kalan yolcuların çoğu ise yol paralarını gider olarak vergi defterlerine işleyen serbest meslek sahip-

leridir. Bu durumda THY'nin bilet ücretleri arttırılrsa ne olur, indirilse ne olur? Devletin bir cebinden çıkan para öbür cebine girmekle ödenmiş olur mu kurumun işletme giderleri? Bu durumda THY'nin giderlerinin neredeyse dörtte üçünü karşılayan devlettir yine. Bilet ücretlerine yapılan zamlarla olsa olsa enflasyonun hızı kırbaçlanmış olur.

Kâğıt sıkıntısı eğitimi, kültür hizmetlerini aksatır durumdadır. Abuk sabuk yayınlarla doludur basımevleri. Kâğıt fabrikalarından kâğıt alabilmek için İstanbul'da sayısı bine yaklaşan günlük gazete yayımlanır. KİT kuruluşları, daha başka devlet organları, özel kuruluşlar kimsenin okumadığı birinci hamur kâğıda basılmış dergiler çıkarırlar. Basın allanıp pullanmıştır. Renkli ofset baskı geleneği kısa sürede yaygınlaşmıştır. Ofset baskı tekniğinin gereksinmesi olan filmler, kasa kasa renkli mürekkepler tüketilir bu yüzden. Sayfaların kısıtlanması yerine fiyat artırılmasına gidilir. Basında hükümetlerin seyirci kaldığı bir çekişmenin doğurduğu bir çıkmazdır bu da.

Savurganlığımızın nerelere kadar vardığını sayıp dökmek için ayrı bir kitap yazmak gerekir. Sözgelisi ısıtma sorunundaki bilinçsiz tutumumuz, İlhan Selçuk'un bu sayfada köşesinden yıllardır uyardığı gibi başlı başına bir derttir. Başka bir konuda küçük bir örnek daha ekleyeyim: Paramızın az çok değerini koruduğu dönemlerde yoğurt toprak çanaklarda, teneke kutularda satılırdı bizde. Yoğurt yiyen sadece yediği yoğurdun parasını öderdi böylelikle. Şimdi ise, borç bini aştıktan sonra, plastik kutularda satılıyor. Bir plastik yoğurt kutusunun değeri ortalama iki yüz elli kuruş. Demek oluyor ki, yedi yüz gram yoğurt yiyen kimse iki buçuk lirayı (bugünkü fiyatıyla yoğurt bedelinin yüzde yirmisini) sokağa atıyor. Plastik sanayiinin temeli petrole dayandığına göre, sokağa atılan yine bir o kadar döviz oluyor. Her gün çöp tenekelerine atılan ekmek parçaları ise bana öyle geliyor ki, bizde orta çapta bir un fabrikasının günlük ürünü ölçüsündedir en azından.

Kapitalist ekonominin ittiği hızlı bir tüketim toplumu durumuna geldik. Nedir ki bu sıraladığım birkaç örnekten

görüleceği gibi tüketim toplumunun yarattığı harcamaları da aşılıyor bizim denetsiz başıboş savurganlığımız.

Devlet dairelerinde yolluk, kâğıt, otomobil, ağırlama konularındaki savurganlık alabildiğine. Yoksul bir ülke olduğumuzu unutuyor, gelişmiş sanayi ülkelerindeki varlıklı kimselerin sürdüğü yaşama ayak uydurmaya çalışıyoruz. Biriken üç beş kuruşumuzu yatırımlara yöneltecek bir sermaye piyasası kuramıyoruz. Paraya kavuşan, ev, yazlık, otomobil, deniz motoru sahibi olmaya, sonra da köpek beslemeye kalkıyor; artan parasını yurt dışında saçıp savuruyor. Daha da önemlisi savurganlık doğumla başlıyor bizde. Dünyada en hızlı çoğalan toplumların başında geliyoruz. Anadolu'da kapısının önünde yedi sekiz çocuk oynamayan ev yok. Çalışabilecek yaşta olan yedi milyon insanının işsiz yaşadığı, bir buçuk milyonun yurtdışında ekmeğini kazandığı bir ülkede, dünyaya gelen iki çocuktan birinin doğuştan işsizliğe hüküm giydiği anlamına geldiğini aklımıza bile getirmiyoruz bu çoğalmanın.

Kısacası savurganlık mayamızda var bizim. Osmanlı kalıtı, padişahların ihsan diye kese kese altın dağıttıkları alışkanlığı henüz bırakamadık. Konuk ağırlarken soframızı düzmemekte ölçümüz yok. Vakitten yana, cigara kuyruklarında saatlerce bekleyecek kadar cömertiz. Elektrik sıkıntısından söz ederken, gece yarılarını geçinceye kadar, ışıkları yanan evlerde, kahvelerde TV başında kalıyoruz. Geç yatıyor, geç kalkıyor, beden enerjimizin bir parçasını da boşa savuruyoruz.

Bütün bu alışkanlıklarımız sürüp giderken, önlenimleri için acele önlemler alınmazken, dışardan borç arıyoruz durmadan. Bu saydığım alanlarda, daha başka konularda ölçülü, hesaplı, planlı davranmak demek, en azından dışardan alınacak kredileri iki katına çıkarmak ya da borçlanma gereksinmemizi yarıya indirmek demek değil mi?

(Cumhuriyet, 31 Ocak 1979)

KARŞILAŞTIRMALAR

Yakın yıllara kadar, gezilere çıkan bazı gazetecilerimiz, özellikle sosyalist ülkelerin büyük kentlerinde gündüzleri sokakları boş gördüklerinden yakınırırlardı. Anlattıklarına göre, Sofya, Peşte, Bükreş, Moskova, daha öbür büyük kentlerin sokakları gündüzleri bomboştu, ölüydü. Yorumlarına göre baskı sonucu yaratılmıştı bu durum. İnsanlar fabrikalara, daha başka işyerlerine kapatılmışlardı.

Sonra sonra daha uzaklara gidenleri iş saatlerinde New York sokaklarının da boş olduğunu gördüler. Sabah işe gidiş saatlerinde yoğunlaşan trafik, sokakların kalabalığı New York'ta da işin başlamasıyla kesiliveriyordu. Öğle tatili süresince yeniden kalabalıklaşan sokaklar, ana caddeler akşam işten çıkış saatine kadar yine boş kalıyordu. Dikkat ettikçe gördüler ki ileri ülkelerin Londra, Paris gibi büyük merkezlerinde de gündüzleri sokakları dolduran kalabalığın büyük çoğunluğu dışardan gelen yabancılardan oluşuyordu. Ekonomisi sağlıklı, işsizliğin önlendiği ülkelerde, ister kapitalist olsun ister sosyalist, gündüzleri sokakların görünümü buydu. O kadar ki, örneğin Fransa'nın köylerinden, kasabalarından otomobille gelip geçenler, tek kişiyle karşılaşmamacak kadar sokakları boşalmış görüyorlardı.

Az gelişmiş, bizdeki gibi işsizlik oranının çalışabilen insan sayısının yüzde ellisini aştığı, çoğunlukla bir ailede bir kişinin çalışıp dört beş kişiye baktığı ülkelerde ise sokaklar günün her saatinde doludur. Aylak ev kadınları, okula gidemeyen çocuklar, asalaklar, işsizler, işsizlikten sigara satıcılığı, tombalacılık, otopark kâhyalığı, işportacılık yapan yığınla insan doldurur sokakları. Hindistan gibi sıcak ülkelerin ana caddelerinde kahveye bile gidecek parası olmayan binlerce insan duvar diplerine oturur güneşlenir, pinekler. Varlıklılar, kendileri, kadınları, çocukları otomobilleriyle sürter dururlar.

Sanıyorum ki borçlandıkça pek övünülecek, beğenilecek bir durum olmadığını anlıyoruz bu görünüşlerin. Nedir ki değişen bir şey var. Sekiz on yıl öncesine kadar sokaklarında pek az insan görünen sosyalist ülkelerin merkezlerinde, Sofya, Bükreş, Moskova gibi kentlerde iş saatlerinde satış yerleri, ana caddeler yıldan yıla kalabalıklaşıyor. Bu kalabalıklaşma azgelişmiş ülkelerin tersi olan bir nedene dayanıyor. Bu ülkede kişi başına düşen yıllık gelir dağılımındaki artış hızı hep yüzde 10'un üstünde. Çalışan erkeklerin kazancı evi geçindirmeye yetiyor artık. Kadınlar ev işlerine, **çocuklarının yetişmesine** ayırıyorlar zamanlarını. İleri kapitalist ülkelerdeki gibi ikinci üstleri mağazaları dolduran bir kalabalık bu. İşsizlerin, aylakların kalabalığı değil.

Sözünü ettiğim yazarların yakındıkları bir başka nokta da, gece saat on bir dendi mi bütün lokantaların, işyerlerinin kapanmasıydı sosyalist ülkelerde. Bunun enerji tüketimini denetlemek olduğunu akıllarına bile getirmiyorlardı. Sadece elektrik, akaryakıt tüketiminde değil, kişinin fizik gücünü boş yere tüketmesini önlemek için de alınmış önlemlerden biriydi bu. Nitekim bu önlemler sonunda enerji güçlerinde büyük artışlar sağlandı o ülkelerde. Örneğin çok geçmeden Bulgaristan bize elektrik satacak duruma geldi.

Bu konuda unuttukları bir şey vardı bunları yazan gazetecilerimizin. İleri kapitalist ülkelerde de pek değişik değildi bu durum. Örneğin Londra'da gece on bir dedi mi bütün birahaneler dakika gecikmeden kapanıyordu. Ayrıca sosyalist ülkelerde hükümetlerin çizdiği bu gibi yasaklar, ileri kapitalist ülkelerde halkın kendiliğinden uyguladığı bir yaşayış disipliniydi. Örneğin çoğu Birleşik Amerikalılar işinden çıkınca doğru eve gidiyor, akşam saat yedi olmadan yemeğini yiyor, dokuzda, en geç onda yatakta oluyordu, ertesi sabah vaktinde, dinç olarak kalkabilmek için.

Sözünü ettiğim gezi yazılarında bir de ipek çorap öyküsü geçirdi. Sofya'da ipek çorap diye kadınlar yolunu keserlerdi turist erkeklerin. Bu yazıları okuyup da 1965'lerden sonra Sofya'ya gidenler tütüncü barakalarının camlarında bile satılan naylon çorapların sergilendiğini gördüler. İşe yarar diye yanlarında götürdükleri çorapları geri getirmek zorunda kaldılar. Bulgaristan'da ilk yıllarda görülen bu sı-

kıntının nedeni bilinçli bir ekonomi planının uygulanmasından geliyordu. Bilindiği gibi tekstil, sanayi kollarının en basitidir. Tek oda içinde bir iki işçi ile bir trikotaj, bir dokuma atölyesi kurulabilir. Bu da hızlı bir tüketime daha bol mal sunmayı sağlar olsa olsa. Oysa İkinci Dünya Savaşından sonra sosyalizmi seçen ülkeler bütün çabalarıyla ağır sanayilerini kurmaya, yatırımlarını artırmaya yönelmişlerdi. Tekstil sanayiinde lükse çok sonra yer verdiler.

Sosyalist ülkelerde günlük gazetelerin sayfaları kısıtlıdır. Moskova'da ünlü Pravda, küçük boyda tek ya da iki klşe ile siyah mürekkeple basılmış, sekiz sayfa olarak yayımlanır. Ofset baskının gerektirdiği renk renk mürekkep, film, çinko kalıp gibi kullanılıp atılan maddelerin çarçur olması ile birlikte, bol sayfanın sürüklediği yayın düzeyinin düşmesi, ucuza kaçması, giderek amacından sapması gibi sakıncalar da önlenmiş olur böylelikle.

Moskova'da, Rusya Otelinde kalanlar, pencerelerinden bakınca Moskova Nehrinin karşı kıyısında alabildiğine büyük bir bacanın sürekli olarak duman saldığını görürler. On dört milyonluk Moskova'yı ısıtan iki büyük ısıtma merkezinden birinin bacasıdır bu. Havagazı, elektrik dağılımında olduğu gibi Moskova'nın ısınma, temizlik için gereksinimi olan sıcak su da merkezden verilir. İleri kapitalist ülkelerde de uygulanan sistem budur. Bu sistemin nasıl bir savurganlığı önlediğini daha iyi anlamak için bir de bize bakın. İstanbul'da telefon rehberini açarsanız neredeyse bine yakın fuel-oil satıcısı bulunduğunu görürsünüz. Bu satıcılar işyerleri tutarlar, telefonları vardır, yanlarında üç beş kişi çalıştırırlar. Kentin sokaklarında bunların bini aşkın akaryakıt tankeri dolanır. Dolanırken de trafiği tıkar, akaryakıt tüketir, tehlike yaratır. Bu ısıtma sisteminin gereği her apartmanın akaryakıt kazanı, ısıtma motorları vardır. Bakımları, onarımları bir derttir bu motorların. Çalıştırılmaları için bir adam tutmak gerekir. Neden olduğu yüksek döviz kaybı bir yana, bütün bu karışık işlerden sonra her apartmanda ısınmadan, sıcak su gereksinmesinden doğan anlaşmazlıkların ardı arkası gelmez.

Sosyalist ülkelerde ilaçlar selefona içinde, ayrıca tane ile satılır. Ambalaj giderlerinde, nicelikte savurganlık önlenmiş olur bu yoldan. Yoğurt gibi, reçel gibi gıda maddeleri

de yıkandıktan sonra yine kullanılabilen şişelerde, kavanozlarda satışa sürülür.

Bu karşılaştırmayı alabildiğine uzatabilirim. Fakat amacım bu değil. Benim görüşlerime karşı olanlarla gereksiz bir tartışmadan kaçınmak için, sosyalist ülkelerde olsun, kapitalist ülkelerde olsun, savurganlığın denetlenmesinde ortak bir anlayışın egemen olduğunu belirtmek için seçtim bu üç beş örneği..

Bizim savurganlığımızı çağımızın dünyasında, ekonomi alanında bilgisizliğimizden, bilinçsizliğimizden başka bir nedene bağlamak zor. Çoğu aile babaları, çocuklarını yetiştirirken, kendi parasal durumlarına uygun akranları ile arkadaşlık etmelerini isterler. Boşuna değildir bu önlemleri. Orta halli, ya da dar gelirli bir ailenin çocuğu, zengin çocukları ile düşüp kalkmak hevesine kapıldı mı, babaların ellerindeki avuçlarındakini satıp savmalarına kadar varır bu işin sonu. Azgelişmiş bir ülke olduğumuzu unutup, ileri ülkelerin tüketim ekonomisine ayak uydurmaya çalıştıkça, ulusça bu türlü dar gelirli ailelere dönüyoruz.

(Cumhuriyet, 24 Şubat 1979)

YENİ DÜZEN

Toplumumuzun bugünkü düzenini çağdaş buluyor musunuz? Çağdaş uygarlığı tanıyan hangi aydına yöneltseniz alacağınız karşılık olumsuzdur bu soruya. Yüz elli yıl önce batı düşüncesiyle tanışarak yetişen Tanzimatçılar henüz yirmilerini yeni aşmış gençler iken bu soruya olumlu karşılık veremedikleri için mutsuzdular. Bu yüzden yaşamlarını toplumumuzu çağdaşlaştırma çabalarına adadılar. Ömürleri, dönemlerinin tutucu baskısına karşı çıktıkları için sürgünlerde, cezaevlerinde geçti. Günümüzde kimi aydınların, amaçlarının kalıtçıları oldukları halde Tanzimatçılara kayıtsız kalmaları, giderek bu kayıtsızlıklarını küçümsemeye vardırımları üzücüdür.

Tanzimat, dil açısından yeni kuşaklara yabancı gelen bir akım. Redingotlu büyükbabaların aile albümlerinde nasılsa kalmış soluk fotoğraflarını, sandık odalarında unutulmuş kılıçlarını hatırlatıyor. Önce bu sözcüğü Türkçeleştirerek yaklaşmak gerekiyor konuya. Arapça anlamından yola çıkarak «Yeni Düzen» diyebiliriz Tanzimata.

Tanzimat, öteden beri toplumsal içeriği, düşünce yönü üzerinde bilimsel olarak gereği gibi durulmadığı için değişik yanılgılarla algılanan bir konu. Öğretim kurumlarında verilen bilgilerle Tanzimat daha çok edebiyat yanı ağır çeken bir akım olarak düşüncelerde yer eder. Şinasi ile başlar, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Recaizade ile önde gelen temsilcilerini bulur, noktalanır. Onların ardından gelen Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Halit Ziya Uşaklıgil'in Servetifünuncular olarak kümelendirilmesi anlamlarda kendiliğinden oluşan bir kopukluk yaratır. Tanzimat geçen yüzyılın ikinci yarısında başlayıp bitmiş, Servetifünun onun ardından gelen yeni bir akımmış gibi anlaşılır. Oysa Servetifünuncular her bakımdan Tanzimatı sürdürürler. Aralarında Fransızca bilmeyen yoktur. Uyakta ses yakınlığına önem vermeleri,

Servetifünün sayfalarında birleşmeleri ayrıntı niteliğinde yüzeysel özelliklerdir. Kaldı ki birbirlerine karışarak yaşarlar. Recaizade Ekrem'in **Araba Sevdası** ile Halit Ziya Uşaklıgil'in **Mavi ve Siyah**'ı, aynı yıl içinde (1896) çıkar. Abdülhak Hamit, Fikret'in ölümünden sonra yeni şiirler yayarlar.

Yeni Düzen (Tanzimat) temelde toplumsal bir dönüşümdür. İnsan hakları açısından topluma çağdaş bir yapı getirmeyi amaçlar. Yüzyıllar boyunca kaderci, dinin buyruklarına bağlı kalmış, her ne olursa nedenini Allahtan bilen bir toplumun, insana, Tanrıya, evrene bakış açısını değiştirmek kırk elli yılda gerçekleştirilebilecek bir iş değildir. Hele yüz elli yıl öncenin koşullarıyla hiç değildir! Böyle bir yapıdan insanlık onuruna sahip çıkan, özgür insanlardan kurulu bir toplum yaratmak zengin bir kültür birikimini gerektirir. Dinler, eski uygarlıklar, eski Yunan, Rönesans, Aydınlanma Çağı izinden geçerek günümüz düşünürleri, sanatçılarıyla bağlanan bir kültür birikimi edinmedikçe insan hakları kavramının boyutlarını, kapsamını tam olarak anlamaktan söz etmek boşunadır. Bu çizgi üzerinde yüzeyden edinilebilecek bilgilerle sık sık yanılgılara, çelişkilere düşmek kaçınılmaz bir durumdur. Böyle bir kültür ise eğitim kurumlarında okutulanlarla edinilmez. Okul dışı kaynaklarla bir ömür geliştirilmeyi gerektirir. Aile, okul, dost çevreleri yanı sıra toplumun kültür kurumlarının etkinlikleri ile sürekli olarak beslenmelidir. Piyano çalan, yabancı dil bilen bir anne ile zengin kitaplığı olan bir babanın çocuğu olarak yetişen bir gencin, ya da kendi dilinin klasiklerini okuyarak, özlenen düzeyde tiyatro, konser etkinliklerini izleyerek, kitaplıklarından, zengin müzelerinden yararlanarak yetişen çocukların, Rönesansı, bizde gerçekleştirilmek istenen yeni düzeni anlaması kolaylaşır.

Bizim tarih, edebiyat kitaplarımızda öğretilen özet bilgilerle yeni düzenin anlaşılabilirliğini ummak yanılgı olur. O kitapları hazırlayanlar bile henüz doğu ile batı arasında bocalayan, eski ile yeninin değer ölçülerini açıkça kavrayamamış kimselerdir. Yaşadıkları sürecin doğal bir sonucudur bu bocalama. Bu yüzden suçlayamayız kendilerini.

Yetişen genç, Yeni Düzen, yargıç kararı olmadan tutuklamaların önlenmesini, işkencelere son verilmesini öngörüordu diye okur okulda. Bu ilkelerin önemine yabancı-

dır henüz. İşkencenin ya da yukarıdan gelen bir emirle tutuklanmanın dehşetini, günü gelip de oluşan inançlarını savunurken başına geleceklerle anlayacaktır. Ya da okul kitaplarından öğrendiği kuru bilgiler, örneğin Dostoyevski'nin «Yer Altından Notlar»ını okuyunca somutlaşacak, canlılık kazanacaktır düşüncesinde.

Bizde Yeni Düzen deyince sorunun üzerinde durulmayan yanı hümanist düşünceye yabancı bir toplumun kırk elli yıl içinde bu düşüncenin temel ilkeleriyle uyum sağlayabilmesinin olanaksızlığıdır. Sorunun kapsamını tam anlayabilecek hazırlıktan yoksun olmaktan kaynaklanıyor bu yanılgı. Bir edebiyat akımı olarak, Tanzimatın, bağlı olduğu edebiyat geleneğinden koparak bu kısa süre içinde özünü yenilemesi, üstelik de halkının anlayabileceği bir dil yaratarak olgun eserler vermesi beklenemezdi. Tanzimat edebiyatının şiirde, romanda, tiyatrodaki bugün bize çocuksu gelen ürünlerine bakarak Tanzimatı küçümsemek yüzeysel bir yaklaşım olur. Tanzimat bu aşamayı yaşamasaydı, cumhuriyet kuşağına kadar gecikebilirdi bu acemilikler.

Toplumsal etkinliklerimizde, sanatsal yaşamamızda bugün de sürdürdüğümüz Yeni Düzençilerin başlattıkları eski yeni savaşıdır. Ecevit altmışlı yıllarda «bu düzen değişmelidir», «hakça, insanca bir düzen» derken Mustafa Reşit Paşanın izindedir. Niyazi Berkes «Batılılaşmanın Neresindeyiz», «İki Yüz Yıldır Niçin Bocalıyoruz?»da Şinasi'nin acılarını paylaşır. Nurullah Ataç'ın öğretisi batı düşüncesini yöntem olarak aşılacak olmuştur bizim kuşağı. Melih Cevdet Anday'a «Doğu-Batı» denemelerini düşündüren bu sorunun yarattığı huzursuzluktur. Mümtaz Soysal, Server Tanilli, Cem Alpar, daha bu satırları okurken adları hatırlanacak gelecek yazarlar, toplumbilimciler, düşünce açısından ayrılıklarımız olsa da, hep kalıtçılarımız Yeni Düzenin!

Toplumsal savaşimler, amaçlarına, ilk çıkış noktalarına doğru iz sürülerek kopmadan bütün gelişmeleriyle ele alınmadıkça kısır döngülere düşmek kaçınılmaz bir durumdur. Eskilerin deneyimleri doğru değerlendirildiği oranda yeni yanlışlara düşme olasılığı azalır.

(İkibine Doğru, 2 Mayıs 1988)

YADSINAN TANZİMAT

Başbakan Refik Saydam, 1940'ların başında devlet düzeninin A'dan Z'ye bozuk olduğunu söylemişti. Bu tanılama ondan yüzyıla yakın önce altı kez sadrazamlığa getirilen Mustafa Reşit Paşanın da görüşüdür. Mustafa Reşit Paşa, Londra büyükelçiliğinden dışişleri bakanlığına atanınca II. Mahmut'a meşrutiyete geçilmesini salık verir. Padişah bu öneriyi yerinde görse de uygulamaya cesaret edemez. 1838'de padişah olan Abdülmecit, M. Reşit Paşanın hazırladığı Tanzimat Fermanını onaylar.

Ferman, bugün de sonuçlandıramadığımız insan hakları sorununda bizde atılan ilk adımdır Fransız devriminin, İngiliz Haklar Bildirisinin insancıl rüzgârlarını estirir toplumumuzda. Mal, can, ırz güvenliği, işkencenin yasaklanması, yargısız tutuklamalara, sürgünlere son verilmesi, vatandaşlar arasında ırk, din, dil ayrılığı güdülmemesi, padişahın yetkilerinin yasa ile belirlenmesi vb. gibi... Molla egemenliğinin sağır, dilsiz bir toplum yarattığı o dönemde bu ilkelerin savunulması büyük yürek işidir. M. Reşit Paşa, 3 Kasım 1839 günü Gülhane'de düzenlenen büyük törende fermanı okumaya gitmeden önce vasiyetnamesini yazmak gereğini duyar.

Öteden beri Tanzimatı yerenlerin de övenlerin de birleştikleri bir gerçek var: Osmanlı devleti XIX. yüzyıl başında bütünüyle çökmüş, çürümüştür. Mustafa Reşit Paşa, bu yıkıntıyı onarmanın tek yolu olarak, çağdaş batı uygarlığıyla uyum sağlamayı görür. Paşa, genç yaştan başlayarak aldığı görevlerle Anadolu'yu, Rumeli'yi gezmiş, tanımış, Mehmet Ali Paşanın Mısır'da gerçekleştirdiği yenilikleri yerinde izlemiş, Paris, Londra büyükelçiliklerinde batı uygarlığının temel ilkelerini kavrayarak olgunlaşmıştır. Ayrıca da üstün yetenekli bir devlet adamıdır. Tanzimat onun yönlendirmeleriyle bir akım olarak gelişecek, kurduğu Encümen-i Daniş, Tercüme Odası gibi odaklar, bizde kabuğunu kırarak halkla bütünle-

şen çağdaş aydın tipinin ilk öncülerini yetiştirecektir. Şinasi, Namık Kemal, Jön Türklerle ilk temsilcilerini bulan bu akım aydınlarının yaşamları günümüze değin hapisler, sürgünlerle uzayacak ya da vatan uğrunda cephelerde son bulacaktır. I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet, derken cumhuriyetle sonuçlanacaktır giriştikleri eylemler! Mustafa Kemal, bu akımın yüz-yıla yakın yüreklerde yatan özlemlerini gerçekleştiren son büyük Tanzimatçıdır!..

Atatürk'ün büyük talihsizliği, adı yöresinde girilen övgü yarışı sonucu toplumdan soyutlanmış olmasıdır. Bu tür övgülerle toplumumuz aydınları düşünce savaşlarından, dolaylı olarak da halkımızın ortak özlemlerinden koparılır, insanüstü bir kimliğe büründürülerek, tunçtan mermerden bir tabuya dönüştürülür. Oysa onun, zekânın, cesaretin, yurtseverliğin destancıl bir örneği olan kişiliği toplumumuzun tarihsel gelişimi içinde kökleşmiştir. Atatürk'ün böyle bir görüşle değerlendirilmesi kişiliğini küçültmez, aksine, her demecinde yücelttiği, güven aşılama çalıştığı, bireylerinden biri olarak övüldüğü sevgili ulusuyla yaşamının onurunu paylaşmasını sağlayarak, saygınlığına insancıl bir sıcaklık getirir.

Geçmişe bakılınca Genç Osman'ı, Mithat Paşayı boğdurarak öldüren şiddetin, Namık Kemal'i sürgünlerde tutan baskının, Şinasi'ye, Fikret'e çektirilen acıların öç alıcısıdır o! Mustafa Reşit Paşa, ilk sadrazamlığından cumhuriyet ilan edeceği söylentileriyle alınmıştır. Atatürk bu söylentileri gerçekleştirir. Dönüşümlerinin tümü, Tanzimatla başlayarak tutucu çevrelerin direnmeleriyle baltalanmış girişimlerdir. Şinasi, düşünce gelişmemiz sağlanmadıkça bizde hiçbir dönüşümün gerçekleşmeyeceği kanısındadır. Düşünceyi bir dil sorunu olarak görür. Yetersiz bulduğu düşünce dilimizi geliştirmek için yaşamını büyük bir sözlük hazırlamaya adar. Daha sonra Genç Kalemler dilde özleşme akımını başlatacaklardır. Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr, İbret'teki yazılarında kapitülasyonlara, yabancı sermayeye karşıdır, bağımsızlık ve özgürlük savaşı verir, daha sonra ulusal tarih incelemelerine girer. Türk aydınları arasında yüzyılımızın başında şapka giyenler vardır. Abdullah Cevdet, Cağaloğlu'ndaki basımevinin kapısına İctihad adını «İDJTİHAD» olarak Latin harfleriyle yazar. Plevne yenilgisinden, Balkanlardaki ayak-

lanmalardan sonra, Osmanlı devletinin hesapsız gelişmesinin devletin başına açtığı sorunlar, aydınlar ile devlet adamları arasında sınırlarımızın doğal ölçülere indirilmesi görüşünü doğurur. Nedir ki bütün bu çabalar dağınıktır, bütünlükten yoksundur. Atatürk, yüzyıllık bir sürenin özlemlerini Misakı-milli sınırları içinde uygulamaya koyar, Tanzimatı ilk amaçladığı çizgiye ulaştırır.

1939'da Tanzimatın 100. yıldönümü kutlanırken, o günün olanaklarıyla Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Ankara üniversiteleri, basın, olumlu bir tanıtma kampanyası içindeydi. 1988, Atatürk'ün 50., Namık Kemal'in 100. ölüm yıldönümleri, gelecek yıl Tanzimatın 150. yıldönümü, toplumumuz susuyor!

Daha da üzücü olan şu: Altmışlı yıllardan başlayarak ilerici bilinen çevreler de bilinçsiz bir tutumla Tanzimatı kötülüyorlar! Tanzimat, batılı kapitalistlerle ticaret ilişkilerini geliştirmek için İstanbul levantenlerinin devleti zorladıkları bir oyun olarak değerlendiriliyor! Batılılaşmak, batı emperyalizmi ile özdeş sayılıyor; özentî, batı öykünmeciliği olarak görülüyor!

(İkibine Doğru, 10 Nisan 1988)

ÇAĞ ATLAMAK

Oturduğum apartman İstanbul'un seçkin semtlerinden birinde, Etiler'de, 15 katlı çağdaş bir yapı. Katlar dörder daireli, apartmanın iki asansörü, iki de kapıcısı var. Dairelerin çöpleri her akşam alınır. Böyleyken asansörlerde çok kez bir çöp torbası ile karşılaşılır. Anlaşılan kendini titiz sanaan bir hanım, akşama kadar dairelerinde tutmak istemediği çöpe en uygun yer olarak asansörü görüyor! Mutfak artıklarıyla dolu o çirkin paket, kapıcılardan biri görüp alıncaya, ya da apartmanda oturanlardan biri tepesi atıp tekmeleyinceye kadar asansöre binenlerle iniyor çıkıyor, çıkıyor iniyor! İki elinde iki güğüm, apartmanda kimi dairelere süt getiren bir sütçü var. Elinde güğümleri, binerken ayağının, sırtının yardımıyla aralar, inerken ayak tabanıyla tekmeleyerek açar asansör kapısını! Hemen her katta asansör kapılarının içi adamın ayak izlerinin damgasını taşır. Daire kapılarının önünde ayakkabılar, postallar, gaz tüpleri, atılan öteberi görürsünüz. Pencerelelerden atılan meyve kabuklarından pirzola kemiklerine kadar türlü artıklardan apartmanın dört yanını temiz tutmak olanaksızdır, vb...

Sokağa çıkınca kaldırımlar arabalarla kaplıdır. Caddede üstüne gelen araçlardan canını korumak zorunda kalan kaldırımdakilere çarpar. Trafik işaretlerine uyan yoktur. En başta resmi plakalı arabalar, trafik görevlileri çiğner o işaretleri! Dolmuşa binersiniz arabesk, lokantaya gidersiniz arabesk! Çarşı pazar kaset satıcılarının yaygarasından geçilmez! Bütün esnaf hile ile çalışır. Mostraları başka, mostralarının gerisinde el sürdürmeden alıcıya kakaladıkları malın kalitesi başkadır. Teraziler bozuk, ekmeklerin gramajı eksik, lokantalarda porsiyonlar yarımdır. Hakça düşünülürse neden böyle olmasın? Politikanın, devlet yönetiminin yalanla yürütüldüğü bir ortamda manav, fırıncı neden dürüst davransın?

Bütün bu çarpıklıkların tek nedeni var: Kültür kargaşası! Bütün bu çarpıklıklarda ayrı çağların kültürleri, o ayrı kültürlerin ahlâk, değer ölçüleri çarpışıyor.

Oturduğumuz çağdaş apartmanları yaratan yabancı bir kültür. O kültür, o çağdaş yapıları yaratan mimarları yetiştirdiği gibi, o yapılarda oturanların yaşama biçimlerini de yönlendiriyor. Daha doğrusu, o üretim düzeninin yarattığı kültür, yetiştirdiği mimarları kendine uyan yapılar yaratmaya itiyor! Apartman içlerinde «Sucuuu!», «Sütçüüüü!» diye bağırان ayaksatıcıları dolaşmaz o ülkelerde. Pastörize süt içilir! Daire kapıları önüne öteberi bırakılmasına izin verilmez, pencerelerden çöp atanlar bağışlanmaz!

Bizde yapı çağdaş ülkelerden kopya ediliyor. İçinde yaşayanlar ise kendi kültür alışkanlıklarıyla taşınıyorlar bu yeni yerleşim birimlerine. Taşınırken arkalarından eski mahallelerinin sakalarını, sütçülerini de sürüklüyorlar. Sütçü köyde ağıl kapısını açmaktan kalan bir alışkanlıkla ayakla açıyor asansör kapısını...

Trafik kargaşasından yakınır dururuz. Bütün göstergeler daha uzun yıllar yakınacağımız doğrultusunda! Çünkü otomobil de onu yaratan uygarlığın bir parçası, bir ayrıntısı. O uygarlık, otomobil ile birlikte, geometrik sokakları, caddeleri, yayaları güven altına alan düzgün döşeli geniş kaldırımları ile çağdaş kentlerin de yaratıcısı! Otomobil yaratırken bu kent yapısı yanı sıra, yaya çivileri, ışıkları, işaretleri ile teknik trafik düzenini de yaratarak tamamlıyor buluşunu. Dahası trafik görgüsü, trafik hukuku, trafik eğitimi ile bütüne ulaştırıyor. O ülkelerde hümanist bir kültür düzenler yayalarla otomobil sürenlerin ilişkilerini. İki grup karşılıklı olarak birbirinin haklarını sayar. Otomobil süren bilir ki, otomobil sürme durunu geçicidir. Az sonra gittiği yere varınca inecek, yayalar arasına karışacaktır. Aslolan yayaların güvenliğidir. Çünkü kendi güvenliği de buna bağlıdır...

Biz otomobili onu yaratan kültürden soyutlayarak dışardan alıyoruz, sonra da ata eşeğe binmekten, yük arabası kullanmaktan kaht bir kültürle, yine o kültürün çizdiği yollarda kullanıyoruz! Feodal üretim düzeninde at ağanın, orduda subayın hakkı, binek aracıdır. Bu sınıflandırma ile bir ayrıcalık simgesidir. Yayalara tepeden bakılır. Dikkat edenler bizde araba kullananlardan çoğunun bu kafa yapısında

olduğunu gözlerler. Bu gibiler, araba sahibi olmakla ayrıcalıklılar arasına katıldıkları kanısındadır. Bilinçaltılarında yer eden bu anlayışla Mercedes'i olan Anadolu sürene göre öncelik, ayrıcalık taslayacak kadar gülünç düşen ilkel davranışlar gösterir!

Düşünülürse, toplum olarak otomobile katkımız, nazar boncukları, maşallahlar, takılan adlar, «Allah korusun» yazıları! Kurbanlık koçlar gibi allayıp pullayanlarımız var arabalarını. Asfalt bulvarların inişlerinde hızı kesmek için dökülen beton tümsekler de bizim kültürümüzün yarattığı bir buluş! Ata köstek vurmaktan esinlenmiş olsa gerek...

Köy sokaklarında, nasıl sağmallar, bineklerle insanlar iç içe yaşar, tavuklar insanların, bineklerin ayakları arasında dolaşırsa, kentlerimizde araçlarla insanların görünümü odur bizde. Atını mahmuzlar gibi gazlar araba sürenler. İyi araba sürmenin ölçüsü hızdır. Oysa iyi araba kullanan kişi, her şeyden önce arabasında bulunanlara, geçtiği yollarda başka arabalara, yolu üstündeki yayalara korku, ürküntü, rahatsızlık vermeyen, tam aksine güven duyuran kişidir. Çağdaş bir araç olan otomobili kullanmanın ön koşulu budur.

Bizdeki trafik kargaşası, köyden kente hızlı bir göçün, çağın gerisinde kalmış bir eğitimin, çarpık bir kentleşmenin, insana, insan haklarına değer vermeyen bir düzenin göstergesidir. Günün her saatinde sokakları dolduran araç-insan kalabalığı işsizliğin, gelişmemişliğin, kapkaççılığın kanıtları olarak sırtır. Bu görünüş değişmedikçe dışardan gelen otomobil, bilgisayar aygıtları, TV, tüketim malları, yapı modelleri, daha ne aklınıza gelirse tümü, geldikleri ülkelerin malı olarak kalır bizde, özümrlenemez!..

(İkibine Doğru, 28 Şubat 1988)

ÇAĞ ATLAYABİLİR MİYİZ?

Otomatik telefon köylerimize ulaştı, yerli otomobil üretim sayısı yılda 100.000'i aştı, TV satışları şu kadar, buzdolabı bu kadar... Böyle sürüp gidiyor bizi yönetenlerin övünmeleri, bütün bu artışlar çağ atlamanın kanıtları olarak öne sürülüyor. Okur yazarlarımız arasında çağın teknolojisini aktarmakla çağdaşlaşacağımıza inananlar çoğunluktadır. Bu çoğunluk arasından çıkan bizi yönetenlerin de böyle düşünmesi olağandır diyerek irdelleyeceğim konuyu. Bu yoldan çağ atlayabilir miyiz?

Tarih, çağdan çağa geçişleri önemli olaylara bağlıyor! Tarih öncesinden tarihsel çağlara geçişte yazının bulunuşu; ortaçağdan yeniçağa geçişte eski Yunan uygarlığının hümanizm anlayışına dönüş, üniversitelerin kuruluşu, dinsel eğitimin yerini bilimsel eğitime bırakması; yakınçağa geçişte Fransız devriminin insanlığa kazandırdığı haklar ile özgürlükler vb. gibi...

Tanzimattan Atatürk devrimlerine varan dönemde girilen atılımlarla bölük pörçük de olsa çağdaşlaşma çabaları görülür bizde. Galatasaray Sultanisi, Mülkiye gibi kurumlarla eğitimde, eğitimin yanı sıra orduda, maliyede batı örnek alınarak bazı dönüşümlere girilir. Nedir ki bütün bu dönüşümler eski ile yeninin karışımı oldukları için köksüzdür, yetersizdir. Atatürk devrimleri bu yetersizliğin bilinçle anlaşılmasından doğar. Atatürk devrimlerinin temel ilkeleri, Fransız devriminin de temeli olan Fransız aydınlanma felsefesinden kaynaklanır. Bu felsefe ile bağımsızlık insan onurunun temel ögesi olarak özümseilir. Hızla girilen bütün atılımlar uluslararası toplulukta saygın bir yer edecek bağımsız bir Türkiye yaratmaya yöneliktir.

Çok kişinin Atatürk devrimlerini yanlış ya da eksik olarak anlamalarının nedeni bu temel felsefeden kopuk olarak yorumlamalarından doğar. Atatürk bu temel felsefe ile Tan-

zimatın gerçekleştiremediği köklü dönüşümlere girişir. Eğitim laikleştirilerek, dinin tartışılmasını yasakladığı dogmalardan ayıklanır. Üniversite bilimsel ilkelerle yeniden kurulur. Ulusal bir bilim kültür dili yaratmanın gerekliliği anlaşılır, yerli sanayiinin temelleri atılır. Ekonomik özgürlük ilkesi devlet yönetiminin ana görüşüdür. Enflasyon sıfırlanmıştır. Dahası Türk lirası yabancı paralar önünde yıldan yıla artan değer kazanır. Çiftçiye topraklandırma girişimleri, köy enstitüleri, eğitim, sağlık hizmetlerinin parasız olması, yoksul çocuklarına sağlanan parasız yatılı okuma olanağı, yazı devrimi, klasiklerin dilimize çevrilmesi, halkevleri, sanat kültür alanlarında girilen atılımlar, tümüyle tutarlılık, bütünlük gösterir o dönemde; sonuç olarak feodal bir toplumu çağdaşlaştırmayı amaçlar...

1987 yılında çağ atlama savında olan Türkiye’de ise görülenler nelerdir?

İstatistikler 1987’de ücretlilerin ortalama kazancını ayda 89 dolar olarak gösteriyor. TL olarak bu para yılın kuruyla 90.000 liranın altındadır, çağdaş uygar ülkelerdeki ücretlilerin kazançlarından en az on kat daha düşüktür. Bunun yanı sıra enflasyon hızı yüzde 60’tır, ücretlerin ayarlanması sürekli olarak bu hızın gerisindedir. Herkesin bildiği çarşı pazar fiyatlarıyla çalışan bir insan nasıl karın doyurur, nasıl konut edinir, ısınır, giyinir bu kazançla, eşine, çocuklarına ne ayırır, kültürel gelişmesini nasıl sağlar? Bu kazanç düzeyi, yirminci yüzyılın çok gerilerine, mağara dönemlerine götürür pranga vurduğu vatandaşı. Nitekim bu kazanç düzeyinin belirlediği koşullarla büyük kentlerimizi kuşatan gecekonduarda yaşanan yaşam budur!

Türk parasının değeri düştükçe yabancı para ülkenin bütün besin ürünlerine, doğal kaynaklarına el koyar, ülkesine çeker götürür. Uygulanan ekonomi örneği çok eskidir bizde. Feodal yapının yoksul bıraktığı köylü ile ticaretin zenginleştirdiği kasabalı arasında yüzyıllardan beri yaşanmaktadır. Köylü yetiştirdiği tavuğu, yumurtayı, ürettiği sütü, yoğurdu, tereyağını kendi yiyemez, kasaba pazarında satar paraya çevirir, o para ile şeker, gazyağı, giyim gereksinimlerini karşılar. sattıkları hep ucuza gider, aldıkları hep pahalıdır. Bu değişimde malının değerini sürekli olarak düşürmek zorunda kalan köylüdür. Bizim 24 Ocak kararlarından

bu yana dinlediğimiz ihracat masalı budur. Paramızın değerini sürekli olarak düşürerek etimizi, güzelim meyvelerimizi yabancılara yediriyor, güneşli kıyılarımızda yaptırdığımız lüks otellerimizi yabancılara peşkeş çekiyoruz. Bu alışverişte yabancı ileri ülkeler kentli, biz köylünün yerini alıyor, sütünü yumurtasını kendi yiyemeyen, iki odasından birini kiraya veren köylüler, dar gelirli gibi yaşıyoruz. Bu yoldan yüzyıllardır köylü çağdaşlaşamamıştır, ulusumuz da çağdaşlaşamaz. Bizim gibi yetiştirdiği değerli beyinleri yabancı ülkelere bağışlayan, işsizleriyle yabancılara ucuz emek gücü sağlayan, sonra da o ülkelerde bu katkılarımızla üretilenleri pahalıya satın alan ülkelerin çağ atlama umutları boştur, masalıdır!

Ortaçağdan çıkan bütün toplumların geride bıraktığı dinsel eğitimle, laik liselerin yerini alan imam hatip liseleriyle çağ atlanmaz, olsa olsa ortaçağa dönülür! Çağ atlamak, çağın kültürünü özümlemekle olur. Günde on iki saat çalışıp da açlıktan ölmeyecek kadar kazanan, fizik yapısı kırkına varmadan çöken kitlelerin kültüre ayıracak ne zamanı vardır ne de gücü!

Bütün okullar bilgisayarlarla donatılsa ne değişir akılcılığın özümsemediği bir ülkede? Olsa olsa bilgisayar üreten ülkelere pazar sağlanır, yerli araçlar zenginleştirilir. Köylere kadar ulaştırılan telefon kulübeleri gün gelir telefon ücretlerini ödeyemeyenlerce başka gereksinimler için kullanılır!...

Çağ atlamak ayrıcalıklardan arınmış, düşünce özgürlüğü, emeğinin tüm hakları güven altına alınmış insanlardan kurulu toplumların harcıdır. Yeniçağa damgasını vuran Fransız devrimi «Özgürlük, eşitlik, kardeşlik» derken bu koşulları öngörüyor!...

(İkibine Doğru, 13 Mart 1988)

UMUT

Namık Kemal, Şehzade Murat Efendiye umut bağlamıştı. Kendi meşrutiyetçi görüşlerinin Şehzade Murat Efendinin tahta çıkmasıyla gerçekleşeceğini sanıyor, bu umutla yakın dostluk kurduğu şehzadenin Kurbağalıdere'deki köşküne taşınıp duruyordu. Namık Kemal'in sürgününü hazırlayan da bu umut oldu. İlkın şehzade ile yakınlığından kuşkulanan Abdülaziz Namık Kemal'i Magosa'ya sürmüştü; daha sonra II. Abdülhamit tahta geçince, V. Murat'ın 93 günlük padişahlığı sırasında çıkan aftan yararlanarak Magosa'dan dönen Namık Kemal'i Gelibolu mutasarrıflığına atayarak İstanbul'dan uzaklaştırdı. Gidiş o gidiş, bir daha da ömrünün sonuna kadar, on bir yıl, Namık Kemal İstanbul'a dönmedi.

Yalnız Namık Kemal değildi V. Murat'a umut bağlayan. O dönemin hemen bütün ilerici, meşrutiyetçi aydınları birleşmişlerdi bu umutta. V. Murat'ın iyi denebilecek bir eğitim görmüş olması, tarihle, edebiyatla, müzikle ilgilenmesi aydınlar arasında yeterli görülür bu umudun doğması için. Oysa sağlıksız, ruhsal dengesi bozuk bir kişidir V. Murat. Ama bu umuda kapılanlar şehzadenin bu yanını görmek istemezler. Amcası Abdülaziz'in padişahlığı sırasında on beş yıl gözaltında âdeta tutuklu gibi yaşamak daha da ağırlaştırır V. Murat'ın vehimlerini. Meşrutiyetçi aydınlar yine de gözleri kapalı kalırlar bu duruma. 1876'da V. Murat'ı yarı deli olarak tahta çıkarır, üç ay sonra da akıl hastası olduğunu kabul etmek zorunda kalarak tahttan indirirler. Ardından bir kez daha aldanır, yüzlerine gülen II. Abdülhamit'i, yeni bir umutla padişahlığa getirirler.

Osmanlı tarihinde yeniçerilerin sık sık kazan kaldırarak, «İstemezük» diye saray kapılarına dayanmaları da bir bakıma yaratılan bu türlü yalan yanlış umutlarla ilgilidir. Birtakım hoşnutsuzlukların birikmesiyle kabaran öfkeler

padişah başları vurur, umut bağlanan şehzadeleri tahta geçirirler. Cûlus bahşişleri, bazı ödünlerle bir süre yatıştıktan sonra biriken yeni hoşnutsuzluklarla yine saray kapısında görünür, bu kez tahta geçirdikleri şehzadenin başını isterler. Bu umutlar bir türlü sarayla yeniçeri ocağı ya da taban arasında sağlıklı bir ilişki yaratılmasına yeterli olamaz.

Yakın tarihimizde her dönemde umut kişiler yaratılır. II Meşrutiyetin ilanından bir ay kadar önce, dağa çıkıyorum diye apoletlerini sökerek Selanik'ten ayrılan Binbaşı Enver Bey, bir ay sonra Tikveş'ten dönüşünde Selanik istasyonunda Talat Beyin hazırladığı görülmedik bir törenle karşılanınca umut oluverir. Cumhuriyet döneminde iktidarların gönlünü edemediği çevreler kendi umut kişilerini yaratırlar. Bu umutların bazıları açık adlardır. Serbest Fırkanın doğusunda Fethi Bey, DP'nin doğusunda Menderes gibi. Bazen de fısıltılara dönüşürler. Ağızlarda çoklukla bir generalin adı dolaşır. Mareşal Çakmak, Cemal Gürsel, Faruk Gürler gibi. Çok partili dönemin ilk yıllarında İnönü iktidarda iken umut Menderes'tir. Menderes iktidara geçince umut İnönü olur. 27 Mayıs'tan sonra kısa bir süre içinde, Demirel, bir türlü başında doğru durmayan fötr şapkası ile, DP döneminde güçlenen esnaf kökenli iş çevrelerinin umudu olur. Buna karşılık aydın çevreler umut olarak Ecevit'i öne sürerler. Bu arada aşırı sağdan aşırı sola kadar değişik akımlar kendi umut kişileri ekseninde siyasal partiler kurarak gruplaşırlar.

Bu kısa özetlemeden sonra kendiliğinden akla gelen soru şu oluyor: Bütün bu adlar umut olmayı hak etmek için neler yapmışlar, neden umut olmuşlardır? V. Murat örneği gibi bu adların tek tek kişilikleri üzerinde durmak, tutumunun temelindeki yanlışlığı görmekten uzaklaştırır bizleri. Çünkü konunun daha önemli olan yanı bu umut kişilerin kişilikleri ile umut olmayı hak edip etmedikleri değil, umutlaştırılmış olmalarıdır.

Namık Kemal ile arkadaşlarının V. Murat'a, ardından II. Abdülhamit'e umut bağlarken önemli yanlışları, V. Murat'ın akıl hastası olduğunu, ya da II. Abdülhamit'in çok kurnaz bir kimse olduğunu anlayamamalarından gelmiyor-

du. Yanılıgı kendi düşüncelerini, inançlarını gerçekleştirebilecek kimseyi kendilerinin dışında aramalarındaydı.

Siyasal bilinçlerinin henüz eksik bir yanından kaynaklanıyordu bu davranışları. İşbaşına kendilerinden yana bir padişahın gelmesi ile düşüncelerinin toplumda kurumlaşabileceğini sanıyorlardı. Bu yanlış umudun adı V. Murat oluyordu böylelikle. Nitekim tahta çıkardıkları V. Murat'ın daha padişahlığının ilk günlerinde yakınlıklarından ürkmeye başladığını gördüler. V. Murat, saray düzeninin koruyucusu daha güçlü çevrelerin gölgesi altında eziliyordu. Demek ki bir umut yaratıp öne sürmek, egemen çevrelerin kanatları altındaki bir düzeni değiştirebilecek bir yöntem değildi.

Geri kalmış toplumlarda kişilerin böyle umutlaştırılmasının nedenlerini anlamak daha da kolaydır. Gerçekte totemizmin kaynaklarına, toplumların tabular yarattıkları dönemlere kadar inen alışkanlıkların sürüp gitmesinden doğan bir durum bu. Çok Tanrılı dönemler öncesi kutsallaştırdıkları totemlerine bağlı insanlar elbette yanılıyorlardı bu umutlarında. Gökgürültüsünden, karanlıktan, sağınlardan duydukları korkulara karşı totemleri olan hayvanların gücüne sığınıyorlardı. Yine, başbuğ bildikleri kişileri tabulaştırarak, kendilerinin üstünde toplumdışı bir kişi olarak görüyorlardı. Çağımızın yaşanılan gerçeklerine bakarak, günümüzde de sürüp gittiği yadsınılamaz bu tutumun. Umut olan, umutlaştırılan kişi bütün eksiklerinden, kusurlarından soyutlanıyor, aramızdan biri olduğu unutuluyor ya da unutturuluyor. Bu kişilerin toplumumuzun bugünkü eksiklerinden yara almadan kurtulamayacakları hesaba katılmıyor. Her birimiz, aramızda en iyi yetişmiş olanlar bile, ne kadar büyük çaba gösterirsek gösterelim, geri kalmış bir ortamda kendi bilgi eksiklerimizi tamamlamakta karşılaştığımız güçlükleri; deneylerimizin, görgümüzün yetersizliği ile sık sık yanılgılara düştüğümüzü göre göre, umut bağladığımız kişiyi bu yanılgıların dışında tutuyor, aldanmakta birbirimizle yarışıyoruz.

Konunun bir başka yanı da sistem demokrasi olunca bu yanılgının daha da ağır bir nitelik taşıması, giderek kimi yerde trajediye, kimi yerde komediye dönüşmesidir. Bir yandan halkın, çoğunluğun egemenliğine inanacaksınız, bu var-

sayımı dilinizden düşürmeyeceksiniz, bir yandan da, geri kalmış bir toplumda, bütün sapmaların, bütün çürümelerin, çağdışı kireçlenmiş bir düzenin düzeltilmesini büyücüyümüş gibi tek kişiden bekleyeceksiniz! Nedir ki geri kalmış toplumlarda girişilen demokrasi denemelerinde bu çelişmeden kaçınılması çok güç, giderek olanaksız. Denilebilir ki, geri kalmış ülkelerde, politikacılar umut kişiler yaratırlarken, bilerek ya da bilmeyerek, toplumun yeni totemlere olan gereksinmelerinden yararlanıyorlar. Son seçimlerin sonuçları yayımlanırken TV ekranlarında bir kez daha gördük bu gerçeği. TV görevlilerinin seçim bölgelerinde bazı seçmenlerle yaptıkları konuşmalar yayımlandı. Ne kadar üzücüdür ki, çok ilkel, dünyadan habersiz vatandaşlarımızdı bunların çoğu. Çağlar gerisinden seslenen bu kimseleri seçim şandığı başına sürükleyen güç neydi? Oy kullanırken tabulaştırılan parti liderlerinden, totemleri olan parti amblemlerinden başka ne biliyorlardı?

I. Meşrutiyetten günümüze kadar uzanan dönem içinde bizde kendine umut dedirtmeyen tek lider görülüyor: Atatürk. O, her kez, söze büyük Türk ulusu diye başlar. Yaşamı boyunca halkın kendine olan güvenini güçlendirmeye, halkı biliçlendirmeye çalışır. Doğru olan da budur. Çünkü demokrasi bireylerin tek tek katkıları, denetimleri ile gerçekleşebilir. Bunun aksi olarak, yaratılan umut kişilere bağlanmak, yaratılan umutlar ölçüsünde büyük düş kırıklıklarına yol açıyor. Daha da kötüsü, yıpranan umut kişilerle birlikte haklı olan görüşlerin, düşüncelerin de yıprandığı görülüyor. Bilimsel doktrinler yerine umut kişilere bağlananları daha ilk yenilgide günümüzde olduğu gibi şaşkın bırakıyor.

Şu da var ki son seçimlerden bu yana bu gerçek anlaşıl-mışsa yaşanan deneyim yararlı olmuş, şimdiden yeni bir umut doğmuş demektir. Çünkü her umut umutsuzluğun başladığı, bir önceki umudun boşluğu anlaşıldığı yerde doğar.

(Cumhuriyet, 3 Şubat 1980)

İNAN HALÛK...

İnsanoğlu iki yoldan aldatır kendini. Bir anlamda insanoğlunu iki yoldan aldatabilirsiniz demektir bu. Ya geçmiş i överek ya da geleceğ i. Başka bir deyiş le söylenecek yalan ya geçmiş e dönük olmalıdır ya da geleceğ e! Yaş adığı günlerin sıkıntıları, tekdüzeliğ i ile bunalan insan iki yönden de hazırdır aldanmaya. Geçmiş i güzel yanlarıyla hatırlar, dertlerinden, kazasından belasından arınmış olarak özler. Geçirilen bir hastalıktan, atlatılan bir kazadan, parasızlık günlerinden yıllar sonra nedir hatırd a kalan? Kiş i kendini zorlasa da ürkmez, o olayların korkularıyla, öfkeleriyle kaş larını çatamaz. Sevinçlerini, mutluluklarını ise hatırlamaya daldıkça ayırımında olmadan yüzüne bir gülümseme yayıldığı görülür. Acıları unutulur, geçmiş in sevinçleridir insanla birlikte ömür boyu yaşayan. Diyelim ki gençliğ inde futbol oynuyordu anılarına dalan. İskaladıkları silinip gitse de attığı goller belleğ indedir. Yüz metreyi on bir saniyenin altında koş ardım derken, hâlâ mutludur. Tatlı geçmiş ! Analı babalı, sıcak sevgilerle sarılıp sarmalanmış o başıboş günler! Ekmek elden yaşanan o uzun yaz dinlenceleri! Kır ları, kıyıları dolduran gençlik kakhahaları! Umutlar, umutlar, umutlar... Yaş amın hep böyle sürüp gideceğ i sanıldığı dönem!

Yaş anan aş klarda büyük küçük bütün yalanlar, o anlamsız kıskançlıklar, boş kuş kular, darılıp barış malar uçup gitmiştir bir yerlere. «Yaş amımda bir kez sevdim, o da seni!» gibilerden ışıklar saçan kısacık bir cümle, söylendiğ i yerin dekoru, günü saati, söylendiğ i ses tonu ile yankılanır durur bellekte. Aldatılan, bu yüzden bunca gözyaş ı döken bir kad ın yıllar sonra bağ ıslamıştır aş ığ ını. «Elinde olmadan yalan söyled i, ama beni severdi...» derken gülümser. İnanmak istediğ i gibi inanmıştır sevildiğ ine. Yıllar sonra da olsa sakın sevdiğ i adamı kötülemeye kalkmayın ona, kırılır, belki de düş man olur size!..

Avukatlık yıllarımdan bilirim, maldan ya da özgürlüklerinden olacaklar diye, dava süresince yaşamları kararancıların davayı kazandıkları gün bütün korkuları iğne yemiş balon gibi söner. Güzel bir geziden, Paris'ten ya da Uzakdoğu gibi bir yerden dönerseniz, sakın gördüklerinizi olduğu gibi ya da olumsuz yanlarıyla anlatmayın sizi dinleyenlere. Aşk-lar, güzel kadınlar, erişilmez sanat olayları, uygarlık, cömertlik öyküleri ile süsleyin! Ancak bu yoldan inanılır, hoşlanılır duruma getirebilirsiniz...

Geleceğın hep vaatlerle dolu olmasını düşler insan. Yaşadığı günlerin dışında bir şeyler getirmesini bekler. Bu aldanma gereksinmesiyle düşsel cennetler yaratır kendine. Daha da ileri gider, bu dünyada kavuşamadığı mutluluğa, nimetlere öbür dünyada erişeceğine inanır.

Geçmişte kalmak, geçmişe dönmek, geçmişı sürdürmek olacak iş değildir. Geçmiş geçmiştir, bir daha dirilmemek üzere ölür. Geçen dakikalar sürekli ölüm olduğu gibi, sürekli doğumdur da. Doğanın, yaşamın eytişimi, tarihin öğrettikleri durmadan doğrular bu gerçeğı. Geçen zaman, ilerleyen teknik, gelişen insan bilinciyle toplumun yapısı da kendiliğinden değişir, bugünü dünden ayırır! Ama gelin de anlatın bunu gerçeğı görmek istemeyenlere! Aldanmak için kendine uygun gözlüğü bulur o. Kırk hovardanın yâr olamadığı bir kadına âşık olunca yapay erdemler yakıştırır. Don Kişot'a Dölcinea'nın kimliğini doğru anlatamazsınız!

Tutucu geçmişte yaşar. Geçmişin yapısındaki yıkıntılara, çürümeye gözleri kapalıdır. Kendisine nesnel açıklamalarda bulunanlara o yıkıntıların onarılacağını, geçmişin salt olumlu yanlarıyla yaşatılacağını söyler. O olumlu yanların hak-sızlıklar, acılar, yanlışlarla bir bütün olduğuna inandıramazsınız onu. Hâlâ Orta Asya'dan atlarıyla doludizgin gelip yalınkılıç Viyana kapılarına dayanan akıncı cetlerinin rüyalarıyla sarhoştur! Din devleti olarak neyimiz eksikti? Din devletiydik de Viyana kapılarından Ankara yakınlarına kadar niye geriledik diye sormanız boşunadır ona. Sömürgecilik döneminin tümüyle garipsendiğinin, büyükbabaların, babaların parasıyla övünmenin ayıp sayıldığıının ayrımında değildir çağımızda... Yalnız bize özgü değil bu tipler. Paris'te duvarlarda hâlâ **Bourbon**ları öven yazılar okursunuz. Batı Almanya'da Hitler hayranlarıyla karşılaşırsınız...

Kimi politikacılar, yazar çizerler, insanoğlunun bu aldanma. avunma gereksiniminden kaynaklanan zayıf yanlarını bilirler, bildikleri oranda da sömürürler. İzin belgesi ellerindeymiş gibi şehit düşeceklerle cennet vaat ederler açtıkları savaşlarda. Eğitimciler, geçmişin tarihini, edebiyatını, bir daha erişilmezmiş gibi akitirler gençliğin kulaklarına. Yaşadıkları günleri, geleceği, bir bakıma bu yoldan küçümsemeyi öğretirler. İleri bir batı ülkesinde, sözgelişi Fransa'da bir **Poujade** çıkar, vergileri kaldıracığını söyler, seçimlerde oyları siler süpürür. Almanya'da bir Hitler çıkar, Almanları üstün bir ırk olduklarına inandırır, dünyayı kana boyar! Bizde «Yeter! Söz Milletindir!» diye seçimleri kazananların iktidara gelince millet sözünden ne anladıkları anlaşılır! Milletin ağzına kilit vururlar. Yöntemleri, halkın en çok inanmak istediği hangi umutlarsa onları vaat etmektir. Gecekondulara tapu, evsizlere konut, köylüye toprak, su, iyi fiyat, işçiye o bir türlü verilmeyen hakları... 1973'te CHP ile ri gelenlerinden bir bakana sormuştum: «Akkentler diyorsunuz, örneğin İstanbul'un neresinde kuracaksınız bu akkenti?» «Silivri yakınlarında» demiş, inanmamı beklemişti. «Sonra, demiştin, örneğin bir basın işçisi, bir öğretmen, hangi yol, hangi araçla gidip gelecek her gün 60 km'yi? Kazancını yola mı ödeyecek, nasıl dayanacak o yorgunluğa?» Hoşlanmamıştı dediğimden, kendisi inanıyordu o akkent masalına, benim de inanmamı bekliyordu! Son seçimlerde «ortadirek» masalıydı seçimleri koparan. Beş on yılda dünyanın en büyük on devletinden biri olacaktık! Üç yıl geçti, uluslararası istatistikler, araştırmalar her alanda sonlardan hangi sıralarda olduğumuzu gösteriyor!..

Kötü romancılar dağları düz ettirirler kahramanlarına. Körlerin gözlerini açar, sakatları koştururlar. Yoksul işçi kızlar, fabrikatörlerin oğullarıyla evlenir, Avrupalardan gelen gelinlikler giyerler. Toplumsal gerçekçi olanlar, teorilerine özgü üstünlüklerle donatırlar kişilerini.

Doğru ne geçmişi diriltmeye çalışmakta, ne düşsel umutlarla geleceğe bağlanmaktadır. Aklın denetiminden kopmayan insan, düşsel umutlarla aldatmaz kendini, başkalarının aldatmasına da izin vermez. Geçmişin bir kültür birikimi, kalıtı vardır. Bu kalıtı doğru değerlendirdiği ölçüde yarının doğru umutlarını belirler insan. Klasiklerin öğrettiği budur

bize. Doğanın öğretisi de budur. Bahara girerken ağaçların kuruları budanarak genç sürgünlere yaşam alanı sağlanır. Geçmişin diriltilmesine değil, geleceğe uygun bir güç vermek içindir bu eylem ağaca. Kasımda atılan tohum haziranda ekin olur. Yani bir süreci vardır bu sonuca ulaşmanın. Bazen kuraklar, su baskınlarıyla gecikir, ertelenir bu süreç... İyi yazarlar, tez başarılar ardında koşmazlar. Kurusu yaşı, eğrisi doğrusuyla yaklaşırlar konularına, güçlüklerini gizlemeden, gerçekleştirebilecek umutlar getirirler yazdıklarıyla. Ne yazık ki bu yüzden de yadırganır, geç anlaşılırlar!

İster düne ister yarına yönelik olsun, gerçeğin dostu azdır. Hele geri kalmış bir ülkede, sabırsızdır, aldanmaya dönüktür insan, akıl her girişimde duygulara yenilir! Ne diyordu bu üzüntüyle Fikret: «İnan Halûk ebedi bir şifadır aldanmak!»

(İkibine Doğru, 8 Mart 1987)

SHP'NİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Geçen haziran ayında SHP Büyük Kurultayından dönen bir delegeye kongrenin nasıl geçtiğini soracak olmuştum. «Ezdik!» dedi. Stadyumdan dönen futbol hastaları gibi burundan soluyordu hâlâ. Duraladım: «Neyi ezdiniz?» dedim. Bilmiyorum, adı çok geçen bir hizip liderinin koyu yandaşlarındanmış! Partinin merkez kanadını ezmişler!..

Programı, görüşleri belli bir siyasi parti içinde, görüş ayrılıklarının ne olduğu bilinmeyen hizip liderleri ile onların koyu yandaşları! Ne demek oluyor bu duygular? Koyu, daha doğru bir karşılık aranacak olursa bağınaz! Bağnaz yandaşlar, kişilerle gerçekleştirilebilecek bir olay mı demok-rasi? Tutamadım kendimi, «Öyleyse bu deneme de yattı!» dedim.

Bizde particilik, II. Meşrutiyette kişilerle onların adamları demekti, bugün de öyle! Feodal yapımızın gereğidir bu. Feodal düzende yerel gelir kaynaklarını ele geçirmeye çalışan ağalar çekişir, onların eline bakan, çıkarları ağa kapısına bağlı, tabandaki adamları birbirlerini yer! Çok partili döneme geçiş bu çekişme ortamının particiliğe uyarlaması olarak gerçekleşti bizde. Feodal güçler, siyasal gücü kendi çıkarlarını egemen kılma aracı olarak değerlendirdi...

Demokrasinin amacı feodal düzeni arıtmak, ayrıcalıkların, sömürünün son bulduğu, hukuka dayanan bir devlet düzeni yaratmaktır. Bizim demokrasimiz ilk yıllarından başlayarak feodallerin denetimi altında olduğu içindir ki, siyasal gücü ele geçirenlerin kamu kaynaklarını yağmasına dönüştü!

Ellili yıllarda DP'li bir ilçe belediye başkanının odasında bir partiliyle karşılaşmıştım. «Partiye bu kadar koştum, karşılığını görmeyecek miyim?» diye iş istiyor, ilçe mezba-hasında hâlâ CHP döneminden kalanların çalıştığından yakınıyordu! Başkan, «kasaplık yaptın mı?» diye sordu, yapmamıştı!

O gün bugün hizipçiliğin nerelere kadar indiğine bir örnek olarak düşündürür beni bu olay! İster seçimlerde adaylığını sağlama almak, ister belediyede aylıklı küçük bir iş yapmak için olsun, hizipçilik kişisel çıkar hesaplarıyla düğümlenir sonunda! Demokrasilerde bu gibi açık ya da kapalı ön anlaşmaların yeri olmamak gerekir.

Düşünülsün, SHP'ye oy vereceklerin özlemini çektikleri, sosyal adalet ilkelerinin uygulanacağı, insanlık onurunun çiğnenmeyeceği hakça, insanca bir düzendir. Bu özlemlerin ne ilgisi var parti içindeki kişisel çekişmelerle? Üzerinde hiç durulmayan çok önemli bir gerçek de, hizipleşmelerin kaçınılmaz sonucu olan, parti örgütü ile partinin oy tabanı arasında oluşan yabancılaşıma! Küçük hesaplarla değil, gerçekten demokrasiye inandıkları için oy verecekler, ne diye basamak olsunlar bu çekişmelere? Hizip liderleriyle adamları il, ilçe örgütlerinden muhtarlıklara kadar bütün sandalyeleri kapmak ardında oldukça demokrasi yozlaşır, gelecekteki iktidarın başarısızlığı önceden hazırlanmış olur.

SHP'ye türlü akıllar veriliyor. Genel başkandan kükremesini, kütleleri coşturmasını isteyenler var. Bunlar 1977 seçimlerinde Ecevit'in sol oyların yüzdesini 42'ye çıkarmasını, kütleleri coşturmasına bağlıyorlar ama bu yüzdenin yükselmesinde öbür etkenleri unutuyorlar! Sanat ile düşün dünyamızda yüzyıldır sürdürülen bir savaşın, 27 Mayıs Anayasası ile yüzeye çıkan birikimi sonucuydu o oylar. O dönemin sosyalist partileri kitaptan kopmamışlar, halka inemişlerdi. Bugünkü SHP'liler gibi birbirleriyle uğraşıyorlardı. Nedir ki soldan yayılan görüşlerle bilinçlenen işçilerin, gençlik örgütlerinin, aydınların, dar gelirlielerin, kırsal tabanın desteği, solda tek derli toplu parti görünümünde olan CHP'ye kaydı. Ayrıca Ecevit'in iktidara gelinceye kadar, kitapları, demeçleri, eylemleriyle sol oyların izlediği güvenilir bir kişiliği vardı. Bilinmeyen yanı devlet adamlığıydı.

Ecevit iktidarının olumlu olumsuz yanlarını yaşayarak izledik. Bu dramın düğüm noktası şurada: Başarısızlığın tek sorumlusu Ecevit miydi? Ya da niçin Ecevit'ti? İki de eş kapıya çıkar bu soruların. O dönemde parti merkez yönetim kurulu üyesi olan bugünkü hizip liderleri neden o yanılgılara karşı çıkmadılar? Bugün partilerinin oy oranı yüzde otuzların altına düşmüşse, bu gerilemede o zamanki kendi sus-

kunluklarının, ya da susmak zorunda bulunduklarının payı olduğunu neden hiç hatırlarına getirmiyorlar?

Feodal güçlerin denetim altında tuttuğu CHP, kuruluşundan başlayarak 1965'e kadar solun her derecesine kapalıydı. O yıl ortanın soluna kayması, kadrolarındaki feodallerin o tarihe kadar sağcı partilere geçmiş olması ile bu denetimin zayıflaması, bir de karşı partiler arasında başka bir varlık nedeni kalmaması sonucudur. Unutulan başka bir gerçek de, sol oy tabanının düşün düzeyindeki gelişmedir. Bu taban, sokakta kulağa gelen eleştirilerinde SHP politik kadrolarının önündedir bugün. 1965'teki gibi coşkularla yönlendirilecek düzeyi çoktan aşmıştır!

İttihat ve Terakkinin Ziya Gökalp'ı, CHP'nin Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Mahmut Esat Bozkurt, Hüseyin Cahit Yalçın gibi yazarları ile daha bir bölük düşün adamı vardı. Bugünkü SHP'nin parti kadroları, bütün düşün malzemesi gazete başlıklarından, bazı köşe yazarlarının eleştirilerinden beslenen hizipçilere teslim olmuştur. Partinin düşünce üretimi yoktur, varsa da parti dışı kaynaklardan beslenmektedir. Onlar hâlâ coşkudan medet umadursun, beğenmedikleri sağcı partiler, sola, işçi, gençlik örgütlerine üst üste vurdukları bukağılarla kendilerinden çok daha gerçekçi olarak değerlendiriyorlar altmışlı yılların gelişmelerini.

Düşün üretiminin her geçen yıl daha da kısırlaştığı bugünkü politika ortamında, yıllardır bir arada düşe kalka, karşılıklı çekişe çekişe, üzüm üzüme baka baka kararır örneği, karşıtlarından kapma yöntemler, özentiler, parti değiştirme gibi şantaj yolları, akılcılık yerine coşkudan medet umma, daha başka feodal davranışlarla bir yere gelemes SHP; gelse bile geldiği yeri koruyamaz.

Futbol karşılaşmalarında bile ilkelliği, çirkinliği açık olan koyu yandaşlıkları bir yana bırakıp bu kurultayda partinin gerçek zekâlarını değerlendirmeleri sağlayacaktır kamuoyunun kendilerine güvenini, coşku değil!

(İkibine Doğru, 19 Haziran 1988)

TARİH YÜRÜYOR

Yaşamın güzel bir yönü, hastalıklar yatakta kalıyor, iyileşip ayağa kalkan insan, sokağa çıkıp yaşama döndü mü daha bir iki gün öncesine kadar çektiği acıları, elinin kolunun tutmadığını unutuyor. Bellek tatlı anılarla oyalanmaktan hoşlanıyor olmalı. Ya da yaşamı tatlı yanları, güzel yanları ile anımsamanın kişiyi yaşama bağlayan, iyileştirici bir etkisi var; gücünü kuvvetini daha çabuk toplamasına yardımcı oluyor.

Birey olarak acılarını sıkıntılarını çabuk unutmak eğiliminde olan insan, bir arada toplum olarak da sürdürüyor bu eğilimini. Geçmişte kalan sıkıntılarını gerektiği yerde gerektiği gibi anıp değerlendiremiyor. Oysaki toplumların sağlıklı bir yapıya kavuşabilmeleri geçmiş yaşamlarının deneyimlerini doğru olarak değerlendirmelerine bağlı. Toplumlar daha iyi bir geleceğe doğru, geçmişin bütün yanlışlarını ayıklaya ayıklaya, yinelenmelerini önleyerek varabilirler ancak.

Ne çabuk unuttuk cumhuriyetin ilk yıllarındaki sevinçlerimizi? Bağımsızlığımızla övünüyorduk. Sanayileşme yolundaydık. Yerli malı haftaları düzenliyor, paramızın değeri üstüne titriyorduk. Halkevleri, sanat enstitüleri, köy enstitüleri ile toplumun alt katlarına inen bir kültür seferberliğine girişmiştik. Tümünü yarıda bıraktık ya da ruhundan, yolundan saptırarak yozlaştırdık bu atılımları.

Ne çabuk unuttuk İkinci Dünya Savaşı yıllarının sıkıntılarını? Ekmek karneye bağlanmıştı. Kumaş, şeker, yedek parça sıkıntıları çekiyorduk. Nedendi o kıtlık? Nedeni biliniyordu. Dünyada savaş vardı. Dış pazarlar kapanmıştı. Biz kendi kendini besleyemeyen bir ülkeydik henüz.

Ne çabuk unuttuk DP döneminin savurganlığını? Gününü gün etmek isteyen, yarınsız, oportünist bir anlayış hızla yıkıyordu devletin temellerini. Cumhuriyetin kuruluşundan

beri tutumlu yaşayan halkın bu yüzden çektiği bunalımı sö-mürüyorlardı. 1950 yılına kadar biriktirilen altınlar yabancı bankalara rehin ediliyordu. İçerde para makineleri çalışıyor-du durmadan. Devlet kaynaklarını ele geçirenler açmışlardı kasaların kapılarını. Bir yağma dönemi başlamıştı. İktidara yanan herkes pençesinin gücüne göre pay alıyordu. Kimi-ne milyonluk krediler, kimine bir kasabada tarım ilaçları bayiliği düşüyordu. Bu savurganlıkla beş altı yıl içinde, çar-şıda pazarda ne arasak bulamayacak duruma gelmiştik. 1950' de Türk lirasının değeri dolara yaklaştı. 1956 yılında Av-rupa gezisine çıkan bir tanıdığım ne istediğimi sormuştu da, yük olmazsa dolmakalemim için bir şişe mürekkep getirme-sini istemiştim.

Daha yakın yılları karıştıralım mı böyle? Ne gereği var? 1977'ye gelinceye kadar bağımsızlığımızdan neler yitirdiği-zi, nasıl uydu bir devlet durumuna düştüğümüzü, yurttan kap-kaççı bir ekonomik düzenin nasıl egemen olduğunu, dış borç-ların kimlerin palazlanmasına yaradığını çok iyi bilir Cum-huriyet okuyucuları. Burada şu iki gerçeğe değinmekle yeti-neyim: Osmanlıların en güçlü dönemlerinde bile kendi ken-dine yetecek bir bolluğa kavuşmamıştır bugünkü Türkiye toprakları. Cumhuriyetin ilk on beş yılı dışında da hiçbir dö-nemde, ayağını yorganına göre uzatacak bir çaba gösterme-miş, kendi benliğine bağlı kalamamıştır gelip geçen hükü-metlerimiz.

1950'den 1978 yılına kadar böyle saçıp savurduktan, bir yağma anlayışının toplumda yerleşip kökleşmesinden sonra, yokluklardan yakınıyoruz şimdi. Yirmi sekiz yıllık böylesi-ne olumsuz bir dönemin siyasal koşulları içinden çıkmış, ko-şullanmış yirmi aylık bir hükümetten, bu kısa süre içinde bütün bu tersine gidişi durdurmasını, bir yangının, bir taş-kının zararlarını silip yok etmesini istiyoruz. Olacak şey mi bu? Bu isteklerin gerçekleşmesi tansıklık (mucize) olmaz mı?

Özel hukukta çocuklar borca batacak bir kalıtı isterlerse reddederler. Ama kamu hukukunda kalıtın reddi yoktur. Yeni gelen yönetim eskinin giriştiği bütün olumsuz anlaşma-ların sonuçlarını, bütün borçlarını yüklenmek zorundadır. Babadan, yıllık ürününün çok üstünde borçlarla üst üste ipo-tek edilmiş bir tarla, ya da raflarındaki malın değerini kat kât aşan borç bonoları devralmış çocuk durumundadır, işba-

şına geldikten yirmi ay sonra ara seçimlere gitmek zorunda kalan bu hükümet.

Ne bekliyorduk Ecevit hükümetinden? 1977 seçimlerine giderken, Ecevit, sınırsız vaatlerde bulunmuştu kalabalıklar önünde. Bolluk, ucuzluk, halkça, hakça bir düzen, ak günler getireceğini söylemişti. Bu vaatlerinin çoğu ters sonuçlar verdi iktidarı döneminde. Devraldığı bozuk düzenin tek vidasını olsun değiştiremedi. Partisinin bugünkü siyasal yapısıyla ilerde de değiştirebilmesi olanaksız. Bunu önce böyle bilelim, sonra değerlendirelim durumu. 1977 öncesi koşullarını düşünürsek, hiç de bu türlü gerçekleştirilmesi tansıklık bekleyen vaatlerde bulunması gerekmezdi Ecevit'in seçim öncesi. MC Hükümetinin 1977 bütçesini eleştirirken, bu hükümet bu bütçe ile hazirana kadar çıkamaz diyordu. Seçimler sonunda böyle bir bütçenin yeni hükümete yükleyeceği güçlükleri biliyor demekti bu. Bu koşullar altında, seçimlere giderken ben size bolluk getiremem, ucuzluk getiremem, sizin uzun süreli desteğiniz, katkınız olmadan bu borcun altından devleti kurtaramam da deseydi değişmezdi durum. Halkın yanıtı, zarar yok, seninleyiz, gel, kurtarabildiğin kadar kurtar, olacaktı o günkü hava içinde. Alacağı oyu alacaktı yine.

1977 seçimlerinde CHP'ye oy verenler arasında, bütün bu vaatlerin gerçekleşebileceğini umacak kadar düşlere kapılmış olanlar olabilir. Şu da var ki bu gibilerin gerçekçi olmayan bu davranışları pişmanlıklarına haklı bir neden olamaz. 1977 öncesi ile karşılaştırıldığında hiç de boşa gitmiş sayılmaz verdikleri oylar. CHP kendi gücünü aşan vaatlerini gerçekleştirememiştir ama, yirmi ay içinde devletin yeniden onurunu kazandırmak bakımından, dış politikada oldukça başarılı bir yol almış, iç politikada özgür bir düşünce ortamı yaratılmasını sağlayabilmiştir.

Yazımın başlarında, ne çabuk unutuyoruz geçmişini demiştim. Belki de yanıldığım bir yanı var bu yargımın. Bireyler için doğru bile olsa, toplumun belleği daha güçlü görünüyor. Uzun sürede toplumda haklı, doğru, güzel olanın utkuya ulaşmasının nedeni bu olsa gerek. Toplum karar günü geldiğinde belleğini yokluyor, sanıldığından çok daha soğukkanlı davranıyor. Bu son seçim kampanyasında kalabalıkların Ecevit'i yalnız bırakmamasının nedeni bu. Sürüm

ardındaki basının gürültüsüyle, günlük yaşamın ağır koşulları altında yakınıyoruz. Geçmişini unutmuş görünüyoruz. Yanılgıya düştüğümüz görünümü veren, bu olay gerçekte. Kalabalıklar hiçbir zaman unutmuyorlar geçmişini. 1977 öncesi-ne dönmek isteyen yok bir daha. Seçim kampanyasını izleyen gazeteci arkadaşlarımızın belirttikleri gibi, bugünkü güç yaşam koşulları altında bile halk yığınları salt faşizme karşı olduğu için, cuntalara karşı olduğu için desteğini esirgemiyor Ecevit'ten.

Ara seçimlere giderken bir kez daha soralım kendi kendimize: Ne bekliyoruz CHP iktidarından? Hükümetin bugünkü başarısızlıklarını hükümete katılan bağımsızların ağırlığına bağlayanlarımız var. Oysa bugünkü yapısıyla, işbirliği yaptığı bağımsızlardan çok gerilerde kalan elemanların söz sahibi olduğu bir parti olmaktan kurtulabilmiş değil hâlâ CHP. Vergi kanunlarının, belediyeler kanununun çıkmasını, kira reformunun gerçekleşmesini önleyen hep partinin sağ kanadı. Sağ kesiminden yaralanmış, durmadan su alan bir gemiye benziyor bugünkü CHP.

Sayın başbakanın birkaç yıl önce söylediği sözler doğruluğunu koruyor yine. Bugünkü hükümet de çıktığı Meclisle halkımızın gerisinde kalmaktan kurtulmuş görünmüyor. Daha da açık belirtmek istersek, bu düzen yapısındaki bitmez tükenmez çelişkileriyle her geçen gün, için için yiyip bitiriyor, yıkıyor kendi kendini. Ücret, zam, taban fiyatı kısır döngüleri, enflasyon anaforları içinde batmaya, boğulmaya doğru gidiyor. Tarih yürüyor, gecikmelerle de olsa kendi doğrultusunda varacağı yere doğru yol alıyor.

Kansız olarak kim durdurur bu gidişi? Çelişkileriyle eninde sonunda yıkılmaya hükümlü bu bozuk düzenin yıkıntıları altından, kardeş kavgalarını, büyük öfkelerin kırıp dökmelerini önleyerek, toplumumuzu kim kurtarabilir, kim yarınlara sağlıklı çıkarabilir? Yaşadığımız günlerin temel sorunu bu.

Yarın, yalnız bu umutla, 1977 öncesinin bir daha geri gelmesini önlemek için sandık başlarına gideceğiz, oy kullanacağız.

(Cumhuriyet, 13 Ekim 1979)

NATİONAL BİRLİK!..

«Milli birlik ve beraberlik...» diyorlar iki sözün birinde. Şu son yıllarda bizi yönetenlerin dillerinden düşürmedikleri bu! Oysa kullandıkları bu dille, bu sözler daha ağızlarından çıkarken, parçalanmış oluyor o birlik.

Nasıl bir dil bu? Milli Farsça bir söz, beraber öyle, araya giren ve bağlacı Arapça, Türkçe olarak bir birlik sözü kalıyor geriye. Kullanılan dört sözcükte üç ayrı dil, üç ayrı ulus karışıyor, sonra da bu dille öne sürülen görüşün adı «milli birlik» oluyor! Kaldı ki beraberlik Türkçe birliğin Farsçası. Yineleme olduğu, görüşe ek bir anlam getirmediği için gereksiz. Bu nedenle bu sözcüğü tümceye bağlayan, ve bağlacı da gereksiz oluyor. Geriye Türk-Acem karışımı bir «milli birlik» kalıyor.

Sözcükler nesnelerin ya da soyut kavramların imleri olarak bilinir. Ulusal birliği yaratan en önemli öge bu im ortaklığıdır toplumlarda. Ortak imler doğru, yerinde olarak kullanılırlarsa karşıladıkları nesnelerle kavramlar açık bir görünümle ulaşır dinleyenlere, açık, kesin bir dille konuşan, anlaşılan bireyler arasındaki birlik pekleşir. «Milli birlik ve beraberlik» örneğindeki gibi, Farsça, Arapça, Türkçe imler birbirine karıştırılarak kullanılırsa anlatımdaki bulanıklık açıklanmak istenilen düşünceye yansır, Farsça, Arapça, Türkçe karışımı bir birlik kavramı oluşur düşüncelerde. Dilin ucuna geldiği gibi, gelişigüzel kullanılan imlerle açıklanan görüşler de gelişigüzel görüşler olarak kalır. Sonuç olarak yaratılan kavram kargaşası ile ortak dili kullananlar arasında anlaşmak, birlik sağlamak güçleşir, giderek olanaksızlaşır.

Kavram kargaşası, yaşadığımız günlerin belirginliklerinden biri olarak gittikçe keskinleşiyor. «Türk-İslam sentezi» deniliyor. Son günlerde canlandırılmaya çalışılan Türk Ocaklarının açılış törenlerinde konuşan bakanlar, üniversite öğretim görevlileri Türk Ocaklarının «milli kültür»e yetmiş

beş yıllık katkısından, «milli, İslami, insani» ilkelerinden söz ediyorlar. Anlamı ne bu sözlerin? Yanyana gelir, birleştirilir ilkeler, amaçlar mı bu kavramlar? İslamiyetin Türklerle ayrı, Arap, Acem ile ayrı birleşimleri mi var? Boksör Clay Müslüman olmakla Amerikan - İslam sentezi mi gerçekleştirmiş oluyor?

Prof. Afet İnan, anılarında Türk Ocaklarının amaçlarını saptayan tüzüğün 2., 3. maddelerini Atatürk'ün kendisine söyleyip yazdığını anlatıyor. Atatürk'ün belirlediği bu amaçlar tümüyle ulusal birliğe, kültüre yöneliktir. İslamiyetten söz etmez! Türk Ocakları, Turancı, ulusal birliği bölücü etkinliklerinden dolayı 1931 yılı sonunda kapatılmış, amaç maddelerinde öngörülen işlevlerini yürütmek Türk Tarih Kurumuna verilmişti. 1931 yılı sonunda kapatılan Türk Ocakları nasıl oluyor da yetmiş beş yıldır «milli kültür»e hizmet veriyor? Bunları söyleyen bakanlar, öğretim üyeleri henüz kırklarında. Yaratılan bu kavram kargaşası içinde bir de tarihsel gerçekleri saptırmaları niye?

Kültür denilen olgu aktar dükkânı değildir. Mesir macunu yedirir gibi biraz ondan biraz bundan karıştırılarak inanç aşılınmaz bir ulusa. Bir ulusun ortak kültürü özgür beyinlerin, hünerli ellerin birbirinden değişik yaratıcı ürünlerinden doğar. Yaratılanlar ne denli zengin renkler taşır, atak boyutlara ulaşırsa insanlığın o denli övgüsüyle karşılaşılır, ulusuna saygınlık getirir.

Atatürk döneminin temel felsefesi aydınlığa çıkmaktı. Toplumumuz o kısa dönemde Fransa'nın **Diderot, Voltaire, Rousseau** gibi büyük düşünürleriyle yarattığı aydınlanma çağını yaşadı. Ulusçuluk, halkçılık, laiklik ile öbür ilkeler hep bu aydınlanma akımının gereksinimleri olarak doğdu. Dilde özleşme akımını bu ilkeler zorunlu kıldı.

Açıklıktan kaçmak, bulanık kavramların ardına sığınmak bizde çok partili döneme geçilmesiyle birlikte gericiliğin savaş yöntemi oldu. Politikada demagojinin geçerli olduğu ölçüde yaygınlaştı. Politikayı da aşarak düşün, sanat etkinliklerimize, yaşama biçimimize yön verdi. Sözgelisi sinema üstüne bir açıkoturuma gidiyorsunuz, konuşmacılar marjinal, şablon, karizmatik otör (**auteur**) demeseler olmuyor. Spor yazarları motivasyon, performans türünden sözcüklerle allayıp pulluyorlar yazdıklarını. Hükümet ileri ge-

lenleri kimyasal silahlar yerine **chemical** silahlar, indirim yerine rıdaksın (**reduction**) diye konuşuyorlar. Bizim yüzde sekseninden çoğu ilkokuldan ötesini görmemiş halkımızın önünde geçiyor bu konuşmalar. Sonuç olarak ne konuşanlar ne dediğini biliyor, ne de kimse kimsenin ne değini anlıyor!

Ben kendimi bildim bileli hiçbir dönemde ulusal birlikten böylesine uzaklaşmamıştı halkımız, böylesine kopmuş parçalanmamıştı! Nereye baksanız acı örnekleriyle karşılaşsınız bu parçalanmanın. Otuzlu yıllarda Nâzım Hikmet ile Necip Fazıl o dönemin genç şairleri, oyun yazarları olarak toplumumuzun ortak değerleriydi. Birini komünist, öbürünü İslamcı diye dışlamazdı kendi dünya görüşlerine karşı bulanlar. Sanatlarıyla değerlendirirlerdi. Yaşadığımız günlerde bırakın karşı uçları, aralarındaki bölünmeler sonucu, solcu solcuyu, sağcı sağcıyı dışlıyor. Devlet dairelerinde siyasal görüşler kadrolaşıyor. Yazarlar dünya görüşlerine uyan derneklerde gruplaşıyor. Kısacası bir ulusu ulus yapan bütün ortak değerlendirmeler silindi, karalandı. Bir ulusun çocukları olduğumuz unutuldu!

Kavram kargaşası da salgın bir hastalık! Karşıt düşüncelerin tartışılır olmaktan çıkarılması, düşünce özgürlüğüne konulan yasaklar, sınırlamalar ile iyileşmesi de olanaksız! «Milli birlik ve beraberlik...» sloganının sonucu bu ortam. Bu dili konuşanların ne dedikleri anlaşılmasa da uygulamalarından neyi amaçladıkları anlaşılıyor. Kendi siyasal görüşlerine göre çizdikleri çizgiler içinde sek sek oynamamız isteniliyor. Büyük kentlerde kaldırımları, hız yollarını ayıran demir parmaklıklar çok güzel simgeliyor bu anlayışı: Parmaklıkları aşmayın lütfen!

Böyle bir ulusal birlikten söz ederken, «milli» yerine «national» demek bu kargaşa ortamını anlatmaya daha uygun görünüyor...

(İkibine Doğru, 17 Ocak 1988)

«ÂKİF İNANMIŞ ADAM...»

Geçen nisan ayında Kadıköy Gençlik Kitabevinde yaptığım konuşmada, bir genç Mehmet Âkif'in şairliği üstüne ne düşündüğümü sordu. Öteden beri sevmediğim şairlerden söz etmek istemem. Ancak sevdiğim, beğendiğim şairler ilgilendirir beni. Kısaca sevmediğimi söyleyerek geçiştirmek istedim konuyu. «Ama Nâzım Hikmet, Âkif inanmış adam diyor» dedi. Övgü olarak yorumluyordu inanmışlığı. . . Türk Dili dergisinin altı ay gecikme ile çıkan Aralık 1986 sayısını M. Âkif Ersoy'a ayırması bu konuşmayı, Âkif ile ilgili değerlendirmelerdeki kargaşayı hatırlattı bana.

Benim kuşağımın daha ortaokul sıralarında iyi tanıdığı bir şairdi Âkif. Okuma kitaplarımız şiirleriyle doluydu. **Safahat** çoğu akranlarımla elinde gördüğüm bir kitaptı. Ben lisenin ilk yılında uzaklaştım Âkif'ten. Yahya Kemal'i, Ahmet Haşim'i, Nâzım Hikmet'i okumaya başlamıştım. Bu şairlerin yoğun, özgün, incelikli deyişleri, konularına akılcı, gerçekçi yaklaşımları, şiiri alabildiğine abartmalı söz kalabalığı sanan, kimi de yapmacıklıklı birçok şairden, bu arada A. Hâmit, Âkif, dört beş şiiri dışında Necip Fazıl'dan soğutmuştu beni.

Dediklerinden inandırıcı bir anlam çıkaramıyordum Âkif'in. O dillerden düşmeyen «Çanakkale Şehitlerine» şiirinde ne demek istiyordu? Evet doğrudu, mezar taşı diye Kâbeyi getirip başına dikmek istediği Mehmetçik büyük kahramanlık göstermişti Çanakkale'de. Ama «Kimi Hindu, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...» dediği Anzak taburları, Senegalliler, Kanadalılar da ölüme sürülmüşler, ülkeleri için şehit düşmüşlerdi o savaşta. Üstelik onların da aralarında Müslümanlar vardı. Savaşın iplerini elinde tutan güçleri kötüleyeceğine ne diye hiç de yakışmayan bir dille, yurtlarından binlerce km. uzakta ölen o suçsuz günahsız çocukları kötülüyordu? «Medeniyyet denilen tek dişi kalmış

canavar?» «Medeniyyet denilen kahpe...» gibi sözleriyle irkiliyordum. Uygarlıkla zoru neydi? O tek dişi kalmış canavar o gün bugün veremi, sıtmayı yendi, ışınlarla iç yaraları iyileştiriyor, uzayı ele geçirme yolunda!

Türk Dili dergisinde Dr. Fethi Tevetoğlu, Âkif ile ilgili anılarında Hikmet Bayur'un yazdıklarından alıntılar aktarıyor. Bu alıntılardan, 1. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Burdur Milletvekili olan Âkif'in, Mustafa Kemal'in yetkilerini belirleyen Başkumandanlık Yasasının uzatılmasının görüşüldüğü 5 Mayıs 1922 günlü oturumda olumsuz oy kullandığını öğreniyoruz! Bilmeyenler açsınlar Söylev'i, o ölüm kalım günlerini okusunlar. Yurdun tüm batısı yabancıların elinde, Yunan ordusu Sakarya'nın batısında pusudadır. Meclisteki İttihatçıların ise hâlâ bütün derdi, günü gelince Enver'i başa getirmektir! Kıskaçlık, diktatör olabileceği gibi nedenlerle Mustafa Kemal'i yıpratmak için akıl almaz olumsuz girişimlerde bulunurlar. Âkif de o İttihatçılardan biridir!

Mustafa Kemal hasta olduğu için 5 Mayıs toplantısına katılamamıştır. Tutanakları okur, 6 Mayıs toplantısında yaptığı konuşmada kendisine karşı olanlara dersini vererek, Başkumandanlık Yasasının uzatılmasını sağlar.

Hikmet Bayur, neden olumsuz oy kullandığını sordugunda Âkif'ten «Ah bunun aslı Enver'in ahlakı...» karşılığını aldığını söylüyor! Yani ona göre Enver ahlakça Mustafa Kemal'den üstündür!

Elinde tabanca Babîâli'yi basan, Başbakan Kâmil Paşadan silah zoruyla istifa mektubunu alan, Harbiye Bakanı Nâzım Paşayı vurduran Enver'dir! Osmanlı devleti, başta Enver olmak üzere, İttihatçıların gözü kapalı Almancılığı, düşüncesiz kararlarıyla oldu bittiye getirilerek Birinci Dünya Savaşına itilmiş, Âkif'in «Çanakkale Şehitlerine» şiirinde o kadar yanar görüldüğü çocuklarını yitirmiştir. Sarıkamış'ta komutası altında yüz bin kişilik orduyu hiç uğruna kırdıran yine Enver'dir! Diktatörlük söz konusu olunca Âkif, Enver'in yanındadır, Başkumandanlık Yasası çıktıktan sonra ulusuna Sakarya utkusu kazandıran Mustafa Kemal'in yetkilerinin uzatılmasına ise karşı çıkar! İnandığı kimdir, hak mı yoksa Enver mi?...

Mustafa Kemal «Anafartalar Muhaberatına Ait Tarihçe»sinde, Âkif'ten, çok daha gerçekçi gözlemler, çok daha insancıl bir yorum, etkili bir yalınlıkla Çanakkale Savaşlarının dehşetini sergiler. Elime her alışımında, büyülenirim o kitaba. M. Kemal'in Anafartalar, Suvla ile ilgili anlattıklarını okurken, kendimi cesaret, zekâ, özveri, görev ahlakı, vatan tutkusu ile yoğurulmuş, yorulmak bilmeyen inançlı bir insan örneği ile karşı karşıya bulurum. Mustafa Kemal **Home-ros'un Odisseus'**una eş bir kahramana dönüşür o savaşlarda. İngiliz Yazarı **A. Moorehead**, dilimize «Çanakkale Geçilmez» adıyla çevrilen kitabında, Çanakkale Savaşlarından yengiyle çıkan tek büyük komutan olarak değerlendirir M. Kemal'i; insanüstü başarılarından sıradan işlermiş gibi söz etmesini hayretle karşılar.

Conkbayırı'nda çıkarma yapan düşmandan kaçan 20-30 erin önünü keserek cepheyi tutan M. Kemal, bu olaydan dört ay sonra şafakla birlikte kırbacını kaldırır, erlerinin önünde siperden fırlar, ölümü göze alarak saldırıya geçer, düşmanı bozguna uğratar! 1915 sonunda İstanbul kurtarıcısı olarak karşılar M. Kemal'i! Âkif yaşamıştır o günleri, Çanakkale Savaşlarının gerçek kahramanı M. Kemal olduğunu bilir, yine de tek söz etmez ondan! Doğru yorumlanırsa «Çanakkale Şehitlerine» şiiri halkın M. Kemal'e gösterdiği büyük sevgiyi gölgelemek için yazılmış gibidir! Enver gibi, öbür İttihatçılar gibi M. Kemal düşmanıdır Âkif de! Utku dönüşü İstanbul'a gelişinin ertesi günü hiç çekemediği Tefvik Fikret'i görmeye gidişini sindiremez! Değerini kanıtlamış, yönettiği her savaşta halkının yüzünü güldürmüş M. Kemal'in komutanlık yetkilerine karşı oy kullanması kinden başka bir duyguyla açıklanamaz!

Nâzım Hikmet, Kuvayi Milliye Destanı'nda inanmış adam derken cömert davranmıştır. Amacı «Gelecek günler için/gökten ayet inmedi bize» diye Âkif'in «Doğacaktır sana vaat ettiği günler hakkın» sözlerindeki yanılığa değinmektir.

Şapka giymek istemediği yanıltmasın kimseyi! Gerçekte tutarsız bir kimsedir Âkif! Çanakkale şiirinde batılılara sö-ver sayar, kısa bir Almanya gezisinden sonra Almanları övgüleriyle göklere çıkarır, bize örnek gösterir! İstiklal Marşında «vatanından cüdâ» kalmamak için canını vermeye hazır oldu-

ğunu söyler, gerekirse başı açık evinde oturacağına, Mısır'ı vatan seçer, bizden ayrılır!

Atatürk'ün adını taşıyan, kalıtıyla geçinen Türk Dil Kurumu, Âkif için özel sayı çıkararak Atatürk'e hangi saygı borcunu ödüyor acaba?...

(İkibine Doğru, 12 Temmuz 1987)

ÖYKÜNME ÜSTÜNE

Çocuk, büyüklerine benzemeye çalışarak geleceğe hazırlanır. Evcik oynarken örnek aldığı annesi ile babasıdır. Onların davranışlarını, konuşmalarını kapar. Yine kargıdan atlara binerek atçık oynar.

Kum yığınları, tahtadan küplerle evler yapar. Küçük mermer parçaları üstünde, boş sigara kutuları içinde çerden çöpten bir şeyler sergileyerek manavcık, kasapçık, bakkalçılık oynar, vb.

Bütün bu davranışları öykünmedir çocuğun. Öykünme özellikle geri kalmış toplumların gelişme aşamalarında hemen her alanda görülen bir tutumdur. Geri kalmış toplumlarda bireylerin yaşam biçimlerine, kültür sanat etkinliklerine, sanayi ticaret iletişim ilişkilerine yön veren, hep uygarlık düzeyine erişmeyi amaç bildikleri ülkelerin, bu alanlarda yaratıkları örneklerle öykünmedir. Geri kalmış ülkeler, öykünme yoluyla bu örnekleri kendi yapılarına aşılır. Zamanla da özümser. Bir anlamda geri kalmış ülkeler, bütün üretim çabalarında çocuğun henüz büyüklerini öykünerek kendini geleceğe hazırladığı dönemi yaşar.

Son olarak Antalya Müzik Festivalini izlerken, bir kez daha kanıtlandı bu gerçek. Festival düzenlemesi, sunuluşu, puanlaması, kısacası tüm ayrıntılarıyla, Eurovision yarışmasının kopyası, yüzeysel bir öykünmesiydi. Özgün denebilecek tek yanı yoktu. Festivali düzenleyenler, sanki çocuklaşmışlar, Eurovisioncuk oynuyorlardı! Bunun içindir ki bütün emekler çocuksu olarak kalıyor, bu türlü bir festival düzenlemenin kendi aramızda Eurovision oynamaktan öte ne gibi bir sav, ya da bir değer taşıdığı anlaşılmıyordu.

Batılılaşmayı amaçladığımız Tanzimattan bu yana toplumumuzun hemen hemen bütün üretim alanlarında öykünme yöntemi egemen. Sanatlarımız, kentlerimiz, yapılarımız, evlerimizin döşenişi, giyimimiz, eğitimimiz, günlük yaşayışımız

hep batı öykünülerek biçimlendiriliyor. Önceleri bu konuda örnek Batı Avrupa'ydı, son yıllarda modeller Birleşik Amerika'ya kadar kaydı.

Şöyle bir Avrupa gezisine çıkan işadama Londra'nın Vimpy'lerini gördü mü iştahlanıyor. Dönünce **Vimpy**'nin yazı karakteri, yazı rengiyle kendi adını yazdırdığı tabelayla et lokantaları açıyor. Büyük kentlerimizde **McDonald**'lar, pizzacılar, Çin, İtalyan lokantaları hep Amerika ile Avrupa'daki örnekleri öykünülerek açılıyor, yaygınlaşıyor. Gelişen kapitalizmin, çalışanların lokmaları küçüldükçe, mideleri susturmak için çekici biçimler vererek bulduğu kazançlı iş alanları bu girişimler...

Bir dergi mi çıkarılacak, POINT'ın dilimizdeki karşılığı ile adı NOKTA oluyor. TIME, örnek seçilmişse, yazı karakteri, sayfa düzeni olduğu gibi korunarak AKİS çıkarılıyor. LIFE, bizde HAYAT olarak görünüyor. Ad, biçim bulmak için harcanacak zamanı kazandıran yollar bunlar. Üstelik denenmiş, riski daha önce ödenmiş yatırım alanları. Bu öykünme ortamı içinde iyiyi, en iyiyi seçmek ne değer taşır? Aralarında en iyi öykünmecileri, aktarmacıları seçebilirsiniz olsa olsa. Sonuç olarak değerlendirmenizdeki olumlu notun gerçek sahibi elbetteki öykünülen örneği yaratandır.

Buraya kadar söylediklerim yanlış anlaşılmasın. Tümüy-le karşı çıkmak yanlış olur öykünmeye. Geri kalmış bir toplumun uygulamak zorunda olduğu bir yöntemdir öykünme. Gelişmenin, ileri ülkelere erişmenin ilk aşamada başka yolu yoktur bu ülkeler için. Nedir ki aşılması, geride bırakılması gereken bir yöntemdir. Çocuğun yetişerek kişiliğine kavuşması istenildiği gibi...

Hatırlarım, bir dönemde, Tekel'in ürettiği likörleri, içkileri beğenen yabancılar, sunuluşlarına takılmışlar, şişelerini biçim yoksunu bulmuşlar; bugünkü şişeleriyle içkilerimizin dışarda alıcı bulamayacağını belirterek özgün şişe biçimleri yaratmamız gerektiğini belirtmişlerdi.

Görüldüğü gibi öykünme zekâyı tembelleştiriyor, hazıra konmaya alıştırtıyor; özgün bir şişe biçimi, bir dergi kapağı bile yaratamaz duruma getiriyor. Bunun ardında kendiliğinden oluşan bir olgu var: Özgün biçimler yaratamayan zekâ, özgün içerik yaratamayacağı için, özgün içerik yaratma olanağını daha işin başında yitiriyor...

Öykünme döneminin uzamasının bir başka zararı da yanlış değer ölçülerinin yerleşmesi oluyor geri kalmış toplumlar-
da. Özgün yaratıcılar değil, anlaşılması kolay becerikli öykün-
meciler öne alınarak değerlendiriliyor bu ölçülerle.

Yakın yıllara kadar Fransızcalarını ilerletmeleri, Fransız
şairlerini okuyup onları örnek alarak yazmaları öğüt verilir-
di bizde şiire başlayanlara. Bana da bu yolda öğüt verenler ol-
du. Tiyatroda açık açık **Ionesco**'nun, **Beckett**'in izinden git-
memi istedi kimi tiyatro otoritelerimiz. Hiçbirini dinlemedim.
Batılı yazarları öyküneceğime, onların yaşamı yorumlama-
daki yöntemlerini kavramaya çalışmış, kavradığım kadarıyla
bu yöntemlerini örnek aldım ki, doğuda olsun, batıda olsun
kişiliğini arayan özgün her şairin, yazarın izlediği yol buydu.
Nalınlar'ı bu yöntemle yazdım, Fransa'da bir buçuk yıl kal-
dıktan sonra Türkiye'ye dönüşümde Devlet Tiyatrosu olsun,
İstanbul Şehir Tiyatroları olsun ilk okuduklarında batı ede-
biyatındaki hiçbir oyunla arasında bağlantı kuramadıkları
için, Nalınlar'ı oynanacak değerde görmediler, reddettiler!...

Sözü demokrasimize getirmek istiyorum sonunda. De-
mokrasimiz de henüz öykünme aşamasında bizim. Sağ parti-
leri de sol partileri de bir türlü yerelleşemiyor. Özgün bir
yapıya kavuşamıyorlar. Solcular solun başka ülkelerdeki ge-
lişmelerini, uygulamalarını örnek alıyorlar; sağcılar sadece
biçim olarak görüyor, özündeki kültür birikimini, insancıl
gerçekleri, hakları anlayamıyor, kavrayamıyorlar. Onun için-
dir ki rejim havada kalıyor, temellerine oturamıyor!

(İkibine Doğru, 18 Ekim 1987)

ÖYKÜNME SOL

Tanzimat 1839'da başlayan toplu batılılaşma akımının adı olduğu gibi, o dönem edebiyatının da adıdır bizde. Bu ikilik sık sık görülen bir yanılgıya yol açıyor. Tanzimat edebiyatı geçen yüzyılın sonlarında yerini Servetifünunculara bırakarak dönemini tamamladığı için, Tanzimat akımını da edebiyatı ile son bulmuş sayanlarımız oluyor.. Oysaki Tanzimat akımı özde bir batılılaşma akımı olarak, öbür alanlarda olduğu gibi, edebiyat alanında da Servetifünuncuları da içererek, sürer gider, günümüze kadar ulaşır. Bu yapısıyla Tanzimat batı uygarlığına yönelmede bir başlangıç niteliği taşır. Bugün için bile sürecini doldurduğu söylenemez... Bugün toplumumuz batılılaşmanın neresindeyse Tanzimat oradadır.

Şu son yıllarda Tanzimata yöneltlen eleştirilerden birine değinmeden edemeyeceğim burada. Tanzimatın sadece üstyapı dönüşümleriyle ilgilendiği, altyapıya dokunmadığı için başarıya ulaşamadığı öne sürülüyor. Tanzimat üstyapı dönüşümlerini de gerçekleştirememiştir ona bakarsanız. Sadece başlatmıştır. Toplumların altyapı üstyapı kurumlarının öyle etek bluz gibi, gömlek pantolon gibi ha deyince değiştirilecek şeyler olmadığı, sosyalist devrimlerini gerçekleştiren ülkelerde açıkça görülüyor çağımızda! Osmanlı toplumunun o dönemdeki altyapısına dokunabilmek için ise, Tanzimatın ne gücü vardır ne de düşünce hazırlığı. Nedir ki biz bugün bu eksikleri, Tanzimatın başlattığı üstyapı dönüşümlerinin kazandırdığı kültürle kavrayabiliyor, tartışabiliyoruz. Bu bakımdan gönül borcu ile anmamız gerekir Tanzimatın öncülerini.

Unutulmaması gereken başka bir nokta da, Tanzimatın sadece bize özgü bir olay sanılmamasıdır.. Daha önce uyanış döneminde batının eski Yunan'a dönüşü ne ise bizim için de Tanzimat odur. Bir bakıma batı aracılığıyla eski Yunan'a

dönüş olarak tanımlanabilir. Öte yandan adı ne olursa olsun, bizden önce ya da sonra, çağımızda Amerika'dan, İran'dan, Japonya'ya kadar bütün toplumların Tanzimata eş atılımlarla batıya yöneldikleri görülür. Örneğin bizden yüz elli yıl önce Rusya'da Büyük Petro'nun giriştiği dönüşümler, Rusya için Tanzimat niteliğindedir.

Bilindiği gibi, Tanzimatın yenilikleri öykünme (taklit) olarak belirmişti ilk yıllarda. Eğitimde, adliyede, orduda, sanat alanında batıyı örnek alarak girilen atılımlar, kopyacılık olmaktan öteye geçmiyordu.. Eğitim kurumlarında, adliyede, orduda biçimsel olarak batıya öykünüyordu. Tanzimat şairlerinin, yazarlarının da yaptıkları buydu.. Batının yazın türlerini aktarıyorlar, bu işi yaparken içerik açısından, okudukları batılı şairleri, yazarları öykünmekten kurtulamıyorlardı.

Uzun yıllar böyle sürdü bu çabalar. Meşrutiyetten sonra cumhuriyet döneminde de bir süre sadece aktarmacılık, öykünmecilik olarak kaldı. Eğitimde, Fransız liselerinin cebir, fizik kitapları olduğu gibi çevrilerek okutuldu. Adliyede İsviçre, Fransa, İtalya'dan alınan Usul, Medeni Kanun, Ceza Kanunları çeviri yoluyla alınarak uygulanmaya konuldu. Sanat alanında etki ile öykünmenin sınırları bir türlü açıklıkla belirlenemiyordu. Ressamlarımız ustalarının gözüyle görüyor, ustalarının renkleri, fırçalarıyla boyuyorlardı tablolarını.. Hemen her şairimiz, ustası batılı bir şairin dilimizde temsilciliğini üstlenmiş gibiydi. Ustasının duyarlılığını yineliyordu Türkçede...

Böyle bir ortamda siyasal görüşlerin genel batı öykünmeciliğinin dışında kalabilmesi söz konusu olamazdı elbet. Nitekim demokrasi ile ilgili düşünceler Fransız devriminin sloganlarını öykünmekle girdi siyasal yaşamımıza; daha sonra sosyalizmle ilgili görüşler de batıdan aktarma yoluyla yaygınlaştı.

Geneldeki öykünmeci tutumu Tanzimatın değerini azaltmaz. Tanzimat her bakımdan bir geçiş akımıdır. Çocuğun öykünme yoluyla konuşmaya, yürümeye başlaması, kısaca yaşama hazırlanması nasıl olağan bir doğa olayı; her sanatçının kişiliğini bulmadan önce başlangıçta bir ustasını öykünme dönemi geçirmesi, bir sanat kanunu niteliği gösteriyorsa; gelenek değiştiren toplumların geçiş dönemlerinde de öykün-

mecilik öylesine kaçınılmaz, zorunlu bir aşama olarak belirlir. Nedir ki çocuğun büyümesi, sanatçının kişiliğini bulması gibi er geç geride bırakılması gereken bir dönemdir öykünmecilik. Tanzimatın pek az sayıda da olsa, bugün batı düşüncesini özümlemiş bazı çevrelere sıkıcı gelen yanı, genelde toplumumuzun büyük çoğunluğunca hâlâ aşılammış öykünme dönemi olarak uzamasıdır.

Etkilenen için etki bir esin kaynağıdır. Etkilendiği kaynaktan kopar, yaşamla özdeşleşerek kendi varacağı yere varır etkilenen. Sonuç olarak yaratıcıdır. Öykünmede ise, öykünen özüne inemez konusunun, niçinini nedenini tam olarak kavrayamaz. Öykündüğü ustanın elini bırakamaz bir türlü. Bunun içindir ki ustası değiştikçe değişir yaptıkları, ya da usta değiştirdikçe yaptıklarının görünüşü değişir. Toplumumuzun siyasal yapısında olduğu gibi, düşünce ile sanat yaşamlarında da içiçe girmiş olarak etkisini gösterir bu gerçek. Tanzimat Fransız hayranlığıyla başlar, Kırım Savaşından sonra İngiliz hayranlığı yaygınlaşır; Birinci Dünya Savaşı yıllarında Alman hayranı oluruz, İkinci Dünya Savaşından sonra ise Missouri zırhlısı ile Amerikan hayranlığı gelir yerleşir toplumumuza. Modasına göre düşüncelerimize, yaşayışımıza, giyinişimize, üniformalarımızın biçimine kadar bu ülkelerin kopyacılığı egemen olur. Buna paralel olarak sol düşünce de, 1870 Paris Komününün esintileriyle Fransa'dan gelir; J. Jaures'in, Sovyet devriminin, İngiliz İşçi Partisinin, Castro'nun, Mao'nun, son olarak da Avrupa komünizmindeki yeni gelişmelerin getirdiği örneklerle bağlı kalır.

Batı kültürünü, hümanizmi özümlediğimiz ölçüde öykünme olmaktan çıkarak, bizim olmaya başlıyor bütün bu yenileşme girişimleri, Şiirde, resimde bunun örneklerini gördüğümüz gibi eğitim, adliye alanlarında da görüyoruz. Köy Enstitüleri, Akşam Kız Sanat Okulları bu türlü girişimler örneğin. Adliyede, yakın yıllara kadar batıdan çevrilen kanunların, batı hümanizmi ile bir bütün olduğunu anlatabilmek çok güçtü. Bir iş kazasında kolunu yitiren bir işçinin zararını, kırılan bir makine parçası kadar olsun önemsemezdi mahkemeler. Ceza hukukunda psikolojik nedenler ciddiye alınmazdı. Bugün değiştiğini görüyoruz bu tutumun. Klasiklerin dilimize çevrilmesi, hümanist yerli yazının gündünden güçlenmesi, toplumsal yayınların çoğalmasıyla olu-

şan kültür birikimi sonucu yeni bir yargıçlar kuşağı yetişiyor. Bu kuşağın yargıçları, örneğin son olarak Ankara Sıkıyönetim Mahkemesinde görüldüğü gibi, yasak kitap bulundurmanın suç olmadığına karar verebiliyor. Bizde kanunların öykünme yoluyla değil, ruhu ile özümленerek uygulanmaya başladığını gösteren alkışlanacak bir karardır bu.

Günümüz solunu bölük pörçük eden nedenlerin başında, bizde solun henüz öykünme dönemini aşamamış olması geliyor kanısındayım. Çağımızın soldaki bütün atılımları, bir dönemde şiirimizde, öbür sanat dallarında olduğu gibi, o atılımları öykünen temsilciler buluyor. Rusya'dan, Güney Amerika'dan, Çin'e kadar, çağımızda solun savaşını izleyenler o savaşların öncülerini örnek alıyorlar; tam olarak yerli temellere oturtamıyorlar görüşlerini. Bu dediklerime karşılık olarak, yalnız bize özgü olmadığı, örneğin Fransa'da ya da Yunanistan'da da solun bu türlü bölünmeler gösterdiği öne sürülebilir. Şu da var ki, bize olduğu gibi Yunanistan'a da Fransa kanalıyla yansıyor bu bölünmeler. Söz gelişi Sovyet Rusya ile Çin arasındaki çekişmeyi bizde sürdürenler, ne Sovyet Rusya'yı ne de Çin'i yerinde görmüş, tanımış değiller. Fransa'daki bu türlü bölünmeleri ise nedenlerini tam araştırmadan, Tanzimattan gelen körükörüne bir güvenle, sonuçlarıyla kabulleniyorlar. Paradoksal olmaya varıncaya kadar sayısız nedenleri var o ülkede bu bölünmelerin. Kaldı ki, batıda yaşıyor diye her batılının batı düşüncesini temelden özümlediğini sanmak da aşırı batı hayranlığı olur.

(Cumhuriyet, 15 Eylül 1979)

ÖRGÜT SORUNU

Sosyalist Devrim Partisi, geçtiğimiz 19-21 Mayıs günleri, üç gün süren «Sosyalizme Geçişin Kimi Sorunları» başlıklı bir seminer düzenledi. Seminerin ikinci günü Partinin Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın sunduğu bildiriye dinledim. Sayın Aybar konusunu «Marksizmde Örgüt Sorunsalı» olarak saptamıştı. Nedir ki konuşması daha çok Lenin'in örgüt uygulamasının eleştirisi olarak belirlendi. Kısaca özetlenecek olursa, bu konuda Aybar'ın söyledikleri şunlar: «Marksizmde örgüt sorunu teorik olarak ele alınmamıştır. Uygulamada soruna çözüm yolu arayan Lenin'dir. Örgütlenme ile üretim tarzı arasında sıkı bir bağlantı vardır. Geçmişte köleliğin, feodalitenin, burjuvazinin kendilerine özgü örgütlenme biçimleri olmuştur. Sosyalizmin de kendi üretim tarzına göre bir örgüt biçimi olması gerekirken, Lenin, bu gerçeğe uymamış, bu alanda burjuva demokrasilerinin dikine bir hiyerarşiye dayanan örgüt düzenini kopya etmekle yetinmiştir. Sosyalist partilerin, sosyalist iktidarların eninde sonunda totaliter bir karaktere bürünmeleri, hep bu yapılarına aykırı örgüt düzeninden gelir. Bu örgüt düzeni uygulandığı süreçte de, ister 1917 Rusyası gibi geri, ister 1945 Çekoslovakyası gibi ileri ülkelerde uygulanmaya konulsun, sosyalizmin insancıl amacından saparak totaliter bir baskı rejimine dönüşmesi kaçınılmaz bir durumdur...»

Aybar, iki saati aşan konuşmasında, dinleyicilerin ilgisini sürekli olarak uyanık tutan çok açık bir dille bu doğrultuda uzayan eleştirilerini sıraladı. Yeri geldikçe sosyalizmin Rusya'daki uygulamasını yerd, Stalin dönemini kötüledi. Seminerin ilk günü dinlediğim Dr. Murat Belge'nin «Marks'ta ve Lenin'de Devrim Kavramı» başlıklı bildirisinde de bir bakıma yaptığı buydu. O kadar ki Sayın Belge, Sovyet rejimi ile ilgili yergilerinde Aybar'ı da geride bırakarak,

işi, bu konuda dinleyicilerini güldüren pek yaygınlaşmış türde fıkralar anlatmaya kadar vardırıdı.

Sonuç olarak, Aybar, sözlerini tamamlarken bir iki cümle ile sosyalizmde örgütlenmenin tabana dayanması gerektiğine, ancak tabandan gelen bir örgütlenme ile emekçi kütlelerin siyasal gücü kendi denetimleri altında tutabileceklerine değindi. Pek genel nitelikte kalan bu sözleri, Aybar'ın eleştirilerindeki kadar açık göremedim. Bunun için konuşmasından sonra kendisine özel olarak bazı sorular, bu arada başkanı bulunduğu SDP'de örgüt anlayışı ile ilgili ne gibi yenilikler uygulandığını sordum. Yanıtından, partinin belirli kimselerin eline geçmesini önlemek için, SDP'de bir kimsenin iki dönemden fazla genel başkan olamayacağını, her kurultayda parti meclisinin üçte birinin değişmesinin zorunlu olduğunu öğrendim. Nedir ki bu önlemler sadece iyi niyetli fakat gerçekçilikten uzak, düşsel görüşler olarak göründü bana. Önce şu var: Burjuva demokrasilerinde kurulmuş birçok derneklerde, ya da devletlerde uygulanan yöntemler bunlar. Örneğin uluslararası PEN kulüp başkanının görev süresi iki yıl olarak kısıtlanmıştır. Bizde Senatonun üçte biri iki yılda bir değiştirilir vb. Demek oluyor ki örgütlenmede SDP'nin başvurduğu bu gibi yöntemler de burjuva demokrasilerinin buluşudur..

Sonra şu da var: Burjuva demokrasilerini böyle bir kalemde silip atmak niye? İnsanlık tarihinin zincirinde önemli bir halka, bir aşama değil mi o demokrasiler? O demokrasilerin ilkinde, Fransız devriminde de siyasal gücü tabanın denetimine almakti amaç. Sonunda o amacın niye gerçekleşmediğini nesnel olarak araştırınca görürüz ki, burjuva demokrasilerinde de halk demokrasilerinde de her şeyden önce tabanın öz yapısıdır karşılaşılan engel. O taban kültür düzeyi ile siyasal bilinci ile ancak hazır olduğu devrimi sindirebilir. Sorun bu bakımdan ele alınınca, sosyalist bir devrim gerçekleştiren Lenin ile demokratik burjuva devrimini gerçekleştiren Mustafa Kemal'in eş güçlüklerle karşılaştıkları görülür. Gerçekleştirilen her iki devrim de ayakta durabilmek için şiddete başvurmak zorunda kalır. Taban, öz yapısını korudukça, iki yılda bir genel başkanın, ya da parti meclisi üyelerinin üçte birinin değişmesiyle demokratik bir yönetimin güven altına alınacağını ummak olanaksızdır. Gi-

denler gider, o tabandan onların yerine acemilikleriyle onları da aratacak olanlar gelir.

Buna karşılık, sosyalizmle ilgili uygulamalarda yönetimin er geç totaliter bir karakter göstermesiyle ilgili sorunun kaynaklandığı nedenleri, Aybar ile Dr. Belge'nin bildirilerinde yaptıkları açıklamalarla, Lenin'den aktardıkları alıntılarda arayıp bulmak daha doğru bir yol olarak görünüyor. Her iki konuşmacı da Sovyet devriminin sürecini tamamlamadan gerçekleştiği gerçeğinde birleştiler. Lenin'in, sosyalizmin başarısının işçi sınıfının gereken bilinç düzeyine ulaşması ile bağlantılı olduğu yolundaki görüşleri üstünde durdular. Bu görüşleri benimsedikleri halde, yine de Sovyet rejimini, Stalin'i yermeleri çelişkili bir durum olarak görünüyor kendiliğinden. Önce şunu düşünelim: Bu sözleriyle Stalin'in acımasız sertliğinin savunmasını Lenin üstlenmiş olmuyor mu? Ne demektir bir devrimin sürecinden önce gerçekleşmesi? Sorunun acı yanı, insanlık açısından derin dramı bu noktada toplanır. Sürecini doldurmamış bir devrim, parçalanmak üzere karşı kuvvetlerin önüne atılmış durumdadır her şeyden önce. Kıyasıya bir dövüşü kabul etmek zorundadır. Ya ezilecek, ya da ezecektir. Yırtıcı hayvanlarla dolu bir ormanda bırakılmış bir çocuk neyse, gladyatör oyunlarında aç aslanların önüne sürülen bir gladyatör neyse o da o durumdadır. Daha bilimsel bir örnek aramamız gerekirse, vücudun karşılayamayacağı kuvvette bir serum yapılmış bir hasta gibidir. Ateşi yükselecektir...

Gogol'ün «Ölü Canlar»ından, Dostoyevski'nin «Ölü bir Evden Anılar»ından, Şolohof'un «Uyandırılmış Toprak»ından tanıdığımız Rusya'da, Marks'ın özlediği sosyalizmin sancısız, acısız gerçekleşeceğini ummak düştten de öte saflık olurdu. Stalin döneminin acıları hep bu vakitsiz doğumun acılarıydı. Lenin'in erken ölümüyle bu vakitsiz doğmuş rejimi yaşatmanın bütün sıkıntıları Stalin'in üstüne kaldı. Kapitalist dünyanın cephe aldığı, yalnız bıraktığı, içerde dört beyaz orduyu devrimin üstüne sürdüğü bir Rusya'ydı o. Parti içi çekişmeleri, Nazi tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Şunu da unutmamak gerekir ki sertlik, şiddet Stalin'in bulduğu bir yöntem değildi Rusya'da. Korkunç İvan'ı, Rasputin'i, bir dizi çarı ile şiddet geçmişin kalıtıydı. Devrim gerçekleştiğinde cezaevleri, sürgün bölgeleri binlerce siyasal suçlu ile doluydu.

Bırakalım Rusya'yı bir yana. Dünyanın başka yerlerinde gerçekleşen devrimlerden, siyasal değişikliklerden örnek alalım. Mustafa Kemal yüreği inceliklerle dolu bir insandı. Ama kurduğu cumhuriyeti korumak için, Takriri Sükûn Kanunu-nu çıkarmak, İstiklal Mahkemelerini kurmak, Doğu İsyanında, Serbest Fırka girişiminde, Kubilay olayında hep sert davranmak, şiddete başvurmak zorunda kaldı. İspanyol cumhuriyetçileri faşistlerden çok daha güçlüydüler. Ama sertlikten kaçındılar, iç çekişmelere seyirci kaldılar. Soldaki kargaşa, sonunda faşizmin yengisini hazırladı. Alman Sosyal Demokratları yumuşaklıklarıyla Hitler faşizmine teslim ettiler ülkelerini..

Stalin'i, ya da daha başka kişileri yermek, suçu kişilerde aramak bugün için bir şey katmaz sosyalizm savaşına. Böyle davranmak yerine, önderleri Stalin'leştiren, sertliğe iten nedenleri araştırmak daha gerçekçi bir tutum olur. O nedenlerin başında da taban gelir. Kültür düzeyi, moral düzeyi, bilinç düzeyi ile güvenilir olmaktan çok uzaktır günümüzde o taban. Toplumlari şiddete iten nedenlerin öz kaynağıdır. Çok sürümlü gazetelerin polis olayları ile ilgili başlıklarında, cinayetler, ırza geçme olayları, o eylemleri işleyenlerin her türlü acımasız davranışlarıyla izlenilebilir bu şiddet...

(Cumhuriyet, 16 Haziran 1979)

HALK ADINA

1946 Demokratları halk adına savaşır görünümü içindeydiler. Halk isterse, halk istemezse diye dolamışlardı dillerine. Halk diye diye iktidara geldiler. Daha işe başladıkları gün, halk istemiyor diye ezanı Türkçeden Arapçaya çevirdiler. Halk istiyor diye devlet radyosunda sık sık mevlit okutup, müzik yayınlarını meyhane şarkılarıyla doldurdular. Laik eğitimi çiğnediler. Köy Enstitülerini, Halkevlerini kapadılar. Alabildiğine kapkaççı bir ekonomi düzeni kurdular...

Kimdi, neydi onların halk dedikleri? Kendilerinin dışında kimlerden oluşuyordu? Neyi isteyip neyi istemediğini nereden biliyorlardı halkın? Bu soruların üstünde duran olmadı o yıllarda. Seçimlerdeki başarılarından sonra ise artık tartışılmaz oldu bu ölçüleri.

Halk demek oy çoğunluğu demekti Demokratların sözlüğünde. Geri kalmış bir ülkede elbetteki ülkenin geri kalmışlığının koşullandığı kütlelerden oluşacaktı bu çoğunluk. Nitekim öyleydi. 1950'lere girerken, Anadolu'nun susuz, yolsuz, elektriksiz, okulsuz kırsal bölgelerinde yaşayan topraksız köylüleriyle, köylerden göç edip büyük kentlerin çevrelerinde gelişen gecekondu mahallelerinde köy koşulları içinde yaşayan emek gücünden oluşuyordu ilk kabası. Bu çoğunluğun oylarını kendinden yana ağdıracak olan parti seçimleri kazanabilecekti. Yine o yıllarda, Anadolu'nun zamanla biçim değiştiren feodal yapısı, her kentte, her kasabada erkli üç beş ailenin çekişmesi olarak sürüp gidiyordu. Genel olarak büyük toprak sahibi, ya da ticareti, kredi olanaklarını elinde tutan kişilerdi yeni derebeyleri. Feodal toplumun yazgıcı anlayışı gereği, yoksul emekçiler, bu beylerin gücüne bağlı görüyorlardı yaşama güvenlerini. Bu bakımdan, her işte kendilerini yeden bu beylerdi. Kuvvetli bir merkez yönetimine her zaman karşı olan feodal yapının

temsilcileri, çok partili dönemi kendi çıkarları açısından iyi değerlendirdi. Etkisi altındaki oy gruplarıyla devleti ele geçirmeyi başardı.

1946 seçimlerine girerken politikacı ile bu feodal güç arasındaki pazarlıktı seçimlere yön veren. Demokratlar bu feodal güce dayanarak yurdun her yanında çarçabuk örgütlendiler. Bu gücün onayladığı amaçları saptadılar. Bu gücün yapılmasını ya da yapılmamasını istediği her işi halkın isteği olarak öne sürdüler. 1950 seçimlerinden sonra, Demokratların liberal aydınları, yapmacıklı bir alçakgönüllülükle, halka istemediği şeyi yaptırıamazsın derken ne kadar iki yüzlü idiyeler; seçimi yitiren CHP'nin Kurtuluş Savaşı ruhundan çoktan uzaklaşmış bürokratları, bir çeşit kendini beğenmişlikle, bu halk adam olmaz, bu halka ne yapsan yaranamazsın diye kendilerine oy vermeyen çoğunluğu nankörlükle suçlarken, gerçekleri anlamaktan o derece uzaktaydılar.

Bu ortam içinde, bu ortamın insanlarıyla düşekalka, giderek ilerici olmak çabasında, kararsızlıklarından sıyrılamamış bazı aydınlara da bulaştı bu görüşler. Kendini solcu olarak tanıtan bir yazar, 1965 seçimlerinden sonra, sen hem alaturka diye, meyhane müziği diye halkın müziğine söv, hem de bu halktan oy bekle, diye seçime katılan soldaki partilerin tutumunu eleştiriyordu. Dil devrimini «halka yabancılaşma» olarak yorumlayan solcular görülüyordu. Köy Enstitülerini tepeden inme bir kuruluş olarak niteleyen ilerici düşünürler, gevezeliklerine inanan dinleyiciler bulabiliyorlardı.

Ya ne olacaktı başka? Suyuna gitmekle saplandıkları karanlıklardan kurtarılabilir mi o kütleler? Kendi bildiğine bırakılması halinde, kendisini ezen egemen çevrelerle savaşıacak güce erişebilir mi? Yukardan gelen her girişim acaba her zaman zararına mıdır halkın? Yoksa her girişimin kendi koşulları içinde değerlendirilmesi mi gerekir? Sözü daha kısası, halktan gelen her istek, halktan gelen her çözüm yolu, nereye kadar doğru olarak, haklı olarak karşılanabilir? Halk adına hangi kaynaktan gelmektedir? Yalan yanlış bu türlü istekler bilinçli aydınlar için ne derece bağlayıcı olabilir?

Kurtuluş Savaşının, Atatürk devrimlerinin, giderek insanlığın bütün köklü devrimlerinin belirgin niteliği, halk

adına gerçekleştirilirlerken bir yandan da halka karşı gerçekleştirilmiş olmalarında görülür. Artık iyice duygusallığa bulaştırılarak neredeyse şairane bir yorum kazanmış olduğu gibi, Kurtuluş Savaşı bir halk savaşı değildir. Başta Mustafa Kemal olmak üzere bir ülkücü aydınlar savaşıdır. Kurtuluş Savaşının temelini Namık Kemal'in, Fikret'in şiirleriyle coşkularıyla beslenmiş, ilk iktidar denemesinin düş kırıklığına uğrattığı İttihatçı aydınlar ile, düşman işgali karşısında malını mülkünü elinden kaptırmaktan korkan Anadolu eşrafı oluşturur. İzmir'de Yunan ordusuna ilk kurşunu atan Hasan Tahsin gazeteci, yaşasın Venizelos diye bağırmadığı için öldürülen Fethi Bey subaydır. Eşraf ile İttihatçı kaymakamlar zorla asker toplarlar Kuvayı Milliye. Mustafa Kemal, başkumandan olduğu 1921 Ağustosunda birbiri ardına çıkardığı emirlerle, mıhtan, bulgurdan, kasaturalık demire kadar, halkın elinde bulunan, savaşta işe yarar her ne varsa, bedeli ilerde ödenmek üzere, yüzde kırkına el koyar. O günlerde kurulan savaş mahkemeleri asker kaçaklarına, ordunun elinden malını gizleyenlere ceza üstüne ceza yağdırır. Anadolu'nun her köşesinde halkın padişahıtan yana başkaldırmaları birbirini izler. İnönü Savaşlarında, Sakarya'da kayıplarımız incelenirse, ölen subay sayısının erlere göre dokuza bir olduğu görülür. Subaylar mangaların önünde dövüşüp ölmüşler demektir bu ürpertici oran.

Savaşın sonra Mustafa Kemal her ne yaparsa halk adına, fakat halka karşı yapar. Cumhuriyeti biçim olarak kabul etmekle, bir toplumun cumhuriyeti ayakta tutacak erdemlere erişemeyeceğini görmüştür. Topluma hızla çağdaş bir düzen kazandıracak altyapı, üstyapı devrimlerine girer. Bu açıdan bakılınca gerçekleştirdiği bütün devrimler bir bütünlük gösterir. Tutucu bir topluluğun önünde, uygar adamın kafasına yakışan budur diye şapkayı çeker başına. O yıllarda Âkif gibi bir şairin, şapka giymemek için yurtdışında yaşamayı seçebileceği kadar atak bir tutumdur bu. Yeni yazı, sanat okulları, kız enstitüleri, tümüyle eğitim seferberliği, kadın ile erkeği eşit kılan hukuk devrimi, dil devrimi, halkevleri, çok sesli müziği seçiş, endüstrileşme atılımları, tarımda makineleşmeye yöneliş, bütün bu girişimler, toplumumuzun feodal yapısını yıkmayı, silkinmiş, canlı bir toplum yaratmayı amaçlar. Öte yandan Mustafa Kemal, her ne

yapmamışsa, eski savaş ortağı Anadolu eşrafının, bu büyük feodal gücün, sessiz direnmesinden ötürü yapamamıştır demek yanlış olmaz. Nitekim, DP'nin doğuşuyla bu güç Atatürk devrimlerinin tümüne karşı olduğunu açığa vurur. Kendi açısından bilinçlidir. Örneğin dil devrimine karşı çıkarırken, halkın kendi diliyle düşündükçe sorunlarını daha açık anlayacağını bilir. Köy Enstitülerine karşı çıkarken «herkes okuyacak olursa, tarlalarımızda kim ırgatlık edecek?» diyebilecek kadar korkusuzdur...

Atatürk, halk adına savaşırken, halktan biri olarak görür kendini. İnandığı doğruların kendi için doğru, olumlu olduğu ölçüde halk için de doğru, olumlu olduğuna ya da halk için yararlı, doğru olanın, kendisi için de doğru olduğuna inanır. **İçtendir, tutarlıdır, töreye uygundur tutumu.**

Halk adına konuşan çoğu günümüz politikacıları ise, daha ne yapalım halk böyle istiyor, derken ele veriyorlar kendilerinin ne olduğunu. Çıkarcılıkları, kalp kişilikleri hemen sırtıyor. Açıktır davranışlarındaki çelişme. Biliyorum, doğru olan bu değil, ama... diyen bir özür vardır yaptıkları her işte. Doğru olmadığını bildikleri işlere, doğru olmadığını bile bile olur demeleri aklanacak bir tutum olarak karşılanabilir mi? Halktan ayrı saymaya ne hakları vardır kendilerini? Kendileri okumuşluklarıyla üstün bir kültür düzeyine erişmişlerse, bilinçlenmişlerse, çevrelerini bu üstün düzeye çekmeye, bilinçlendirmeye çalışmadıkça anlamı nedir üstünlüklerinin?

Kendilerini halktan ayrı, halktan üstün görenler, özellikle geri kalmış ülkelerde, tehlikedirler halkları için.

Yıllarca önce, varını yoğunu oğlunu okutmak için harca-yan taşralı bir fırıncı, oğlunu dünyanın niçinini nedenini anlatsın, ömrü kalırsa kendisine de doğrusunu anlatsın diye okut-duğuna söylemişti bana. O da benim gibi olduktan sonra niye okutayım, demişti. Halkın, olsa olsa, o bilge fırıncının sezindiği gibi, güvendiği dürüst aydınlar, öz oğulları dile getirebilirler gerçek isteklerini, o isteklere uygun doğru çözüm yollarını.

(Cumhuriyet, 1 Mayıs 1976)

BİZ BİZE BENZERİZ

Biz bize benzeriz! 10. yılı kutlama törenlerinin o coşkulu günlerinde sokakları dolduran bez bantlara yazılı bellibaşlı sloganlardan biri de buydu. Çocuk aklımla o zaman tam kavrayamadığım anlamını sonra sonra anladım bu sözlerin. Ulus olma savaşı veriyorduk. Atatürk, başka ulusların körü körüne öykünülmesinden vazgeçilmesini, kendi sorunlarımızın kendi gerçeklerimize göre çözümlenmesini öneriyordu.

O dönemdeki anlamıyla ilk biz sözünden sonraydı bu tümcenin vurgusu. Biz başkalarına değil bize benzeriz, demekti bu söylenişle. Aradan geçen yıllarla o umutlar kırıldıkça o coşku da dindi, vurgu tümcenin ikinci sözünden sonraya kaydı. Büyük küçük, okumuş okumamış, ilerici gerici ne olursak olalım, biz biziz, biz bize benzeriz oldu bu anlam.

Soldaki bölünmeler konusuna getireceğim sözü. Bu bölünmelerin seçimlerde sol cepheyi etkisiz bir duruma getirdiği, zayıf düşürdüğü gibi açık bir gerçeği üzülenek anlatmaya çalışıyor iyi niyetli yazarlarımız. Bu konuya en çok üzülenlerin başında sevgili Oktay Akbal geliyor. Oktay'a hak verdiğim yanları çok konunun; ancak kendisinin hiç durmadığı bir yanı da var.

Bölünme (ya da geçimsizlik) yalnız sola özgü bir tutum mu bizde? Çok partili dönemin başlangıcından bugüne sağdaki bölünmeler değişik nedenlere mi dayanıyor sanki?

Anımsayalım kısaca; DP nasıl doğmuştu? Başkanı, ikinci adamı uzun yıllar CHP'nin iktidar sorumluluğunu paylaşmış kimselerdi. Hangi ilkeler uğruna karşı çıktılar eski partilerine? Acaba devlet yönetiminde gönüllerinde yatan yerlere erişecek olsalar, eski ortaklarına karşı çıkar, DP'nin öncülüğünü yüklenirler miydi? Daha sonra MP nasıl doğdu? Bölükbaşı'nın düşünce yapısı Menderes'ten çok mu ayırdı? HP, YTP yöneticileri için de sorabilirsiniz bu soruyu, GP, Demokratik Parti için de... Sağcı partiler içinde bilinen sivri

yanlarıyla MHP ile MSP değişik gibi görünseler de, onlar da temel felsefelerini bir yana bırakıp, AP'nin koltuğu altında birleşmediler mi geçmişte?

Neden durmadan bölünüyorlar öyleyse sağdaki partiler de? Birleşecek olsalar daha da artmaz mı güçleri? Ama birleşemiyorlar işte! İlerde de hiçbir zaman tam olarak birleşemeyecek, giderek kişisel çekememezlikler arttıkça daha da bölünecekler.

İlkin memleketimiz insanının yetiştirme gerçekleri izin vermez bu birleşmeye. Bu partilerin başlarını çekenler feodal bir geleneğin alışkanlıklarına tutsaktırlar. Bir bakıma ağasındırlar partilerinin. Bir Anadolu kasabasında çiftlik beyleri arasındaki çekişmelerin nedenleri nelerse, o nedenlerdir onları da birbirlerine düşüren.

Sağ böyledir de sol başka türlü müdür? Bir ülkenin sağcıları bu düzeyde olursa solcuları neden başka türlü olsun? Aşırı sağdan aşırı sola, tanıdığınız partilileri tek tek gözünüzün önüne getirin. Hep duygularına kaptırmışlardır kendilerini. Sağın şiddetinden, akıldışı davranışlarından arınabilmiş çok az kişi göreceksiniz solda. Sağda ya da solda bütün partilerin il, ilçe genel kongrelerinde, kapıları, işbaşında olanların eli sopalı adamları tutar; kaba kuvvet baskı yaratır. İçerde havada sandalyeler uçar, başkanlık divanı seçimlerinde bilinen oyunlar döner; kadın kolları üyeleri göbek atar, kürsüdekileri yuh çekerek konuşturamazlar. Kısacası parti içi çekişmelerle, ilerde doğacak ayrı partilerin, bölünmelerin tohumları atılır.

Sağda olduğu gibi solda da, solu, solculuğu kendi tekellerinde görenlerimiz vardır. Kendi görüşlerinden başka görüşlerle değildir bu gibilerin savaşları. Kendi öncülüklerine karşı çıkanlardır sadece. Kendilerinden başka kimsenin doğru düşünebileceğini, giderek kendilerinden başkalarının da solcu olabileceğini kabul edemezler bir türlü.

Geçen yazımda değindiğim öykünmeciliğin belirtilerinden biri de temel sorunlarına inememektir konunun. Sağdaki ya da soldaki bölünmelerde düşüncelerin henüz öykünme aşamasında oluşunun büyük payı var bu bölünmelerde. Nedir ki sağ, egemen sınıf olarak iktidardadır günümüz Türkiye' sinde. Aralarındaki bölünmelerin ayrıca sağın yararına olan bir yanı da vardır. Böylelikle değişik partilermiş gibi halkın

karşısına çıkıp, kurdukları bozuk düzenin suçunu birbirlerinin üzerine atarak egemenliklerinin ömrünü uzatabiliyorlar.

Sol içinse böyle değildir durum. Geçmişte türlü kararlar alınarak suçlanabileceği kadar suçlanmış, kötülenebileceği kadar kötülenmiştir sol, geniş yığınların gözünde. Bu yüzden bilimsel gücünü halka ulaştıramamıştır. Türkiye, yarımadası üstünde kümelenmiş yığın yığın dertleri, cehennemi cennetiyle, yine geri kalmış bir ülkedir bunca siyasal kavgalardan sonra. Bu dertler hepimizin dışında, özdeksel olarak sürdürüyorlar varlıklarını. Çözüme ulaşacakları günleri beklerken daha da derinleşiyorlar.

Bugün iktidarda olan parti 1965'ten bu yana soldayım diyor, ama yine de solda olamıyor. Ne iktidardaki egemen güçlere dış geçirebiliyor, ne de kendi yapısındaki çelişmeleri arıtabiliyor. Bir solcu CHP'yi suçlamadan, kötülemeden önce, nesnel olarak değerlendirmelidir bu deneyi. Acaba kendi partisi günümüzün koşulları içinde iktidara gelecek olsa daha mı değişik olacaktır durum? Düşünmelidir.

Geçmişte TİP'in Mecliste grup oluşturduğu günlerde gördük. Partinin önde gelen üyelerinden biri, dışarda karşılaştığı tanıdıklarına, AP'lilerle daha iyi anlaştıklarını söylüyordu Mecliste. O kadar ki arkadaşları Çetin Altan'ı, AP'liler döverlerken yalnız bırakarak kanıtlamışlardı bu anlaşmayı. 1967 yılı bütçe konuşmalarında ise, sözcüleri, bütçe açığını kapatabilmesi için AP iktidarına akıl hocalığı etmeye kalkmış, buzdolabından, çamaşır makinesinden lüks vergisi alınmasını önermişti. Sol düşünceye bile karşı olan AP ile anlaşılan, buzdolabından lüks vergisi alınmasını isteyen bir sosyalist parti!

Bugün Türkiye'de solun çözümlenmesine destek olması gereken yığınla sorun var. En başta kültür sorunu var ülkenin. Sosyalizm bilgisizlikle bağdaşacak bir akım değildir. Sosyalist bir partinin iktidara geldiğinde başarıya ulaşabilmesi için, milyonlarca bilinçli yurttaşın desteğini kazanması gerekir. Yine bugün enflasyon eziyor işçi sınıfını. Pahalılık, vergi adaletsizliği, bankaların kredi dağıtımındaki tutarsızlık, dış ticaretin devletleştirilmemesi gibi etkenler emekçi sınıfı ezdiği ölçüde, bilinçlenmesini de geciktiriyor. Emekçilerin çoğu sınıf değiştirme çabası içinde bu yüzden.

Solcuyum diyen biri, önce niye solcu olduğunu, nerede yaşadığını, savaşını hangi koşullar altında yürütüp nereye kadar gerçekleştirebileceğini, kendi kendine sorarak, durumunu doğrulukla saptamalıdır. Yakın yıllara kadar iki ilerici aydının yanyana gelip yurt sorunlarına bilimsel çözüm yolları aramalarının komüniz propagandası diye suç sayıldığı, 141., 142. maddelerin yürürlükte olduğu, bilimsel bazı kitapları çevirenlerin yedi buçuk yıl hapse hüküm giydiği bir toplumda yaşıyoruz bizler. 1950'lerin karanlık günlerine dönülebileceğini gösterir çok belirtiler var ortada. Genç bir solcu bilmelidir ki, sol düşüncenin bugünkü Türkiye'den çok daha yaygın olduğu, giderek doğduğu Almanya'da, İtalya, İspanya gibi ülkelerde de yenilgisini hazırlayan hep bu bilinçsiz çekişmelerdir.

Solda değişik partiler kurulması, sol düşüncenin açık tartışılması, gelişmesi açısından yararlı olabilir. Ancak temel sorunlarda gereken birliği beraberliği göstermek koşuluyla. Yukarda değindiğim sorunlar konusunda olsun anlaşmaya varamayan bir sol, ülke gerçeklerini ele almakta serinkanlılığa erişememiş, öykünme bir soldur ancak. Böylesi güven veremez geniş halk yığınlarına...

(Cumhuriyet, 29 Eylül 1979)

ÇÖZÜM YOLU

Bu yakınlarda tanıştığım bir genç, konuşmamız arasında, «Kemalizmin çözüm yolu olduğuna inanmıyorum!» dedi. İlk karşılaşmada kanımın ısındığı, zeki, bilgili bir gençti. Bu düzeyde gençlerle karşılaşmak beni her zaman sevindirir. Yıllarımı verdiğim ilgi alanlarının yeni yeni sürgünler verdiğini, yeşerdiğini duyarım.

Önce şaşırdım, «Ben Kemalistim demedim ki?» diye karşılık verdim. «Demediniz ama...» Bu amadan sonra bazı açıklamalarda bulunacaktı, bulundu da. Nedir ki, ayaküstü konuşuyorduk. Konuyu kısa yoldan bağlamak istedim: «Marksizm çözüm yolu mu?» Bu kez beklemediği bir soru karşısında kalan oydu. Ama dediğim gibi çok zeki bir gençti. İlk yargısında direneceğine, benim sorumla kendi öne sürdüğü yargı arasında ne gibi bir bağlantı olduğunu anlamak yolunu tuttuğunu gördüm. Ne yazık ki, daha uzun konuşmadan ayrıldık...

Otuz yaşında yoktu sanıyorum henüz. Onun yaşında ben de bu türlü sözler ederdim. Atatürkçülük, Kemalizm, Atatürk'ün kendi imzasıyla açıklanan teoriler değildi. Yazar çizer takımı, en tepedekilerden tabana kadar her kategoride politikacılar, gözü yukarlarda bürokratlar, Kemalizm der dururlardı. Birbirinden kötü şairler «Kızıl saçlı zafer kartalı», «Nurlu güneş» vb. türünden sözlerle anarlardı onu. Sosyal ekonomik yorumlardan, tarih bilincinden yoksun sözlerle yapılan övgülerinden bir anlam çıkarmak olası değildi. Sonuç olarak gücünden, kuvvetinden ürkülen, kapısından yarar umulan bir dev görüntüsü canlanırdı dinleyenlerde. Beni en çok iten, bütün umutların, bütün başarıların tek kişiye bağlanmasıydı bu övgülerde. Bu tutum kendiliğinden o umutların, başarıların tek kişiye bağlı olduğu izlenimi yaratıyor, gerçekleştirilen devrimlerin, dönüşümlerin geleceğini

askıda bırakıyordu. Kısacası ne varsa ne olmuşsa onunla olmuştu, onun ölümünden sonra yoktu!

Şu da var ki bütün bu abartmalı, söz kalabalığı övgüler yapanların küçüklüğünü dışa vuruyor, Mustafa Kemal'in ağzından büyüklüğüne yakışmayan tek söz çıkmıyordu. O ne dese güzeldi, büyüktü, haklıydı, coşturucuydu. Ne dese halktan yanaydı. Bunun içindir ki, doğrudan doğruya ondan gelen, onun yarattığı bir sevgi vardı çok küçük yaştan beri yüreğimde!

Benoît Méchin'in «**Le Loup et le Léopard**»'ını okuyunca-ya kadar sürdü bu kararsızlıklarım. B. Méchin, bizde havarisi geçinenlerin hiçbirinin övmediği kadar övüyor, yüceltiyordu Atatürk'ü. Kitaplarını görebildiğim Armstrong, J. Glasneck, A. Moorehead, daha başka yabancılar hep bu türlü överler Atatürk'ü. Çünkü batılıdırlar, batılılar hümanist bir kültür birikiminin ölçüleriyle değerlendirirler kişiyi. İnsanı yücelten tüm değerlerine sahip çıkarlar. Bizde ise, nesnel olmaktan uzak duygulardır ölçü. Bir insanı seversek överiz, sevmezsek yereriz!

Daha sonra «Söylev» başucu kitaplarımdan biri oldu. «Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe»yi eski destanlardan aldığım tatla değişik aralarla yeniden okudum. Homeros'un **Odiseia**'sında **Odiseus**'un serüvenleri ne dereceye kadar gerçektir bilinmez. Mustafa Kemal'in Anafartalar'da gerçekleştirdikleri ise, yaşanmış destansı olaylardır. Kısacası insanı insan eden, zekâ, sağduyu, cesaret, onur duygusu, inanç vb. niteliklerini tanıdığınız, bu niteliklere değer verdiğiniz ölçüde sevmemek elde değildir Atatürk'ü!

Mustafa Kemal, bir teori adamı, bir sosyoloji bilgini değildir. Yaşadığı dönemin toplumsal yapısı içinde biçim vermiştir tüm yeteneklerine. Uyguladığı diyalektikle, feodal bir toplumu, kendisine inanan dar bir kadro ile çekebileceği kadar çağdaş bir çizgiye çekmiştir.

Mustafa Kemal bir teori adamı olmadığı ölçüde, Kemalizm de belirli bir toplumsal ekonomik teori ya da felsefe doktrini değildir. Yine de amaçladıkları, pratikte oluşan yapısı ile bilimsel doktrinlerle açıklandıkça, çağdaş görüşlerle uyum sağlayan insancıl bir değer kazanır. Örneğin, olgun bir Marksistin, oluştukları koşullar içinde değerlendirdiğinde olumlu bulacağı çok eylemler olmasına karşılık, önemseye-

bileceği yanılgılar ya yoktur ya da hiç çizgisindedir Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği dönüşümlerde!

Evet Mustafa Kemal çözüm yolu değilse, Marks da değildir! Çünkü tek başına alındığında hiçbir devlet adamı, hiçbir bilgin çözüm yolu değildir insanlık için!

Şu yaşadığımız yüzyılda olanlara bir bakın! Rusya, Çin, Bulgaristan, Romanya, İspanya, Almanya, Fransa, bütün ülkeleri tek tek alın. Bu ülkelerin bazılarını Marksist - Leninist partiler yönetiyor ya da yönettiler. Hangisi kesin çözüm yolunu buldu, uygulayabildi? Bulgaristan'da olanlar, Nazi Almanyasına taş çıkartıyor! Vatandaşlarını soyup soğana çevirip, iki saat içinde sınırdışı etmek eşkıyalıktır, Marksizm değil! Macaristan'da İmre Nagy'yi asanlar sözde Marksistlerdi, aklayan günümüzün Marksistleri! Marksist Çin'de ülkeyi haraya çeviren baskılara başkaldıran gençler, boyunlarına yaftalar asılarak sokaklarda dolaştırılıyor, enselerinden kurşunlanarak öldürülüyor! Ortaçağa yaraşır görüntüler tüm bunların!

Türkiye'nin şu son eli yılı içinde düşün, sanat, politika ortamında Marksistim diye mangalda kül bırakmayanlar arasında ne hıyanetler, döneklilikler, ne gaddarlıklara tanık olduk!

Tümünü olağan karşılıyorum bu olayların. Çünkü tümü bir sindirim bozukluğunun, insan yaradılışında, insan mayasında giderilmesi güç eksikliklerin dışı vurması sonucu yaşanıyor bu dramlar, kara güldürüler!

Tek kişide, tek peygamberde değildir sosyal ekonomik sorunların çözüm yolu! Marks antik çağlara kadar uzanan insancıl bir kültür birikimiyle sosyal ekonomik sorunlara ışık tutar. Bu insancıl kültür birikiminden kopuk olarak uygulanırsa umut bağlamak boşunadır önerilerine. Günümüzde yaşanan acıların öğretisi budur bize!

Mustafa Kemal, teorik eksikleri olsa bile, yüreğinin ışığı, insancıl savaşı ile çözüm yolu gösterir izinden gidenlere! Her alçakgönüllü iyi vatandaş, kendi kültür birikimiyle, kendi kendiyi hesaplaşarak, yalnız da kalsa kendi sürdürür, tamamlar o yolculuğu!..

(İkibine Doğru, 30 Temmuz 1989)

KOPUK KOPUK

Rahmetli Vedat Nedim Tör, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında düşün yaşamımızın etkin kişilerinden biridir. Yirmili yıllarda Şevket Süreyya Aydemir ile birlikte Türkiye Komünist Partisi üyesidirler. Tör, Şefik Hüsnü Değmer'in yurtdışında bulunduğu 1925-27 yılları arasında partinin genel sekreterliğini üstlenir. 1927 tutuklamalarından sonra Aydemir ile Tör'ün parti ile ilişkileri kesilir. Daha sonra, 1932' de Kadro dergisinin başyazarları olarak yine birliktedirler. 1980'de Kadro dergisinin tıpkı basımını hazırlayan Doç. Dr. Cem Alpar, Kadro sayfalarında buluşan İ. H. Tökin, B. Belge, Ş. S. Aydemir, V. N. Tör gibi eski komünist partisi üyeleriyle ilgili olarak şu görüşü öne sürüyor: «Ne var ki düşüncelerinde bu tarihten sonra radikal bir değişiklik olduğunu söylemek güçtür. Aslında 1927 tevkiflerine kadar varan parti içi anlaşmazlıkların temelinde de, sonradan Kadro dergisinde açıklanan görüşlerin etkisi olduğunu söylemek doğru olur.»

Benim ellili yıllarda tanıştığım Vedat Nedim Tör, çoktan politikanın dışına itilmişti. Yapı ve Kredi Bankasının kültürel etkinliklerini yönetiyordu. Toplumumuzun yapısındaki aksaklıklardan huzursuzluk duyan bir düşünürdü. Ne zaman karşılaşsak dertleşmek, içini dökmek gereksimindeydi. Kendisini, hep bu karşılaşmalarımızda dinlediğim toplum sorunlarımıza kişilikli bir bakış açısı getiren görüşleriyle anarım.

«Bizde **élimination négative** yasası egemendir. Sürekli olarak kötü iyiyi kovar, kötünün yerini daha da kötü olan alır» deyişini şimdi de duyar gibiyim. Bizde politikadan, sannattan devlet kadrolarına kadar son elli yılın değişiklikleri bu gözlemin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Gidenlerin yerine gelenlerin çapı gittikçe küçülür. Ticaret, esnaf çevrelerinde bile çürük sağlamin yerini alır. Tokgozlülük diye bir tutum unutulur. Hile, yalan, aldatmaca, yüzsüzlük yaygınlaşır...

«Bizde fikri takip yoktur! Başladığımız her işe, her düşünceye, başladığımızla kalır, sonunu getirmeyiz, ya da getiremeyiz.» Bu görüşü de Tör'den dinlemiştim.

Evet, hangi alana bakılsa görünen ilk ortak özellik kopukluk, bütünlükten yoksunluktur bizde. Önemsenen bazı konular bir süre coşku ile ağızlarda dolaşır, yazılır, çizilir, sonra çözümlenmiş, sonuçlandırılmış gibi unutulur! Sanki yazmak, konuşmak, bir sorunu çözüme ulaştırmakta anlaşılmaya varma yolu değil, bir doyum yoludur. Sorunlara yaklaşmakta duygusallık egemen oldukça kaçınılmaz bir durumdur bu. Tör'ün deyimiyle «fikri takip», süreklilik, ancak akılcı toplumların harcıdır.

Tanzimat, batılılaşma akımı bu türlü sonuçlandırılmadan gündemden düşmüş çabalaradır bizde. Edebiyatta ellili yıllara kadar, insancıl öz, anlam ön plandadır. Bu tarihten sonra batılılaşma akımında görülen yozlaşmaya paralel olarak eski edebiyatımızdan kalma alışkanlıklar, aldatıcı söz oyunları öne geçer. Otuzlu yıllarda okul çocukları yerli malı kullanmalı diye şarkılar söyler. Faizcilik yasaklanmıştır. Kırklı yıllarda anayasaya aykırı yasaların kaldırılması, cezası kesinleşmeden kimsenin tutuklanmaması gazetelerin her günkü başlık konularıdır. Altmışlarda, komprador burjuvazi, geri kalmış ülkelerin soyulması, dış borçlar, montaj sanayinin yan etkileri, yerli benzin tüketimi dillerden düşmeyen konulardır, Boğaz Köprüsünün yapılmasına karşı olanlar çoğunluktadır. Günümüzde ikinci Boğaz Köprüsü tamamlanmak üzere, tartışılan ise sadece üçüncüsünün yapımında keseyi kimin, kimlerin dolduracağı!

Nelerdi 1. Boğaz Köprüsünün yapılmasına karşı olanların gerekçeleri? Köprü'nün yurt ekonomisine getireceği olumsuz yük üzerinde duruyorlar, trafiği olumsuz yolda etkileyeceğini öne sürüyorlardı. Köprü yapılmasın demiyorlar, önce metro yapılsın diyorlardı. Bugün olaylar köprü'nün yapılmasına karşı çıkanların yerden göğe kadar haklı olduklarını gösteriyor. Türkiye'nin ekonomik durumu ortada. Dışa bağımlılık, dış borçlar, enflasyon hızı çok daha arttı. Köprü'nün getirip iki yakaya yığdığı araba sayısı İstanbul'un bu yüke yetersiz caddelerini tıkadı, daha da tıkayacağı açıkken, köprü yapılmasına karşı olanların çıtı çıkmıyor!

Köprüden herkes memnun, köprü rahatlık getirdi deniyor, köprücülüğe karşı çıktınız mı. Nasıl bir rahatlık bu? Varlıklı kişiler özel arabalarıyla iniyorlar işyerlerine. Anneler ile gelin ettikleri kızları arabalarıyla görmeye gidiyorlar birbirlerini. Karşıdan karşıya geçenlerin yolculukları saatler sürüyor ama ayaklarının yere değmemesi memnun olmalarına yetiyor!

Öte yandan bu gidiş gelişlerin bütün ekonomik yükü, otomobile, benzine, köprüden geçişe ödenenler piyasaya yansıyor. Boğaz Köprüsü senetleri yüzde yüze yakın gelir sağlıyor. Zorunlu tüketim mallarına yapılan zamlar, kabaran vergilerle gerçekte köprüden hiç geçmeyenler ödüyorlar bu giderleri! Deli Dumrul'un baş aldığı günlerde yaşıyorlar!

Ne kadar da rahatına düşkün bir toplumuz! Biz kimiz, özel arabayla Boğaz Köprülerinden işe, dost akraba görmeye gidip gelmek kim? Hangi gelişen, tamamlanan, dış pazara açılan yatırımlar karşılıyor bu lüksü? Köprü rahatlık getirdi derken, bu rahatlıkla artan pahalılığın yaşamımıza getirdiği sıkıntılar arasındaki nedensellik ilişkisini düşünmeyecek kadar tembelleşiyoruz!

Enflasyonu aşağıya çekmek, orta direğin ağır yaşam koşullarını hafifletmek son yılların ana sorunlarıydı. Bugünkü hükümet bu vaatlerle iktidar oldu. Sonuç? Sonucun nasıl bir cehennem olduğunu yaşayanlar biliyor. Bu durumda iktidar vaatlerini gerçekleştirmedi diyelim. Peki ama muhalefet nerede? Neden bu sorunların üstüne üstüne gitmiyor, sonuçlandırılması için dayatmıyor? Dikkatlerin dağılmasına izin vermeden, yoğunlaşan bir süreklilikle sorunlara asılması, enflasyonun, pahalılığın nedenlerini, önleme çarelerini kamuoyuna açıklaması gerekmez mi?

«Fikri takip» eksikliği salt iktidara özgü bir kusur değil ki, toplumumuza özgü bir kusur! Muhalefet de bugünkü tutumuyla o kusurdan sıyrılmış değil! Rahmetli Tör'ü bir ömür üzen gerçek buydu...

(İkibine Doğru, 27 Mart 1988)

UZUN YOL

«Uzun ince bir yoldayım...»

Âşık Veysel

Delikanlılık yıllarımda açıklanması güç türlü acılar, açlıklarla ezilir dururdu yüreğim. Çok okuyordum. Sevdığım şairler, yazarlar hep mahzun, acı çeken, düşlerinde yarattıkları bir cennetin özlemi ile yaşayan kişilerdi. Okudukça acılarını, özlemlerini paylaştığını duyardım.

Varlıklı olanlara tam bir kayıtsızlık içindeydim. Ne imrenirdim, ne de nefret ederdim. Gönlüm, özellikle yetiştığım Urla'da çalışkan, yetenekli, cömert, sevecen insanlar oldukları halde, nasıl ezildiklerine, yoksulluk içinde yaşadıklarına tanık olduğum bağcılar, tütün ekicilerinden yanaydı. Günde en çok 400-500 kg., et satılırdı kasabada. Bu hesaplara kişi başına günde 10-15 gram et düşerdi. Onu da belli kişiler satın alırdı...

Bu koşullar altında yetişen bir gencin Gorki'yi, İstrati'yi, London'u kendine yakın bularak sevmesinden daha doğal ne olabilir? Yine de bağlılığım kısa sürdü bu yazarlara. Hayranlıkla sevdiğim ilk büyük yazar Dostoyevski oldu. Hangi romanını okusam kahramanları arasına karışmış gibi bulurdum kendimi, okuyup bitirdikten sonra sıtmaya tutulmuş gibi olurdum. Kendime gelmem günler sürerdi. Şimdi de Dostoyevski'nin insanı günahları sevaplarıyla, derinden yüzleştiren en güçlü romancı olduğuna inanırım. «Suç ve Ceza» yı ilk okuduğumda, Ankara'da yarı aç yarı tok üniversite öğrenimini sürdüren bir öğrenciydim. Raskolnikof'un öfkelerini paylaşacağım koşullar içinde yaşıyordum. Öyle sanıyorum ki 1970'li yılların üniversitelileri kendilerine daha yakın bulmuşlardır Raskolnikof'u! O yılların Türkiye'si, toplumsal ya-

pısında iyice keskinleşen çelişkileriyle daha yakındır Ras-kolnikof'un yaşadığı geçen yüzyıl ortalarının Rusyasına...

İncil'i severek okumamda Dostoyevski'nin büyük etkisi oldu. Dostoyevski'nin eserinde iki temel etken öne çıkar: Biri İsa'nın derin acıma duygusu; öbürü Büyük Petro döneminde başlayan batıya açılma akımını izleyen yıllarda, Rusya'da yaygınlaşan batı öykünmeciliği, yüzeysel batı hayranlığı ile Slav halkının horlanmasına, küçümsenmesine karşı duyduğu büyük tepki. Bu tepki ile Rus halkının özündeki cevherin değerini kanıtlama çabasıdır bütün yazdıklarında.

Marks'tan okuduğum ilk kitaplar, Haydar Rıfat çevirisi «Sermaye» özeti ile Kerim Sadi çevirisi «Manifest» oldu. İkisinin de o dönemimde düşünce dünyamı nasıl altüst ettiğini anlatmam gerekir mi?

Yirmisine giren bir genç boşluktadır, inanç arayışı içindedir. İnsanlık için, yurdu için, halkı için bir şeyler yapmak, kendisinden sonra gelecek kuşakların daha mutlu yaşayacakları koşulların yaratılmasına katkıda bulunmak, yaşadığı dünyanın göğsüne küçücük de, gösterişsiz de olsa bir çiçek takmak istediğini o yaşta yüreğinde duymuyor, yaşatmıyorsa, kırkına geldiğinde bencilliğinden korkulacak biri olması kaçınılmaz bir durumdur öylesinin. Yine ilk gençliğinde yolunu, bağlanacağı inançları ararken, topluma yararlı olmayı değil de kendi çıkarlarını sağlama almayı öne alıyorsa, tutumu inanç falan aramak değil, halktan ya da haktan yana görünerek ihtiraslarına kılıf hazırlamaktır o kişinin!

O güzel yaşları, o güzel coşkuları buruk bir gülümseme ile hatırlıyorum şimdi. O yıllarda bana öyle gelirdi ki solun örgütlenmesindeki yasaklar kalksa, çok değil altı ay, yurdu çarşı pazar, kahve kahve dolaşmamıza izin verilse, halkımıza inandığımız sosyal adalet ilkelerini, Türkiye'yi nasıl bir kardeş sofrası, nasıl bir cennet bahçesi olarak görmek istediğimizi anlatsak, yapılacak ilk seçimlerde büyük bir oy çoğunluğuyla iktidara gelirdik!

Bir seçim daha bıraktık geride. Kırk yılı aşan deneylerden sonra, politik yapıyı değiştirmenin kolay bir iş, hele altı aylık bir iş olmadığı bir kez daha anlaşıldı. Çok partili rejime geçmekle bir ülkede demokratik rejim kurulamayacağı gerçeği de bir kez daha kanıtlandı...

Biz bir yana, sosyalist ülkelerde de uygulanan sosyalizmin çeşitli sorunları var. O ülkeler de amaçladıkları sosyalizmi henüz gerçekleştirebilmiş değiller bugün. Yüzyılımızın en önemli öğretisi bu oldu insanlığa. Sosyalist ülkelerdeki uygulamayla, bir elbiseyi ters yüz eder gibi, ihtilaller, darbelerle kapitalist ya da yarı feodal toplumların sosyalist toplumlara dönüştürülemeyeceği anlaşıldı.

Yeni rejimler yeni bir insan yaratmayı gerektiriyor! İnsan doğanın, ayak bastığı toprağın bir parçası gibi. İyinin, kötünün bütün tohumlarını taşıyor benliğinde. Gen bırakıldı mı o tohumlar bir arada boy atıyor, bürüyor kişiliğini. İnsanın yüzyılların alışkanlıklarından, boş inanlar, saplantılar, kuruntularından, en önemlisi güvensizlik duygusundan kurtarılması, o zararlı tohumlardan arıtılması, uzun, çok uzun, yüzyıllar gerektiren yeni bir kültür birikimi gerektiriyor!

Şu son seçimlerde TV'de izlediğim kimi politikacıların sözlerinden, yüz çizgilerinden niçin politika ile uğraştıklarını anlamaya çalıştım. Ne yazık ki toplumbilimcilerden çok, ruhbilimcilerden öğrendiklerimin yardımı oldu bu konuda bana! İçgüdüleri, doyurulmamış benlik itileri, öne geçme, güçlü olma açlığı yönlendiriyor çoğunun çıkışlarını. Ne kadar ayrı dilden konuşur görünseler de sağcısı ile solcusu, politika oyunlarına kapıldıkça birbirine benziyor!

Böyledir diye umutsuzlanacak mıyız? Hayır! Önceden kabul etmek gerekir ki aşılabacak uzun bir yol bu! Bu yolu toplumsal yaralar almadan en az acılarla geçmek sağlık ölçüsüdür bir ulusun. Gençlik gençliktir her dönemde. Yirmi yaşında her şeyi yakınında görmesi, çocukluğunda, henüz babasının kucagında taşındığı günlerde elini uzatınca gökteki ayı tutacağını sandığı gibi, yurdu için düşlediği dönüşümlerin hemen gerçekleşebileceğine inanması, gençliğinin gereği olarak anlaşılmalı, hoş görülmeli! Gençlik coşkularının bedeli ağır suçlamalar, sert yargılamalar, hapislerle ödettirilmemeli! Çünkü bir ülkeyi çağına yaklaştıracak, çağını aşmakta itici olacak tek etken, gerçekleştirilmeleri yüz yıllar da sürse, yaş ilerledikçe, ilkbahar taşkınlıkları gibi yatağına oturacak bu gençlik coşkuları, umutlarıdır ancak!

(İkibine Doğru, 3 Ocak 1988)

İKİ BİNE DOĞRU

XX. yüzyılın İkinci Dünya Savaşına kadar geçen yılları ilk bakışta, bütün dünyada solun hızla ilerlediği bir dönem olarak görünür. Rusya, Çin, Meksika, Fransa, İspanya, Almanya, Macaristan, Bulgaristan, vb. ülkelerde komünistlerden, radikal sosyalistlere, sosyal demokratlara kadar değişik yapıda solcu partiler iktidara gelirler. Bizde de padişahlıktan cumhuriyete geçilir.

Nedir ki ilk bakışta konulan bu tanılama aldatıcıdır. Gerçekte soldaki gelişme sağa ivmelendirir. İtalya, Almanya, İspanya'da faşist rejimler kurulur. Çin'de Sun Yat Sen'in başlattığı devrim yarım kalır. Macaristan, Bulgaristan'da krallıklar yeniden duruma egemen olur. İkinci Dünya Savaşı eşiğinde hemen her ülkede hükümetler faşizme kanat gerer, sol eylemler baskı altına alınır. O kadar ki 1939 yazında İngiltere Başbakanı **Chamberlain**, hâlâ **Hitler**'i değil **Stalin**'i tehlikeli görür, Nazilerle anlaşma yolları arar...

André Malraux, böyle bir dönemde antifaşizmin, dünya solunun bayrak yazarıdır. Nerede bir sol eylem varsa oradadır. Yirmili yıllarda Çin partizanları arasında katıldığı ayaklanmalardan «Kanton'da İsyan», «İnsanlığın Durumu» romanlarıyla döner. Gönüllü pilot olarak İspanya iç savaşında çarpışır. Dönüşünde «Umut»u yazar. İkinci Dünya Savaşında Fransız direnişçilerinin önde gelenlerindendir.

Savaştan sonra bütün dünyada ilerici aydınlar, **Malraux**'dan «İnsanlığın Durumu», «Umut»u tamamlayacak yeni bir roman bekledikleri günlerde, **Malraux**'un Birleşik Amerika halkı üstüne gözlemlerini yansıtan bir yazısını öfkeyle karşıladılar. **Malraux**, Amerikan kadınının geliştirdiği yeni aşk anlayışını, Amerikalıların kişilik haklarına sahip çıkışlarını övüyor, Amerikalıların birey olarak vardıkları düzeyi, gelecekte insan ilişkilerini olumlu yönde etkileyecek bir aş-

ma olarak değeriendiriyordu. Amerika'ya yönelik bu kadar-
cık olumlu bir not, o dönemin bağınaz solcularının **Malraux'**
yu döneklekle suçlamaları için yetti!

Döneklekle olarak yorumlanabilecek ne var **Malraux'un**
bu dediklerinde? Sözüünü ettiğı Amerikalıydı, bireydi, Ameri-
ka'nın ekonomik sistemi değıl! Öfkeleri çeken de bireyi yü-
celtmesiydi gerçekte! Stalin döneminde ters bir gelişme gös-
termişti sol. İnsanın sömürölmekten kurtarılmasının, kişiliğı-
ni, tüm yeteneklerini geliştirebilmesi için amaç edildiğini
unutmuş, bireyi ezen çarpık bir işleyiş içinde örgütlenmiş,
biçimlenmişti. Birey hakkında karar yetkisi, kendisinin değıl
partinindi. Kışla soluydu o sol! Boğalar gibi burnundan so-
luyor, kişiliğini korumak, özgür düşünmek isteyen her sol-
cuyu tosluyor, tornadan geçirip bir örnek izci sopalarına
döndürüyor, ya da aforoz ediyordu!

Sağ ile sol arasındaki savaş özüne indirgenecek olursa,
yeni ile eski, sağduyu ile saplantı, akıl ile boşınanlar ara-
sında öteden beri sürüp giden, varolan savaştır. Çağımızda
feodalite artığı bir kültürle, aklın bilimin yarattığı çağdaş
kültür arasında sürüyor. İnsanın insanlığına yaraşır bir ya-
şam sürmesini, mutluluk yollarını özgürce, güven altında,
arayıp bulmasına yardımcı olacak koşulları yaratmayı amaç-
lıyor. Spor seyircilerinin bağınaz yandaşlığıyla Amerika'nın
ya da Sovyet Rusya'nın arkasına takılarak çözümlenecek bir
sorun değıl bu! Aydın bir solcunun yeri, dünyanın neresin-
de olursa olsun çağdaş kültürün yarattığı yeni değerielerin,
doğruların yanındadır!

2000'e doğru yaklaşırken, yüzyıldır solda yaşananlar suç-
lamaları, aforozları, aklamalarıyla duruluyor, açıklık kazanı-
yor. Bu gelişme, sık sık geriye dönüp yaşananları doğruları
eğrileriyle nesnel olarak değeriendirmeyi gerektiriyor.

Sovyet Rusya'ya 1973'te ikinci kez gidişimde daha bol
gezmek, dolaşmak olanağı buldum sokaklarda. O gezinin
öyküleştirdiğim kimi izlenimlerini merak edenler **Revizyonist**
adlı kitabımda bulup okuyabilirler. Nedir ki o gün için ya-
zılması erken olan izlenimlerim de vardı. Orneğın Sovyet
gençliğinin **Hemingway** sevgisi çok etkilemiş, düşündürmüş-
tü beni. Moskova'da, Kiev'de, Tiflis'te kitapçılarda, kaldı-
rımrlarda sergilenen sekiz on posterden biri Baba **Hemingway'**
in portresiydi!

Bu sevginin nedenlerini anlamak güç değil! Yaşamıyla, yazdıklarıyla bireyin dilediği gibi yaşamak isteminin simgesidir **Hemingway**. Aklından, gönlünden başka buyruk tanımaz. Âşık olduğu kadınlarla evlenir, boşanır, safarilere çıkar, savaş muhabiri olarak cephelerde ön siperlere sokulur, yaralanır, dünyayı gezer, uçak sürer, boğa güreşçileri, boksörler, sinema oyuncularını ile düşer kalkar, içer, gözünü budaktan sakınmadan yaşar! Hesap verdiği tek kişi kendisi gibi görünse de «Vatan sana ne der?» diye soran iyi vatandaş örneği bir kişidir o! İktidarların yanında değil halkının yanındadır. Giderek bütün halkların yanındadır. Yalana, ikiyüzlülüğe, kaba kuvvete, gözboyacılığa karşıdır bütün yaşamında, insana inanır!

Sovyet Rusya'da bugün gerçekleştirilen dönüşümlerin özü, sözünü ettiğim gençliğin bütün bu insancıl niteliklere duyduğu sevgide yatıyor. **Hemingway**'in yanı sıra başta ettiğini hatırladığım öbür örnek kişiler de kimlikleriyle kanıtıyor bu eğilimi: İlk uzay pilotu **Gagarin**, ilk kadın astro-not **Valantina Tereçkova**, şair **Yevtuçenko**, **Puşkin**, **Lermontov**!..

Glasnostla gelen anlayışla kırk yıl gecikmeyle de olsa **Malraux** haklı çıkıyor. Sovyet rejimi, **Stalin** döneminde ezilen bireye onurunu geri veriyor, **Judanov**'un, daha onun gibi düşünen sosyalist gerçekçilerin uydurduğu olumlu tipi bir yana bırakıp, kendi olumlu gördüğü tipi kendi seçiyor, yüceltiyor Sovyet gençliği. Kot pantolonu, rock müziğini, Coca Colayı seçerken bu türlü tutkularla karıştırmıyor sosyalizmi...

Çağdaş kültürler arasında da süren bir savaşın sonuçlarıdır tanık olduğumuz. İki büyük gücün yarattığı kültürler karşılıklı olarak etkiliyor birbirini. Amerika'da feodal güneyli toprak sahiplerinin kültürü çöktü. Solun etkisi oldu bu çöküşü hazırlayan. Sovyet Rusya bugün vardığı kültür çizgisiyle Çarlık Rusya'nın toplum düzeninden kilometrelerce ilerde. Amerikalının yarattığı yaşam biçimiyle etkilenmekten kaçınmıyor. İki devletin de bir yitirdiği yok bu etkilenmelerde. Birleşik Amerika'da Kuzeylilerle Güneyliler arasında ırk ayrımından doğan savaş bu etkilenmelerle son buldu; bu barış daha da bütünleştirdi Amerika halkını. Sovyet Rus-

ya kendi vatandaşlarına mutluluklarını aramakta konulan eski yasakları, dikenli tel örgüleri kaldırmakla, yetmişinci yılını aşan Ekim Devriminin ülkesinde kökleştğine olan güvenini kanıtlıyor...

(İkibine Doğru, 20 Kasım 1988)

SOVYET RUSYA DENEYİ I

Sovyet Rusya 1917 devrimine sanat alanında dünyanın en ileri iki üç ülkesinden biri olarak girdi. Rus sanatçıları her dalda sanatta ileri akımların öncüleriydi o dönemde. Petrograd sanat merkezi olarak Paris'le yarışıyordu.

Mayakovski, Aleksandr Blok, Essenin, Anna Ahmatova, Pasternak yaşları 25-35 arasında değişen genç şairlerdi 1917' de. Gorki, Çehov'un izinden gidiyordu. İ. Babel, İ. Ehrenburg, V. Katayev, M. Zoşçenko, M. Şolohov, K. Paustovski'nin aralarında yer aldığı genç, yetenekli bir yazar kuşağı, 19. yüzyıl Rus romanının görkemli gücünü sürdürecektir gibi görünüyordu. Plastik sanatlarda M. Lariov, Nathalie Gontcharova resimde ışın akımının kurucuları olarak Paris'te adlarından en çok söz edilen ressamlardı. Marc Chagall, Aleksı Jawlenski, Kandinski büyük çıkışlarıyla genç yaşta dünya çapında üne ulaşmışlardı. Müzikte Igor Stravinski'yi, tiyatrodaki Stanislavski, Mayerhold, Vaktankhov, sinemada Eisenstein'i de ekleyin bu adlara, görünüm göz kamaştırıcıdır...

Üstelik bu sanatçılar soldaydılar. Devrim için dövüşmüşler, devrime destek olmuşlardı. İçlerinde Aleksandr Blok gibi iç savaşta çarpışırken ölenler, Mayakovski, Katayev, Zoşçenko gibi, iç savaşta militan olarak görev almış olanlar vardı...

Ne oldu sonra? Rejim, üçüncü sınıf bürokrat partililerin elinde birer birer yedi yok etti ya da yurtlarından ayrılmak zorunda bıraktı Rusya'nın bu altın çocuklarını! Kandinski 1921'de, Chagall 1922'de güzel sanatlar akademilerindeki görevlerini bırakarak Rusya'dan ayrıldılar. Stravinski de öyle...

Edebiyatçının dili müzikte, resimde olduğu gibi evrensel değildir, yazdığı dilden kopamaz bir edebiyatçı, dilinden uzakta yaşayamaz! Rusya'da kalan genç şairler, yazarlar arasında bir intihar salgınıdır başladı. Essenin, Mayakovski, Ba-

bel, devrimin bağınaz uygulamalarından duydukları karamsarlıkla intihar ettiler. Ossip Mandelstam, 1933'te Stalin'i «dağlı» diye yeren bir şiirinden ötürü sürüldüğü Sibirya'da öldü, ya da öldürüldü. Çoğu yetenekler alkolizme vurmakta buldular kurtuluşu! Partinin dar görüşlü sanat politikasına ayak uyduramayanlar yazın dünyasından silindiler!

Önceleri birileri güdümlü sanat diye bir görüş attılar ortaya. Ardından sanat adına konuşma yetkisini nereden aldığı anlaşılmayan bir Jdanov çıktı, toplumcu gerçekçilik diye bir teoriyle bulandırdı düşünceleri. Yüzlerce yıldır insanlığa katkıları yadsınıyor, yaşamı, gerçekleri bir yana bırakıp olumlu insanlar üretmesi isteniyordu edebiyattan! Yazmakla yanlışlar doğru, kötüler iyi olsa geçmişte hangi edebiyatçı kaçırdı bu görevden? İnsanlık, Virgilius, Shakespeare'den Çehov'a kadar gelip geçen bütün edebiyatçıların yanıldıklarını anlamak için Jdanov'un dünyaya gelmesini mi beklerdi? Ekonomik, toplumsal açıdan bilimsel temellere dayanan bir rejimde böyle köksüz bir teorinin yaygınlaşması olur saçmalık değildir! Bir hastayı muska ile ya da okuyup üfleterek iyi etmeye kalkmakla, bir toplumu olumlu diye nitelenen yapay, uydurma kişilerle dolu romanlar, öyküler okutarak değiştirmeye kalkmanın ayrımı ne olabilir?

Kruşçef, bir eşeğin kuyruğuyla nonfigüratif tablolar yapabileceğini söylüyordu o dönemde! Pasternak 1958 Nobel ödülünü alınca partinin gençlik kolları başkanı 28 yaşında bir genç, «Defol git, ödülünü al, bir daha da gözümüze görünme, Stockholm'de kal!» diye demeçler verebiliyordu! Rus dilinin çağımızdaki en büyük ustası sayılan Pasternak'ın «Ben ödül istemiyorum, bırakın Rusyamda öleyim, Rusya toprağına gömüleyim!» oldu karşılığı! Pasternak, ömrünün son yıllarını Moskova dışındaki kır evinde yalnızlık içinde geçirdi!

Yine Türgenyef, Tolstoy, Dostoyevski küçümsendi o dönemde. Anna Ahmatova, daha bazı yazarlar rejim düşmanı olarak dışlandı. Bir çeşit engizisyon duruşmaları anlayışıyla dışlamalar, aklamalarla yön verildi sanat yaşamına!

Çağımızın hastalıkları bütün bunlar! Sadece Sovyet Rusya'ya mal edilemez. Çabuk yükselmek, yukarılarda yer kapmak hırsıyla baştakilerin ayakları dibinde bağırıp çağıran

gençlik kolları başkanlarına her ülkede, her rejimde rastlanabilir. Öte yandan sadece Rusya sınırları içinde kalmadı bu karalamalar. Dünyanın dört bir yanında sosyalizm adına, ilerici öncü sanatçıları karalayan toplumcu gerçekçiler türedi!

Sovyet Rusya'da sanat etkinliklerini yazar birliklerinin, devlete bağlı bazı kurumların yönetmesinin böyle sonuçlar vermesi kaçınılmaz bir durumdu. Kültürü, yeteneği kıt bürokrat yazarların çoğunluk olarak egemenliği ur gibi büyüdü bu birliklerle kurumlarda. Örneğin Moskova Yazarlar Birliğinin beş bini aşkın kayıtlı üyesi vardı! Bırakın beş bini, bir ülke, yüzyılda gerçekten beş şair, beş romancı yetiştirebilse daha ne ister? Bu düşük düzeyli çoğunluk kısa sürede yozlaştırdı o büyük Rus edebiyatını! Buna bir de sanat dünyasının her zamanki kıskançlıklarını, az sayıda yetişen özgün edebiyatçılara atılan çelmelerini katın, elli yılı aşkın bir süre Mozart ile Salieri dramı sayısız kez yaşandı Sovyet Rusya'da.

Stalin, Beria, Kruşçef, Jdanov, 1958'lerin o ateşli gençlik kolları başkanı yoklar bugün! Pasternak, Ahmatova, Mandelstam, Mayakovski, Dostoyevski var! Sovyet halkı onlarla övünüyor. Gençler gittikleri her yerde ellerinde onların kitaplarıyla görünüyor. Çağdaş Sovyet yöneticileri, dünya kamuoyu önünde, Sovyet halkı önünde, Rusya'nın bu büyük çocuklarına çektirilen acılar, yapılan haksızlıklar için özür diliyor!

Sovyet Rusya'nın yakın yıllara kadar yaşadığı bu acı deney düşündürücüdür insanlık için! Özellikle, bir gün kendi ülkelerinde iktidara gelecek sosyalist partilerce iyi incelenmesi, değerlendirilmesi gereken acılar, yanılgılardır. 1917'de sosyalizmin uygulamasına tek başına, yetersiz bir kadro, yoksul, alfabetizsiz mujiklere dayanan bir tabanla girmesi, Sovyet Rusya yöneticilerinin bu acılar, yanılgılardaki suçlarını bir dereceye kadar hafifletebilir. Lenin gibi büyük düşünür bir lideri daha devrimin ilk yıllarında yitirmesi, Sovyet Rusya'nın olduğu kadar sosyalizmin de talihsizliği oldu. İkinci Dünya Savaşında Sovyet Rusya'nın yalnız devletin değil sosyalizmin de ölüm kalım savaşı vermesi, bu deneyin sürecini uzattı. Bütün bu yanılgıların, çekilen acıların, işlenen haksızlıkların, hafifletici nedenleriyle birlikte geçmişte kalması, bir daha yinelenmemesi, bu deneyi doğru değerlendirebilen ülkeler için bir kazanç olabilir.

(İkibine Doğru, 31 Ocak 1988)

II

İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar, kapitalizmin ege-men olduğu dünyada, sosyalizmin uygulama alanı bulduğu tek ülke Sovyet Rusya idi. Dünyanın her yanında Marksistler, bu nedenle yöneltilen eleştirilere karşı Stalin rejiminin sertliklerini, savunmakla görevli görürlerdi kendilerini. Ne de olsa Rusya'nın ekonomik, kültürel yapısı bakımından erken bir denemeye girişilmişti. Kapitalist ülkelerin baltalamalarına karşı sert önlemlere başvurması zorunlu görülüyor, çekilen acılar geçici olarak değerlendiriliyordu.

İkinci Dünya Savaşından sonra, kısa bir süre de olsa Fransa'da, İtalya'da komünistler iktidara geldiler, İngiltere'de seçimleri İşçi Partisi kazandı. Varşova Paktı devletlerinde, Çin'de, Kuzey Kore'de, Vietnam, Küba ve daha birçok yerde bu yaygınlaşma sürdü. Böylelikle Sovyet Rusya sosyalizmi uygulamada öncü ya da tek örnek devlet olma özelliğini yitirdi. Bunun sonucu sosyalizmin uygulamasında hoş karşılanmayacak aksaklıkların tek sorumlusu olma suçlamalarından da kurtuldu.

Bu işin bir yanı. İşin üzerinde durulmamış bir başka yanı da var :

1917 devrimine girerken sosyalist düşüncenin en yaygın olduğu ülke Rusya değildi. Başta Fransa, Almanya olmak üzere çoğu Avrupa ülkelerinde güçlü Marksist partiler, kamuoyunu etkileyecek güçte sol görüşlü düşünce çevreleri vardı. Üzerinde durulacak olursa, iktidarda olan bir Marksist partinin yanlış uygulamalarıyla, iktidarda olmayan Marksist partilerin yönetimlerinde alınan yanlış kararlar ya da parti dışı sol çevrelerin değerlendirmelerindeki yanlışlar arasında nitelik açısından ne gibi bir ayrım olabilir? Olsa olsa iktidarda olan partilerin eli altındaki güvenlik güçleri, sözde bağımsız yargı organları ile aldığı baskı önlemlerini uygulayabileceklerdir. Öbürleri ise bu türlü hoşgöründen yoksun,

şiddet içeren kararlarını uygulamada parti tüzüğünün olanakları ile bağlı kalacaklar, iktidardakilerin ölüm, sürgün cezaları verdikleri durumlarda, partiden atma cezaları ile yetineceklerdir. Solcu çevreler ise acımasız aforozlarla kusakacaklardır bu şiddet eğilimlerini. Bu ayırım elbet temeldeki suçluluk payını değiştirmez. Kaldı ki kimi ülkelerde yasadışı sol partilerin suçladıkları üyelerini kadrolarından uzaklaştırmakla kalmayıp, militanlarına öldürttükleri çağımızda çok görülmüş olaylardır!..

Geçmişe bakılınca, Stalin döneminin insanı hiçe sayan bakış açısını Rusya dışındaki komünist çevrelerin sadece hafifletici nedenlerle savunmakla kalmayıp, haklı bularak destekledikleri görülür. İspanya iç savaşında solcular arasındaki kargaşayı, Fransız, İtalyan, Yunan komünistleri arasındaki çekişmeleri izleyenler, bu çevrelerde sosyalizmin uygulamasında insanı neredeyse deneme kobaylarıyla bir tutan bir görüş açısının egemen olduğunu gözlerler. Bu bakımdan o dönemin şiddetini destekleyen herkes, olanlardan kendi çapında sorumludur. Bütün günahı Stalin kadrosuna yüklemek, eski dönemlerin kurban anlayışına eş ilkel bir tutumdur.

Sosyalizm ilkin Sovyet Rusya'da değil de Fransa, Almanya gibi kültür, endüstri açısından ileri ülkelerde uygulamaya konulsa, Stalin Rusyasındaki acılar yaşanmazdı diyenler çoktu geçmişte. Oysa Fransız komünistlerinin kendi eksiklerini hiç akıllarına getirmeden, Gide, Sartre, Camus, Malraux, Picasso gibi aralarından yetişen, çağımızın seçkin zekâlarına giriştikleri saldırılara bakılırsa, bu görüşe umut bağlamak zordur. Görülen odur ki Fransız komünistleri o dönemde iktidara gelecek olsa, Fransız zekâsı bütün yaratıcılığını, çeşitliliğini yitirecek, J. Romain, M. Proust, İonesco gibi yazarlar, S. J. Perse, H. Michaux gibi şairleri bekleyen akıbet hiç de Sovyet Rusya'da Babel'in, Ahmatova'nın başına gelenlerden değişik olmayacaktır!

Sosyalizmin en büyük düşünürlerini yetiştiren Almanya'da ise, Stalin'in Sovyet Rusya'da egemen olduğu dönemde Hitlerciliğin egemen olması, çözümlenmesi daha da karmaşık bir sorundur. Hitler'in Alman halkına, dünyaya yaşattığı acıları, o yıllarda Almanya'ya egemen olacak o sertlikte solcu bir liderin yaşatmayacağına inanabilmenin güvencesi nedir?

Bize gelince, kırklı yıllarda, en geniş ölçülerle Türkiye' de solcuların sayısı beş on bini aşmazdı. O koşullarda sol görüşlerin yasal yollardan savunulması, tartışılıp anlaşılması ilk amaç olarak benimsenmek gerekirken, 1945'te kurulan iki yasal sol partiden Türkiye İşçi ve Köylü Partisinin, dönem iktidarının uzun yaşamlarına izin vermeyeceğini görüp anlamadan, daha ılımlı olan Türkiye Sosyalist Partisini düşman seçmesi akılla açıklanamaz! 1960'larda kurulan TİP' in ise en çok iş çıkaran organı disiplin kurullarıdır! Bu kurulların aldığı tüm kararlar kitap haline getirilecek olsa, partiyi yönetenlerin neredeyse Stalin Rusyasının sertliğine özendikleri sonucuna varılır. Türkiye'nin gerçeklerinden kopuk bu hoşgörüsüz anlayış, yetmişli yılların sol fraksiyonlarının ortak oldukları tek belirgin niteliktir. Yine, kırklı yılların sol görüşlü yayınları incelenirse, değerlendirmelerde o dönem Sovyet Rusyasında geçerli olan katı görüşlerin ölçü alındığı görülür. Garip akımı, Türk şiirini söz kalabalığından, yapaylıktan kurtarmayı, anlama, insancıl öze kavuşturmayı amaçlayan ilerici bir akımdır. 1940'larda Yurt ve Dünya dergisi Garip akımını burjuva eğilimli olarak suçlar. 1946 yılında Yığın dergisi, Yunus Emre Oratoryosunu ipe sapa gelmez yargılarla yerer. Bu örnekler, bunları yazanlar iktidarda olsalar Yunus Emre'nin yasaklanabileceğini, Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Adnan Saygun'un Sovyet Rusya'daki benzerleri gibi dışlanabileceklerini düşündür.

Sovyet Rusya Stalin'in ölümünden bu yana, o dönemin yanılgorlarını kabulleniyor, Sovyet halkı önünde, dünya kamuoyu önünde geçmişin yaralarını iyileştirmeye çalışıyor. Son olarak Gorbaçov'un dönüşümleri, geçmişin insan hak ve özgürlüklerini hiçe sayan katı anlayışının reddi anlamına geliyor. Daha önce Berlinguer'in İtalyan Komünist Partisinde güçlendirdiği görüşler de bu yöndeydi. Bu girişimlere bakılarak, Türk solunun nerelerde olduğu, geçmişine ne gibi eleştiriler getirdiği, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Solun Sovyet Rusya'da, Avrupa'da yaşananlardan alacağı ders şu oluyor : Türk solu, tüm tabulaştırmaları bir yana bırakarak, bugüne kadar sola hizmet edenlerin görüşlerini, eylemlerini, insancıl bir tutumla, yanlışları doğrularıyla, yi-

neleye yineleye gözden geçirmeli, yanlışlarından arıtılmış olarak yarınlara ulaştırmakta daha uzun gecikmemelidir. Bu eleştirilere başlamak için başka ülkeleri örnek almak da gerekmez. İncelemeler gösterecektir ki Türk solunun partiler içinde ya da dışında, geçmişte düştüğü bütün yanlışlar yine Türk düşünce dünyasında, ya da parti içi tartışmalarda karşılıklarını bulmuştur...

(İkibine Doğru, 14 Şubat 1988)

ALTIN ZİNCİR

Upton Sinclair'in Altın Zincir'ini okuduğum sırada yirmi üç yaşındaydım. Hukuku bitirmiş, topçu teğmen olarak Çanakkale'de askerliğimi yapıyordum. İlk şiir kitabım Kızılçullu Yolu yayımlanmıştı. Batılı yazarların Türkçeye çevrilen çoğu kitaplarını okumuştum. Kısacası Türkiye ölçülerine göre iyi yetişmiş bir gençtim. Nasıl olmuştu da bütün değer ölçülerimi alt üst edecek kadar yine de beni etkileyebilmişti o kitap?

Okuduğum kitaplar arasında okumasaydım da olurdu dediklerim çok olmuştur. Nedir ki Altın Zincir dışında hiçbir kitabı okuduğuma pişman olduğumu hatırlamam! O kaptaki yargılara, kısa bir süre için de olsa inanarak kapıldığım için, bir yandan yazarı tarafından aldatılmış, güveni kötüye kullanılmış biri olarak görürüm kendimi, bir yandan da o güne kadar olan bütün görüşlerime ters düşen o yargılara uysallıkla kapıldığım için kolay etkilenen biri olarak suçlarım! Oysa o gün bugün hiç de doğru bildiğinden kolaylıkla şaşan biri değilimdir.

Aşırı saldırgan bir yazardır **U. Sinclair**. **Balzac**'ın, **Shakespeare**'in bir yanını bırakmaz! Yürekler acısı olaylara, işte sana parlak bir konu diye ağzının suyu akarak yaklaşan bir yazın esnafı gibi söz eder **Balzac**'tan! **Shakespeare**'i ele aldığı sayfaların başlattığı «Parlak Çürüme»dir. **Jack London** yakışıklı bir zampara, para için yazan bir makine! Bir yıla yakın bir süre acaba diye aklımı kurcaladıktan sonra küfür olduğu kanısına vardım bütün bu yargıların. Kitabı bir daha gözüm görmemecesine attım gitti kitaplığımдан!

Hiç ilgisi olmayan değer ölçüleridir **U. Sinclair**'in edebiyata uyguladıkları. Tümü yüzeysel, temelsiz yargılardır dediklerinin. Üstelik bütün dediklerini **Marksizm** adına öne sürer. **Marks**'ın hayran olduğu **Balzac**'ı, **Shakespeare**'i yeren

bir **Marksist!**... O ara merakımdan bir iki öyküsünü de bulmuş okumuştum. Kötü bir öykücüydü, sağlıksız bir erkek! **Marks'**ın sevecen yüreğiyle hiç bağdaşmıyordu yaşama bakışı, **Marksizm** yıkıcılık demekti ona kalırsa, erişemediği ne varsa tu kakaydı! Kadınların güzel görünmek istemeleri, üretim dışında aşka zaman ayırmaları günahtı hep!

Altın Zincir'i okuduğumdan bu yana, **U. Sinclair**'in tutumuyla, yani kazmaları baltaları, bütün nefretleriyle çok gördüm edebiyatın üstüne yürüyenleri. Gözleri dönmüş, kan tutmuş kimi eleştirmenlerin **Sinclair**'in Balzac'a yüklemeye çalıştığı iştiha ile, kişilikli gördükleri her şaire, her yazara nasıl saldırıya geçtiklerini, çevrelerinde kim varsa nasıl «vurun!» diye kışkırttıklarını gördüm! Hâlâ mı **Shakespeare**, hâlâ mı **Sophokles** derken insanlığın en seçkin zekâlarından bize kalanları günlük gazete yazıları, magazin dedikodularıyla bir tutmak çabasıdadır bu gibileri. Kendi küçük-lüklerinin, bir türlü kabuğunu kırıp dışına çıkamadıkları kozalarında ezilip büzülmenin verdiği hisımdan doğan, bir haset kokusu alırsınız bu gibilerin yazdıklarını okurken!

Bizim kuşağın kolay olmadı kendine güvenini bulması. Batıdan gelen her görüşe, okuyun öğrenin diye yaklaşmamız istenilirdi bizden! Sanat, düşün yaşamımızda egemenlik kuran batıda yerleşmiş kişiler, batının üstünlüğünü kalkan gibi kullanarak kendi üstünlüklerini kabul ettirmişlerdi çevrelerine. Amerikalı bir Marksistten, **U. Sinclair**'den daha iyi bilecek değilsiniz ya diye okumamız istenilmişti Altın Zincir'i! Marksizmle ilgili bilgilerimiz de kısıtlıydı o ara...

U. Sinclair, Sovyet Rusya'da yetişecek genç kuşaklara yol gösterecek sanat tarihi ile ilgili bir el kitabı yazdığı savındadır Altın Zincir'le. Sanat konularındaki anlayışsızlığıyla **U. Sinclair**'i de aşan bir **Judanov** yetişti daha sonra Sovyet Rusya'da. Bu yanlış değerlendirmeler, haksız suçlamalar, yanlış yoluyla da olsa, sosyalist toplumların kültürel gelişmelerinde ders alınması gereken çok önemli deneyimler oldu yüzyılımızda.

Lenin, teorik bilgilerden yoksun, duygusal bir yüzeysellikte bulur **U. Sinclair**'i. Çocuksu olarak niteler. Nitekim 1940'lı yılların sonlarında sosyalizmi bir yana bırakır, eş duygusallıkla burjuva liberalizmi hayranlığına kapılır **Sinclair**.

Goriot Baba'daki soylu acıma duygusunu, insancıl sevecenliği tatmamış, anlayamamış bir yürek ne kadar çorak, ne kadar yoksul bir yürektir! **Shakespeare** ölçüsünde kim ine-bilmiştir insan ilişkilerindeki duyguların ayrıntılı gelişmele-rini öylesine sağlam bir yapı içinde sergilemeye?

Bir dönemler beni böylesine etkileyen bir kitap, toplum-sal konulara yeni yeni ilgi duyan, edebiyatla olan ilişkisi rasgele okuduğu beş on kitabı geçmemiş coşkulu kimi genç-lerin görüşlerinde nasıl olumsuz etkiler uyandırabilir diye düşünürüm sık sık. O kitaptaki saldırıların yanılığını da aşarak çirkinliğe vardığını anlamamla kişiliğimi bulmam eşzamanlıdır yaşamımda. O kitaba karşı çıkmak, ne kadar ünlü olursa olsun başkalarının her dediğine iyice düşünüp değerlendirmeden kapılmamayı öğretti bana. Edebiyattan gerçekten tat almak, yararlanmak isteyenler önyargılardan arınmış olarak yaklaşmalıdırlar okuyacakları yazarlara, şa-irlere. Özellikle genç okuyucular toptan suçlamalara ya da niçinini kavrayamadıkları övgülere kapılmaktan kollama-lıdırlar kendilerini bir kitabı okumadan önce. Okudukları yazara kanı ısınanlar, yazdıklarına inandırıcı olarak benim yazarım, benim şairim diyebilenler, kendilerinin bu yargıla-rına önem vermeli öncelikle. O yazarı kendileri bilerek savu-nabilmeli. Kişilik böyle oluşur okuyucuda. Yeter ki savun-duğu yargılar, okuduklarının kendinde bıraktığı yankılara kulak vererek oluşmuş olsun. Bu yoldan düşülecek bazı ya-nılıglardan da korkmamak gerekir. Çünkü zamanla daha doğru, daha kapsamlı, daha olgun yargılara varabilmenin de tek yolu budur.

(İkibine Doğru, 6 Eylül 1987)

NİÇİN YAZIYORUM?

Edebiyata daha ilk kalem denemelerimde çok yönlü olarak başladım. Şiirlerim, öykülerim, deneme hevesi ile yazılmış ilk düzyazılarım 1939 yılında dergilerde görüldü. O gün bugün çok yönlü bir yazar olarak çalışmalarımı sürdürüyorum; arada bir de sorguya çekerim kendimi: Niçin yazıyorum?

Bir edebiyat adamının niçin şiirler ya da oyunlar, romanlar yazdığını açıklaması pek gerekli de değildir. Yazınak varolduğunu kanıtlamasıdır insanoğlunun. Edebiyatçı olsun ya da olmasın her insan duyar yazmak gereksinmesini. Bu gereksinme ile bazen gizliden gizliye şiirler yazar; mektuplarına özen gösterir ya da anı defterleri tutar. Ayrıca da çok irdelenmiş bir konudur edebiyatın gerekliliği. Nedir ki böyle de olsa ilgilendiği yazarların niçin yazdığını bilmek istiyor okuyucu.

Dışından bakan kimileri edebiyatı bir ün kapısı olarak görürler. Hemen söyleyeyim, ün, önemini hiç anlayamadığım bir durumdur benim. Belki gösterişi sevmediğimden belki de çarpık bir olgu oluşunun ayrımında olduğumdan! Bir adam kırmızı bir spor araba alır, kentin ana caddelerinde bir aşağı bir yukarı beş on kez görünür, çok geçmeden kırmızı spor arabalı diye üne kavuşuverir! Ya da falan ünlü sinema aktörüne benzediği için, el üstünde tutulur, çalışmaktan vakti olmadığı için ortalarda görünemeyen o ünlü aktörden daha çok yararlanır ünün nimetlerinden!

Para için de yazmıyorum. İleri ülkelerde edebiyat iyi kazanç getiren bir uğraştır. Onun içindir ki keman ya da piyano çalmak öğretilir gibi, özel okullarda, rahat okunan oyalayıcı romanlar, senaryolar, oyunlar yazmanın yolları öğretilir. Bu açıdan geri kalmış ülkelerle ileri ülkelerin tek ortak yanı, her ikisinde de kötü yazarların iyi yazarlardan daha çok okunması, daha çok para kazanmalarıdır. Bizde para

kazanmak isteyen bir kimsenin ise en son tutacağı iş herhalde edebiyattır.

Öyleyse niçin yazıyorum.

Yazmak zor, sıkıntılı bir iştir gerçekte. Yazılanlar, tasarlandıkları ya da okundukları kadar çabuk üremez. Konuyu toparlamak, sözcükleri doğru seçmek, yazılanlara düzenli, rahat okunan, anlaşılır, eksiksiz ya da fazlalıklardan arınmış bir bütünlük vermek için, bir yazıyı üç beş kez yazmak zorunda kalırsınız. İstedığınız gibi bir yazı, bir şiir ortaya çıkarsa bütün yorgunluklarınızı unutturur bir doyuma ulaşır, sevinirsiniz. Fakat ne kadar sürer bu sevinç? Daha yazı makinesinin başından kalkmadan ne zamandır yazmayı tasarladığınız başka bir konu takılır aklınıza. Onun için sıkıntıyla boş kâğıtlarla yeniden boğuşmaya başlarsınız. Dışarıda güneşler açar, dostlarınızı özlersiniz yazı masanızdan kopamazsınız.

Yaşananları geçen zaman içinde yoğunlaştırarak her okunuşunda yeniden yaşanır duruma getirmektir yazarın işi. Böylelikle eylemleriyle tanıklıklarıyla geçen zamana karışır sanatçı. Yazdıkça bir iç dökmeye dönüşür sergiledikleri. Yazanla okuyan arasında ortak bir yaşam, mutlulukların, umutların, acıların paylaşıldığı bir yakınlık doğar.

Karamsar ya da iyimser, olumlu olumsuz diye değerlendirilenler vardır okudukları edebiyatçıları. Yüzeysel, anlayışsız yorumlardır bu gibi yaklaşımlar. İyi yazarlar ile kötü yazarlar vardır sadece. Bir edebiyatçı yaşamın saçmalıklarını, zekânın körletilmesini, aptallığın yaygınlaşmasını sergiliyor diye niye karamsar sayılsın? Dedikleriyle gerçeklerin üstüne gidiyorsa aksine cesaretinin övülmesi gerekir. Bütün sanatlar yaşama duyulan sonsuz bağlılığı dile getirirler. Her sanat ürünü, dar görüşlülerin karamsarlıkla damgaladıkları bile, yaşama yönelik bir tapınma niteliği, **Bakkhus** törenlerinin sarhoşluğunu taşır özündeki yaşam tutkusuyla.

Bütün bu açıklamalarımın sonra, yazımda karşılık vermek istediğim sorudan uzaklaştığımın ayrılmındayım. Etiler Mektuplarına, şiir sanat konularında yarım yüzyıla yaklaşan deneyimlerimle ulaştığım görüşlerimi derleyip toparlamak, okuyucuyla aramda sanat sorunları üstüne diyalog kurmak niyetiyle başlamıştım. Oysa görüldüğü gibi sanat konularına pek seyrek değinebiliyorum bu sayfada.

İnsanı insan eden uğraşların başında gelir edebiyatın yeri. Başarılı şiirler, öyküler, oyunlar yazmanın yeterli olması gerekir bir edebiyatçıya. Nedir ki kavramların, değerlerin alt üst olduğu bir dönem yaşıyoruz. Kısır politik atışmaların, sloganların, klişe düşüncelerin, gazete dergi yazılarıyla giderilen açıklıkların gerisine itilen edebiyat, işlevini yitiriyor bu ortamda.

Yahya Kemal, «Erenköy'de Bahar»ı yazdığı yıllarda gönlünün görmek istediği bir Türkiye'de mi yaşıyordu? Cennet miydi onun yaşadığı Türkiye? Nitekim, Kurtuluş Savaşı yıllarında şiiri bir yana bırakıp, «Eğil Dağlar»daki politik yazılarını ona da yazdıran, bizim bugünlerde duyduğumuz huzursuzluk oldu.

Benim edebiyat dünyasına karıştığım yıllarda, şiir, öykü, duygu, düşünce yaşamımızın en etkin alanıydı. Bizim kuşak şiirleri, öyküleri, romanları, oyunları ile yansıttı yurt sorunlarını. Şu son yıllarda ise iyisi kötüsü, boşu dolusu karışık bir sanat dalı oldu şiir. Önyargılarla şöyle bir okunup geçiliyor. Önemsenmiyor, değerlendirilmiyor!

Yaşadığımız günlerde her edebiyatçının duyduğu bir rahatsızlıktır bu kayıtsızlık. Bu koşullar altında okuyucuya koşullandırıldığı aralıktan yaklaşılarak, yurt sorunlarına özgün görüşler getirmek, politik yaşamımıza bilinç katacak düşünceler üretmek yazara düşen önemli bir görev olarak görünüyor bana. Bunun içindir ki, bir romanda ya da bir oyunda, kişilerin konuşmalarında ya da araya giren açıklamalarda yer alabilecek, yurt sorunlarıyla ilgili gözlemlerim ağır basıyor bu yazılarımda.

Çehov Martı'da, Trigorin'in ağzından ne kadar güzel açıklar bu gereksinmeyi: «Doğa yazı yazmak için karşı konulmaz bir istek uyandırır bende. Ama sadece bir görüntü ressamı değilim ben. Yurdunu, ulusunu seven bir vatan çocuğuyum. Bu konuları işlemek de ödevim benim.»

(İkibine Doğru, 20 Aralık 1987)

DEREDEKİ TAŞLAR

Tasarlamak ile yazmak çok ayrı işlemlerdir. Tasarlamak keyifli bir uğraştır. Diyelim ki yazmayı düşündüğünüz bir roman konunuz var. Tasarlarken zaman erir, ışığa eş bir hızla başından sonuna, ortasına atlayarak yazacaklarınızı düşlersiniz. Karşılaşacağınız bütün güçlükler henüz pusudadır. Masanın başına oturunca romanınız bir çırpıda bitiverecek gibi gelir size...

Yazmak öyle mi? Bu kez tümce tümce ilerleyen bir işçiliktir giriştiğiniz. Düşler bitmiş, ak kâğıtlarla aranızda gerçekçi bir boğuşma başlamıştır. Sözcükler kaçır. Ölçü bazen uzun bazen kısa düşer. Yazar, karalar, düzeltmeler yaparsınız. Beğenir gibi olduğunuz bir şeyler çıkar ortaya. Temize çekersiniz. Belinizde ağırlar başlamıştır. Bakınca beş altı saattir masa başında oturduğunuzu görürsünüz. Hepsi hepsi üç dört sayfalık bir yazı vardır elinizde. Aradan birkaç gün geçince o sayfalar silintiler, çıkmalarla dolar. Böyle böyle, romanınızı bitirdiğinizi sandığınız güne kadar iki üç yıl geçirir aradan. Hele yazdıklarınızı birkaç ay daha dinlendirin masanızın bir kıyısında. Her göz attığınızda sayfalar yeni çıkmalar, silintilerle dolacaktır. Kısacası yazmak işkencedir, tasarlamak oyun, şakalaşmak! **Hemingway**'in yıllarca tasarladığı yapıtlarını yazmaya otururken her seferinde, «Benim için cehennemlik bir çalışma başlıyor yine!» demesi bundandı.

Yıllar geçtikçe tasarlayıp da yazamadıklarımın sayısı artıyor. Yazı masamın solundaki rafta yığılan dosyalar, defterler tasarlayıp da yazamadığım roman, öykü, oyun, şiir notlarıyla dolu. «Deredeki Taşlar» yazılmasına sıra gelmeyen o romanlarımdan birinin adı. İlerleyen yaşımla bundan sonra yazılmasına sıra geleceğini de sanmıyorum!

Deredeki Taşlar, doğumları Balkan Savaşı ile cumhuriyetin ilk yılları arasına düşen, benim de aralarında bulun-

duğum bir kuşağın romanı olacaktı. Derelerin dar yerlerinde karşıdan karşıya geçmek için yerleştirilmiş, akıntıların kımıldatamadığı, sularla yıkana yıkana ak pak olmuş taşlar vardır. Derelerdeki o taşlar gibi harcanmış bir geçit kuşağıyız biz!

Çöken bir imparatorluğun son çocukları olarak, acılar göçler yaşamış, ardı ardına gelen yenilgilerle ulusal bilinci uyanmış anaların babaların çocukları olarak dünyaya geldik. Savaş yıllarında doğduk, seferberlik ekmeğiyle büyüdük, yeni göçler yaşadık.

Cumhuriyet hümanizmin yarattığı bir devlet biçimiydi. Tanzimatla başlayan batılılaşma çabalarının uzantısı olarak gerçekleşti bizde. Batılılaşma akımına hız verilmesini, hümanist değerlerin, aklın özgürlüğünün toplumumuzda kökleşip gelişmesini öngörüyordu. En büyük coşku veren yanı, toplumumuza durağan bir yapı veren dogmalara, boşinanlara karşı açtığı savaştı. Bizler bu savaşın coşkusu içinde yetiştik. Aklın, insan olarak kişinin yüceliğine inandık. Cumhuriyet ilkelerinin, çağdaş düşüncelerin savunucusu olduk!...

Atatürk'ün ölümünden sonra devrimlere karşı gittikçe hızlanarak esen ters rüzgârların tümünü sıralanam, açıklamam gerekir mi? İkinci Dünya Savaşı ekonomik sıkıntılarının yarattığı hoşnutsuzluk, cumhuriyete karşı güçlerin sömürü kaynağı oldu. Savaştan sonra başlayan çok partili rejimde siyasal çekişmeye bu karşı güçler yön verdi. Sosyal adaletsizlikler, rüşvet, kaçakçılık, vurgun kazançlar arttıkça siyasal baskılar arttı, özgürlükler kısıtlandı; insancıl değerler, akılcılık ezildikçe, boşinanlar, dogmalar diriltildi. Siyasal yaşam gitgide itiş kakışa kör döğüşüne döndü. Birbiri ardından gelen askeri müdahaleler, yapısı gereği başvurduğu yasaklamalarla bu ortam içinde daha da çetrefilleşen bir kavram kargaşası yarattı. Bütün bu olaylar toplumsal, kültürel, siyasal yaşamımızda geriye dönüş demek olan görüşlerin yaygınlaşmasına neden oldu.

Hayır! Benim kuşağıma damgasını vuranların suçu yok bu gidişte! Belleğimi yokladıkça cumhuriyet ilkelerine inanan bütün akranlarımin, tanıdıklarımin bu kargaşa ortamına bulaşmadan yaşadıklarını görüyorum. Yetişme yıllarımızın güçlükleri geliyor aklıma. Evlerimizde kitap görmemiş-

tik. Radyoyu ortaokulu bitirdikten, TV'yi saçlarımız ağardıktan sonra tanidik. Yurdumuzu gezip tanıma olanaklarından yoksunduk. Ezbere dayanan köksüz bir öğretim sistemi ile okuduk. İlkokulda dilimiz Osmanlıcaydı. Ortaokulda, lisede okuduğumuz derslerde terimlerin tümü Arapça, eski Yunanca, Latince. Köklerini, anlamlarını anlamadan ezberliyorduk. Yabancı dil, tarih, toplumbilim, ekonomi, her ne öğrendikse okulu bitirdikten sonra, duyduğumuz açlıkla, kendimiz bulduk, okuduk, öğrendik! Kendimizi yetiştirirken ulusal kültürümüzü de geliştirdik bu çabalarla. Türkçe bizim kuşağın elinde Türkçe oldu! Batılılaşma akımını sürdürdük. Ulus olma bilinci, çağdaş düşünceler, çağdaş bilim tekniğiyle bağlantılarımız bizimle gelişti; şiirde, öyküde, romanda, tiyatrodan, müzikte, resimde, bilim alanında dünya çizgisine ulaştırdık kültürümüzü!...

Az değil yaptığımız iş! Ama yine de az görünüyor bana. Yine de gönlüm buruk! Yetişmemizdeki eksikleri gidermek için öyle çok zaman yitirdik, karşılaştığımız engellemeleri, baskıları aşabilmek için o kadar boşuna güç harcadık ki, bazı bazı yazık oldu bizlere dediğim olur! Kuşağımın yaşadığı dramın özü bu buruklukta. Şiirlerimde «Kısmeti Kapalı Gençlik» olarak adlandırdığım kuşak, dile getirmeye çalıştığım dram bu oldu benim. Deredeki Taşlar'da, kız erkek çocuklarıyla kuşağımın yaşadığı ya da tanık olduğu olaylarla sergilemek istiyordum bu dramı. Cumhuriyetin ilk yıllarında inançla omuz verdiğimiz kayaları, **Sisype** söylencesindeki gibi önümüzde dikilen dağların hangi yüksekliklerine kadar ulaştırabildik biz; sonra soluklanmamıza sıra kalmadan nasıl ilk omuzladığımız yerlerden daha da aşağılara yuvarlandı o kayalar? Aşkılarımızı, umutlarımızı nasıl ezdi o yük, kurtulanlar hangi yaralarla ayakta kaldı?...

Sade biz miyiz böyle olan, derelerdeki taşlara benzeyen? Şu son yüz elli yıllık tarihimize bakıyorum da konu hiç de eskimişe ya da eskiyeceğe benzemiyor! Şinasi Efendiden, Namık Kemal'den başlayarak kaç kuşağın en seçkin değerleri böyle izlerinden gidenlere bel veren, geçit olan sağlam taşlar olarak duruyorlar düştükleri derelerde!...

(İkibine Doğru, 31 Mayıs 1987)

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ

Hasan Cemal

1. Tank Sesiyle Uyanmak
2. Demokrasi Korkusu
3. Tarihi Yaşarken Yakalamak
4. Özal Hikâyesi

Erbil Tuşalp

1. Eylül İmparatorluğu
2. Zehir Yüklü Bulutlar (Halepçe'den Hakkâri'ye)
3. Bin İnsan
4. Ben Tarihim Bay Başkan

Hasan Pulur

- Olaylar ve İnsanlar 1 (1961 - 1972)
- Olaylar ve İnsanlar 2 (1973 - 1978)
- Olaylar ve İnsanlar 3 (1979 - 1984)
- Olaylar ve İnsanlar 4 (1986 - 1988)

Cüneyt Arcayürek

1. Demokrasinin İlk Yılları (1947 - 1951)
2. Yeni İktidar, Yeni Dönem (1951 - 1954)
3. Bir İktidar, Bir İhtilal (1955 - 1960)
4. Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar (1960 - 1965)
5. Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965 - 1971)
6. Çankaya'ya Giden Yol (1971 - 1973)
7. Demokrasinin Sonbaharı (1977 - 1978)
8. Müdahalenin Ayak Sesleri (1978 - 1979)
9. 12 Eylülle Doğru Koşar Adım
(Kasım 1979 - Nisan 1980)
10. Demokrasi Dur, 12 Eylül 1980
(Nisan 1980 - Eylül 1980)

Ku - De - Ta (Büyüklerle Masallar)

Ku - De - Ta 2 (Adaya Demokrasi Nasıl Geldi)

Hapishanedeki Ecevit

Şeytan Üçgeninde Türkiye

Darbeler ve Gizli Servisler

Namı 864 Rakımlı Tepe : Çankaya

Çankaya Hesaplaşması

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu

Devirden Devire I

Devirden Devire II

Devirden Devire III

Baskın Oran

1. Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları
2. Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları 2 (Son Defter)
3. Atatürk Milliyetçiliği (Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme)

Yavuz Donat'ın Vitrininden

1. Sandıktan İhtilale 1977 - 1980
2. Buyruklu Demokrasi 1980 - 1983
3. Özal'lı Yıllar 1983 - 1987

Semih Günver

1. Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü
2. Bir Kiraz Ağacı Olsaydım

Bilâl N. Şimşir

1. Malta Sürgünleri
2. Bulgaristan Türkleri
3. Osmanlı Ermenileri
4. Ankara... Ankara (Bir Başkent'in Doğuşu)
5. Sakarya'dan İzmir'e (1921 - 1922)

Necati Cumalı Şiddet Ruhu

Necati Cumalı Niçin Af?

Nur Köküöz Bir Selin Vardı

Güney Dinç Yedi Domuzlu Altın

Reha İsvan Ne Söylersen Bir Eksik

Alain Mutlu Olma Sanatı

Bilal Çetin Soygun «Hayali İhracatın Boyutları»

Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar

Andreas Papandreu Namlunun Ucundaki Demokrasi

Bilsay Kuruç Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi

Türkiye Ekonomisi 1980 - 1985 (Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler) (10 İmza)

Münci Kapani Politika Bilimine Giriş

Münci Kapani İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları

Kâmuran Gürün Ermeni Dosyası

BİLGİ YAYINLARI/BİLGİ DİZİSİ

- İskender Ohri** Anadolu'nun Öyküsü
Osman Ulagay Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken
«Kim Kazandı Kim Kaybetti»
Hikmet Özdemir Yön Hareketi
Morton Puner İyi ve Uzun Bir Hayata Doğru
Ali Atıf Bir - Feriati Maviş Reklamın Gücü (Dünyada
ve Türkiye'de Reklamcılık)
Hıncal Uluş Sarı Kırmızılı Kaşkol
Ayşegül Yüksel Haldun Taner Tiyatrosu
Cevdet Kudret Dilleri Var Bizim Dile Benzemez
Robert P. Finn Türk Romanı İlk Dönem : 1872 - 1900
B. Russel Batı Felsefesi Tarihi (1. Antik Çağ)
Maurice Duverger Sosyal Bilimlere Giriş
Maurice Duverger Siyasi Partiler
M. Hasaneyn Heykel Kahire Dosyası
S. Allende Şili'de Sosyalist Eylem
A. Taner Kışlalı Öğrenci Ayaklanmaları
Y.A. Petrosyan Sovyet Gözüyle Jöntürkler
Bilge Umar İzmir'de Yunanlıların Son Günleri
Ernest Mandel Avrupa Meydan Okuyor
Wright Mills İktidar Seçkinleri
Sweezy-Baran-Magdoff Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı
Armando Uribe Kara Kitap/Şili'de Amerikan Darbesi
Niyazi Berkes Türk Düşününde Batı Sorunu
Gilles Martinet Beş Komünizm
Mümtaz Soysal Güzel Huzursuzluk
İlhami Soysal Günün İçinden
Ergun Aybars İstiklal Mahkemeleri
Nadir Nadi Sil Baştan
Sadun Tanju Kutsal İnekler
Feroz ve Bedia Turgay Ahmad Türkiye'de Çok Partili Politikanın
Açıklamalı Kronolojisi
Faruk Yener Müzik Kılavuzu
Toygar Akman Siberetik Yaratıcılık
Dr. B. Spock Çocuk Bakımı ve Eğitimi
Dr. Rafet Erten Bizden Çocuğa
M. Safa Yurdanur Can Boğazdan Gelir
Sophia Loren Aşk Mutfağı
Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası (31 İmza)

" En doğru, en insancıl doktrinler, uygulamaya geçildiğinde, katı rejimlere, şiddete dönüşüyorsa, sloganlarla yayılan bu türlü düşmanlık duyguları yüzünden dönüşüyor... Hâlâ geçmişte yaşamakta direnenler, insanlığın tarihsel gelişimini görmek istemeyenler daha da güçleştiriyor insanlar arasındaki anlaşmayı. Böylelikle insanlığın acıları sürüp gidiyor...

Bu acıların sona ermesi için, bu şiddet ruhunu besleyen toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi ya da giderilmesine girişilmesi, gençliğin de buna inanması gerekiyor.

Günümüzde hâlâ düşman olabileceğimiz tek şey varsa, o da yasal insan haklarını çiğneyerek insanı insana kırdıran düşünce olabilir ancak."

NECATİ CUMALI, kolaycılığın, köşe dönme düşlerinin uyuşturduğu toplumlarda ŞİDDET RUHU'nun, düşünmeyi, araştırmayı, tartışmayı, saygı ve sevgiyi nasıl yok edebileceğini anlatıyor denemelerinde.